

8M
R

ARANY JÁNOS

ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Írta: RADÓ PÁL

SZEMELVÉNYEK ARANY JÁNOS
KISEBB KÖLTEMÉNYEIBŐL

Ára 60 Lei

ARANY JÁNOS

ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

IRTA
RADÓ PÁL

SZEMELVÉNYEK ARANY JÁNOS KISEBB KÖLTEMÉNYEIBŐL

KIADJA A NAGYSZALONTAI ARANY EMLÉK-EGYESÜLET.
A BEVEZETŐ ÉLETRAJZ ÉS MÉLTATÁS AZ EGYESÜLET
IRODALMI PÁLYÁZATÁN ELSŐ DIJAT NYERT

NAGYSZALONTA, 1930.

NYOMATOTT GAÁL ÉS TÁRSAI NYOMDAI MŰINTÉZETÉBEN
SZALONTÁN

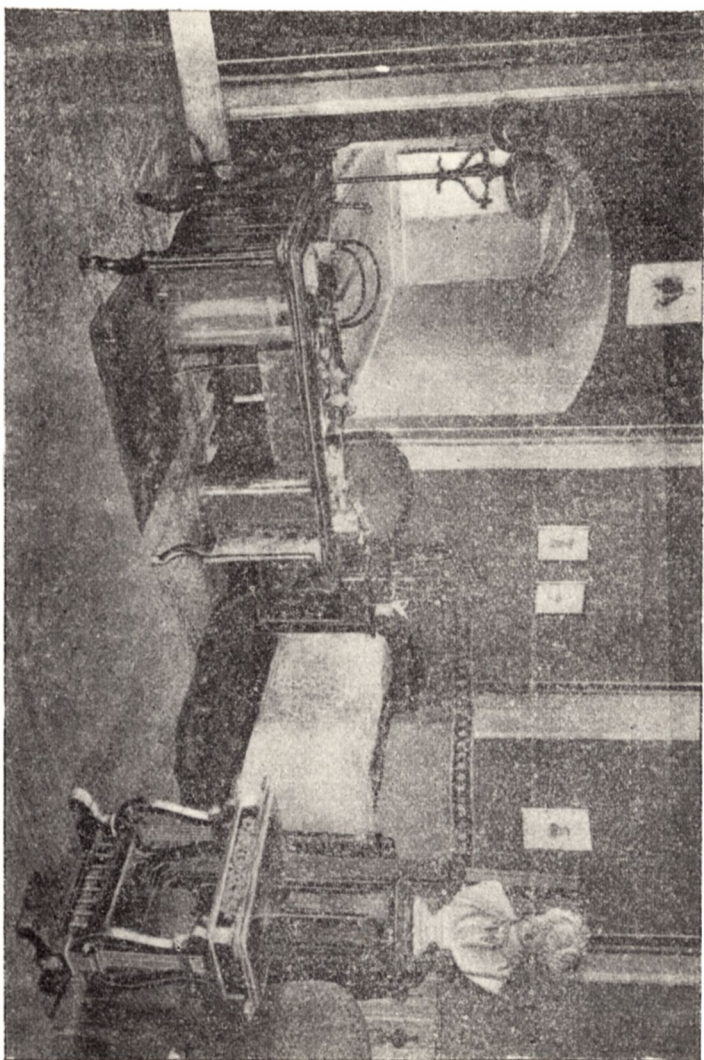

I.

Látomás a Csonka Toronyban

»S jártam azóta magas, fényes paloták körül, ahol
Minden, minden nagy; gazdáik lelke kicsin csak,
Akkor eszembe jutott alacsony hajlékokot, ebben
Mind kicsinyecske, de a gazdának lelke nagy és szép.«
(Petőfi: Levél Arany Jánoshoz)

Több mint egy évtizeddel mult el száz esztendeje, hogy Arany János megszületett és majdnem egy fél évszázad telt már el halála óta is. Régi nagy idők emlékei folynak össze lelkünkben a magunk átélte sulyos és jelentőségteljes események még friss benyomásaival, miközben a szalontai Csonka Torony falépcsői recsegnek lábaink alatt. Mialatt az összegyűjtött emléktárgyak egyik csoportjától a másikhoz emelkedünk, a múlt lassankint kiszorítja lelkünkben a jelent. A szobrok, képek, könyvek és irások, tárgyak és butorok látása mindég erősebben kelti életre képzeletünkben a letűnt korszakot. Mintha az emlékekből finom fátyol szövődne körülöttünk, amely elválaszt bennünket az időtől, amelyben élünk. Arany János világa, élete, munkássága és dicsősége lebeg körül bennünket. Az ő szava szól hozzánk, az ő cselekedetei, az ő életének eseményei mennek végbe lelki szemeink előtt. Mire abba a terembe érünk, ahol lakószobájának butorai vannak összegyűjtve és úgy elrendezve, ahogy ő közöttük élt, dolgozott, pihent, testi és lelki fájdalmakat szenvedett és meghalt, már egészen hatalmukba keritenek bennünket az emlékezősek. Amig

A
CSONKA
TORONY-
BAN MEG-
ÖRZÖTT
ARANY-
SZOBA

szívünk fájo meghatottsággal gyászolja az elhunyt nagy embert, képzeletünkben megelevenednek életnek ehhez a szobához, ezekhez a butorokhoz füzödö eseményei. Ott látjuk ülni a karosszékben öt magát, erőteljes férfikorának derüs nyugalmában. Jobbkezével szeliden simogatja melléje huzódó kis Juliska lányának szöke hajfürtjeit. Komoly, de szeretö és gyakran ravasz tréfasággal megvillanó tekintete hol az asztal körül foglalatoskodó nejére, hol a vele szemközti széken ülö férfiura esik. Ez a villámló és lelkes tekintetü, fekete haju és kurta kecskeszakállu ifju ember a kis Lacikát hintáztatja térdein. A haza sorsa, a költészet és irodalom kérdései, saját életük nagy és kis ügyei beszélgetésük tárgyai. Lelkes, tüzes nyugtalansággal beszél a vendég, éles kiméletlenséggel és határozottsággal ostorozva azokat, akiket a jó ügy ellenségeinek ismer. Nincs megalkuvás, vagy kimagyarázás, aki nem barát, az ellenség, aki nem áll az igazságért küzdök soraiba, azt ellenfélként kell legázolni. Lelkének indulatai, képzeletének repülése egy-egy percre magukkal ragadják, ilyenkor leteszi térdéről a kis Lacikát, felugrik székéről és fel-alá járva a kis szobában szörja szét csattanó szavait Nyugodt mérséklettel, megértö komolysággal felelget neki a házigazda. Szelid és bölcs, néha tréfás humorral zamatosított szavai megnyugtatják és újból helyére ültetik a tüzeslelkü vendéget. A büszke, maga felett urat el nem ismerö szellem, szeretettel és tisztelettel hajlik meg idösebb barátja nagy és szép lelke előtt Egy figyelmeztetö szó felébreszt és a valóságba hiv vissza bennünket. Az árnyak, akikkel a multba elmerengett képzeletünk a szobát benépesítette, eltünnek. Elsuhan a pillanatokra megelevenedett látomás, de még nem vagyunk egészen a jelené. Lelkünk még a multaknál idöz, követi a lángelelkü ifju költöt ismeretlen csatatéri sirjáig és elidöz az öt örökké gyászoló és az együtt

megkezdett nagy művet minden küzdelmek és szenvedések közepette is dicsőségesen folytató Arany János csendes hajlékában.

A Csonka Torony lelkünk mélyéig ható emlékeinek hatása alatt kezdjük meg az Arany János életét és munkásságát kutató utunkat.

II.

Gyermekévek

„E fiuból pap lesz, akárki meglássa.

Noha a fiu nem imádságon kapkod.
Jobban kedveli a verseket, nótákat
Effélét csinálni maga is próbálgat.”
(Arany: Családi Kör.)

Az ősök kardot forgató, nemes hajduk voltak, akik a nemességet az alkotmányosságot és a vallás szabad gyakorlását védő harcokban tanusított vitézségükért nyerték. A nagyfalusi Aranyoknak I. Rákóczy György adott számos más hajduval egyetemben nemeslevelet, de a harcok elpihenésekor Szalontára származott család hamarosan az eke szarvával cserélte el a kardot. Arany János apja, az öreg Arany György már egyszerű földmives parasztember volt és ugyanilyen egyszerű földművelőktől származott édesanyja, Megyeri Sára is. Egy kevés földjük és kicsiny kertes házacskájuk volt és kis birtokukat arcuk verejtékével munkálva, éltek a mindent az édes anyaföldtől váró falusi ember csendes életét. A gyermekáldás bővében volt náluk, de tizből csak kettő ért el felnőtt kort, a legidősebb és a már szülei öreg korában 1817. március 2-án született legkisebbik, a költő: Arany János. A legidősebb leány volt, Sára nevű, s a korkülömbiség a testvérek között akkora volt, hogy a már férjhezment és éppen kisgyermekes nővér kisöccsét a már előregedett anya helyet táplálhatta. A

két öreg szülő nagy gyönyörűségét találta a késői gyerekekben és azzal a gondossággal és odaadással nevelték, ami az ő szerény körülményeik között egyáltalában lehetséges volt.

Két egyszerű öreg ember komoly gyöngédsége közepette inkább csendes és hamar lehiggadó, mint vidám és eleven gyermekkorról lehetett szó. A korán fejlődő, magábavonult, csendes kedélyű fiu csakhamar mint szellemileg és komolyságban is egyenrangú társ illeszkedett be a kis családi körbe. Az öreg Arany György bibliaolvasó és egy kevés deákos tudással is rendelkező falusi gazda volt, aki fiát a betűk ismeretére még az iskolába való belépés előtt megtanította. A vasárnapi és ünnepnap i családi biblia-olvasások és magyarázatok, a már saját magában olvasott bibliai történetek és énekek, továbbá a ponyvairóadalom néhány kezeügyébe jutott terméke voltak a kisfiu első szellemi táplálékai még az iskolába való belépés előtt. A könyv, a betű iránti rajongás már a gyermek Aranynál jelentkezik ; semmi kezébe kerülő nyomtatott papírlapot nem hagy elolvasatlanul. Az önművelést, az olvasmányok útján való ismeretszerzést — természetesen egyelőre rendszertelenül — már egész kis gyermekkorában elkezdi. Minthogy apja már egy kevés latin szövegre is megtanította, mint valóságos kis tudós lép 6 éves korában az iskolába, amelynek első növendéke lesz, akinek a felnőttek is csodájára járnak.

De korai olvasottságán és tudásán kívül egyebet is vitt a szülői házból az iskolába. Vitte a tiszta, mély vallásos érzést mindenekelőtt. A korán éretten gondolkodó és komolyan szemlélődő fiu a vallásból már igen korán fogja fel azt, ami abban a lényeg, az erkölcsi tartalmat, nem pedig a szertartásokat és külsőségeket. Az az egyszerű, tiszta, vallásos és erkölcsös élet, amelynek levegőjében nőtt fel a szülői házban, mélyen a lelkébe vésődött és egész életén át meg-

óvta a botlásoktól. Tévedései és tévelygései voltak neki is, bizonytalan tapogatódzással keresi majd a maga útját, de az erkölcs és tisztesség útjáról sohasem tér egy pillanatra sem le.

Ugyancsak a szülői házból viszi magával szemérmetességét is. A földmives parasztnak közismert szégyenlőssége és szemérmetes tartózkodása még fokozottabb mértékben van meg a kisfiuval együttélő két öreg szülőben, akiktől aztán arra is átöröklődik. Nem zárkozott természetű, inkább barátságosan közlékeny, nem kerüli a társaságot gyermekkorában sem és későbbben sem, de bizonyos legbensőbb dolgokat magának tart. Nem azért, mintha titokként akarná azokat magának megőrizni, csupán szemérmetes tartózkodásból, majdnem azt mondhatnánk tisztességtudásból. Olyan, mint az a bizonyos fajta virág, amely, ha szirmának belső részét megérintik, összezárul. Arany is eltakarja lelkének azt a részét, ahol a véleménye szerint másokra nem tartozó dolgok vannak. Ebből a szemérmetességből következik, hogy szerelmes versek nem találhatók költeményei között.

Magával viszi még hazulról a bibliának nemcsak ismeretét, de annak szeretetét és a maga lelkébe való beleolvasztását is. Az ő számára a biblia nemcsak vallási és erkölcsi, de egyuttal költői olvasmány is volt. A korán jelentkező költői érzék rávezeti arra, ami a bibliában költészet, úgy a forma, mint pedig a tartalom tekintetében. Megérzi, hogy a biblia révén nemcsak örök érvényű vallási és erkölcsi törvények adódnak tovább nemzedékről nemzedékre, hanem ennek a nagyszerű könyvnek az útján jut el az új kor emberéhez a legrégibb idők megszentelt költői hagyománya is. A költői lelkületű gyermek ámulattal és tisztelettel fogadja ezt a többezeréves költészetet, amely a hitnek alkotórésze. És így kiformalódik lelkében, elméjében az a költészeti ítélet, hogy az a

legértékesebb költői hagyomány, amelyhez ahhoz hasonló hit fűződik, mint amilyen a biblia iránt viseltetünk. Ezért nyúl majd mint elbeszélő költő legtöbbször olyan mondai anyaghoz, amelyhez legalább is többszázéves néphit kapcsolódik.

Az öreg Arany György komoly kis fia tíz éven át látogatta a szülői házból a szalontai iskolát, megtanulva mindent, amit ebben az iskolában megtanulni lehetett és lelkebe örökítve szülőházának becsületes, tiszta hagyományait is. Szorgalmasan dolgozó kis diák volt, mert munkájuk után élő szegény szüleitől a munka tiszteletét és a kötelességtudást tanulta el. Ugyancsak innen itatódott be érzékeny lelkébe a szegény dolgozó nép iránti mély részvéte és szeretete, amellyel különben származásánál fogva is egynek érezte magát.

Tudásszomját az iskola nem elégítette ki. Elolvassott minden könyvet, amelyhez hozzájuthatott, különösen a költői műveket olvasta nagy mohósággal. Véletlen körülmények folytán nem a saját korabeli már fejlettebb irodalmat ismerte meg olvasmányaiból, hanem egy már letűnőfélben lévő kornak avulni kezdő költészetét. A szalontai iskola mesterei a kálvinista élet középpontjából, Debrecenből kerültek működésük színhelyére. Debrecennek saját külön irodalmi élete volt, a debreceni költők a maguk saját útján haladtak, nem kapcsolódva be az ország központján meginduló irodalmi mozgalmakba. Vezércsillaguk Csokonai Vitéz Mihály volt, de tőle inkább csak a külső formában, a verselésben való ügyességet sajátították el. Nagy hirre tett szert különösen Kovács József, akit ügyes rimeléséért a rimkovács Kovácsnak neveztek el. Ezeknek és a régi magyaros, népies irányú költőknek műveit adták a gyermek Arany a latin Vergilius, Horatius és Ovidius mellett olvasmányul kezeibe tanítói. A latin költőkből az iskolában nem tanult ré-

szeket is átböngészte a telhetetlenül olvasni vágyó kisfiu.

A latin nyelvben olyan jártasságra tesz szert, hogy Liviust, Curtiust, Suetoniust könnyűszerrel átolvassa, sőt latin verseket is szerkeszt. Az olasz Tasso és az angol Milton híres elbeszélő költeményeit az akkori gyarló fordításokból ismeri meg, a francia Voltaire Henrik királyról szóló nemzeti époszát Péczeli József verses fordításában olvassa. A prózairók közül a magyaros Dugonics regényei kedvelt olvasmányai.

Olvasmányai nemcsak tudását gyarapították, de korán kibontakozó költői tehetségét is fejlesztették. A debreceni költőknek a külső formára, a verselésre nagy gondot fordító munkáiból elsajátította a költészetnek ugynevezett mesterségi részét, a különböző verselési, rimelési és versszakas-összeállítási módokat, úgy, hogy nagy verselési gyakorlattal és készséggel szereli fel magát arra az időre, amikor majd a formát értékes tartalommal is meg tudja tölteni.

A szalontai iskola utolsóelőtti költészeti-osztályába jutva, halomra írja verseit és Szalonta és környékén költői hirnévre tesz szert, akinek verseit mesterei is büszkén mutogatják.

Utolsó szalontai tanulóévét már nem a szülői házban, hanem mint kiségitő tanító az iskolában tölti, hogy munkájával valamelyes pénzt keresve az eljövendő debreceni években szülőit a tehertől mentesítse és magának egy kis tartalékot gyűjtsön.

Ha az anyagi eredmény nem is volt várakozásainak megfelelő, könnyített valamit szülein és megszerezte a debreceni beöltöztetés költségeit.

III.

A debreceni diák

„Halvány, sovány alakját hosszú tóga
— Mint gyászlobogó a nyelét — fedi

Lelkét dicsőség vágya kergeti
S mindig valami olyanért sóvárog
Mit nem tanítanak a tudós tanárok.“
(Arany: Bolond Istók, II. ének.)

1833-ban, tizenhatesztendős korában elbucsuzik öreg szüleitől, akik bucsukönnyeiken és áldásukon kívül alig tudnak neki más utravalót adni és a debreceni kollegiumba megy. Szülővárosában kitűnő eredménnyel végzett tanulmányai alapján mindjárt a magasabb osztály növendéke, úgynevezett tógás diák lesz.

De amilyen, a maga külön útját járó kisdíák volt Szalontán, éppen olyan, tanulótársaitól a legtöbb dologban különböző, a maga sajátos külön világában élő nagydiák lesz Debrecenben. Életkorát meghaladó értelve, az évfolyamtársaiét messze túlhaladó ismeretei következtében más célja van a tanulásának, mást keres a tudományokban, mint iskolapajtásai. Elvégzi lelkiismeretesen napi munkáját, kalkulusok tekintetében is a legjobbak között van, de úgy érzi, mintha taposó malomban vontatna és valami kitöltetlen üresség lakozik lelkében.

Diákember általában, még ha a legjobbak közül való is, nem visz bele különösebb elmélyülést iskolai

tanulmányaiba. Figyel az iskolába a tanár magyarázataira, szorgalmasan megtanulja otthon a leckét és igyekszik minél jobban és talpraesettebben felelni kikérdezéskor. Hogy mi a tudomány végcélja, hogyan jut ehhez a céljához közelebb, vagy eljut-e, eljuthat-e egyáltalában hozzá, ez a kérdés nem szokta a jó diákot sem nyugtalanítani. Arra sem szokott a tanuló ifjak legtöbbje törekedni, hogy a különböző tanulmányi ágakban szerzett ismereteket egységbe foglalja és ennek az összefogott, egybefutó tudásnak az alapján a világnak, a mindenségnek megértéséhez, bizonyos határozott alapelvek alapján való szemléletéhez jusson el. Hiszen sok ugynevezett tanult ember is az egész életét leéli anélkül, hogy valamelyes egységes világnézethez eljusson, vagy ilyennek csak szükségét is érezze.

A mélyen gondolkozó, a dolgok lényegéig hatolni akaró Arany elméjét már fiatal diák korában a kétség kigyói mardossák és a tökéletes tudásnak és megértésnek szomjusága gyötri. A részletismeretek, melyeket tudós tanárai nyújtanak neki, nem elégitik ki.

Költői lelke azonban azt sugja neki, hogy aminek megfejtéséhez nem jut el hidegen boncoló eszével a tudós, azt megsejti az elragadtatás prófétai ihletű perceiben a művész.

A költészet világába menekül kétségei elől és a beszédes természet öln keres megnyugvást hánytott lelkének.

Tovább folytatja már Szalontán megkezdett magánolvasmányait, mindig szélesebbre terjesztve ki azok körét, Legszívesebben a hazai és külföldi költők műveit olvassa, de tanulmányozza a prózai formájú szépirodalmi és tudományos dolgozatokat is. Nem bozárászva, aprólékosan, szavakon lovagolva olvas, de költői olvasmányaiából a lelket, tudományos könyveiből a szellemet igyekszik kihámozni. Iskolai ismereteinek hiányosságát olyképen igyekszik önműveléssel ki-

egészíteni, hogy a szétágazó ismeretek láncszemeit összefűzve egységes világképet nyerjen. A már akkor is közellátó szemeivel átböngészett rengeteg könyvből beszedett anyagból, ha el is kallódott a feladás útján sok, de áthasonulva, agya szitáján átszűrve megmaradt az, ami világszemléletének kialakulásához szükséges volt.

A magyar költészet köréből most már megismeri a Kisfaludy Károly Aurora című, Pesten kiadott folyóiratában megjelent és az újabb kor szellemében írt műveket is, de a régebbi népies irodalomhoz szokott izlése nem sok vonzót talált azokban.

Önszorgalmából és minden segítség nélkül kezd idegen nyelveket tanulni. A német nyelvet már szalontai diák korában elkezdte, Debrecenben folytatja és hozzálát a francia és angol nyelv tanulásához is. Nyelvtan és szótár segítségével mester nélkül tanulja e nyelveket és hamarosan annyira viszi, hogy francia és angol költők műveit tudja eredetiben olvasni. Hiányozván számára az eleven beszéd, csak szemével tanulja meg e nyelveket. Mindent megért, amit olvas, de ha eleven franciával vagy augollal hozta volna össze sorsa, aligha tudták volna egymást megérteni. Mindenesetre azonban megteremtette magának a lehetőséget arra, hogy egykor majd édes anyanyelvén tolmácsolja művészileg ezeknek a nemzeteknek nagy költőit.

A fiatal tógás diák nem volt mindamellett pedáns könyvmoly, aki a papirosvilágba merülve az élet és különösen a természet eleven szépségeiről megfellebbez. Gyakran kereste fel, különösen lelki hányódásai idején, a szabad természetet, bebarangolta a Nagyerdőt, s megtelepedve egy-egy tisztáson, soká elmerengett fán, fűn, virágon. Ha képzelete nem is volt olyan csapongó és merészen repülő, mint későbbi, híres költő barátjáé, a csendes elábrándozások

és a mélységesen elmélkedő elfeledkezések az ő lelkének is jellemző sajátosságai voltak. Télen szobatar-
saival kereste fel a hideg dacára is vidám, friss ke-
déllyel az erdőt, hogy a várostól számukra enge-
délyezett tűzfát kivágyják. Ilyenkor baráti melegséggel
vett részt a tűzkörűli szalonnasütésben és iszogatózásban
is, kellemesen csengő hangjával hathatósan támogatva
az éneklésben is pártasait. A zenével különben is
szeretettel foglalkozott, ismerte a hangjegyeket és
ügyesen gitározott, ami különben öreg korának vált
majdan kedves foglalatosságává. Ügyesen kezelte a
rajzönt is és minden szobrászati utmutatás nélkül si-
került szoborfejeket is kivésett.

Belső nyugtalanságai mellett súlyos anyagi gon-
dok is zavarták debreceni diákéveit. Hazulról hozott
kis tőkéje hamarosan elfogyott, szüleinek kis birtoka
csak a nekik való mindennapit termette meg, hozzá-
juk nem fordulhatott. Legfeljebb arról lehetett volna
szó, hogy kevés földjüket eladva, annak árából tanit-
tassák fiukat. De erről Arany hallani sem akart.

Hogy ne tegye ki magát a nyomorgásnak, egy
évre elhagyta Debrecen-t és a kollegiumot és 1834-ben
Kisujszállásra ment tanítónak. Az itt megtakarított
pénzecskével tért aztán vissza Debrecen-be, hogy fél-
beszakított tanulmányait folytassa.

Ez a kisujszállási év sem veszett azonban el
Arany szellemi fejlődésében. Ott tartott már, hogy
tanári vezetés nélkül is tudta magát művelni. Hiszen
eddig is önműveléssel egészítette ki iskolai tanulmá-
nyait és azon a veszélyen már túl volt, hogy ma-
gára maradva téves irányt vesz elméjének kialakulása.
Egyébként támogatásra is talált ott Török Pál rektor
személyében, aki a hazai és külföldi irodalom válo-
gatott munkáit tartalmazó könyvtárát készséggel
bocsátotta rendelkezésére. Itt fejlesztette tovább né-
met és francia tudását is és olvasmányai révén be-
hatolt a világirodalom újabb irányába.

Egy kevés pénzzel és jó ajánló levelekkel tért az év lepergése után vissza a debreceni kollegiumba, ahol most már tanárai is nagyobb figyelemre méltatták és egyik Erdélyi nevű tanára kis leánya tanítását is rábizta.

Még egy dolog volt azonban, ami Aranyt tanuló társaitól megkülönböztette és tanulói pályájának a szokott módon való befejezését is megakadályozta. Szorgalmas iskolapajtásai előtt a számos kollegiumi cipó elfogyasztása és a vizsgák sikeres letétele után elérendő végcélként ott lebegett a papi palást, az ügyvédi talár, esetleg a mérnöki mérőszallag, mindenestre valami nyugodt kenyérkereső pálya, amely a polgártársak előtt is majdnem megbecsülést és értékelést jelent számukra. A hánykódó lelkű és elméjű, a művészetek világába elmerülő, ábrándos természetű Aranynak nincsenek ilyen határozott gyakorlati tervei. Homályosan érzi másfelé való elhivatottságát. Nincs még tisztában magával, sötétségben tapogatózik, de kimagyarázhatatlan ösztöne, tudatossá még nem vált vágyakozásai a művészetek felé vonzzák.

Valami ismeretlen erőnek engedve, 1836. februárjában önként odahagyja a kollegiumot.

IV

A vándorszínész

„Mint elmosódó, játszi délibáb
A képzelet mindég előtte ment
Csalván az utról nyom nélküli tájra

Ég — föld dacára — felcsapott színésznek.“
(Arany : Bolond Istók II. ének.)

Arany sokféle magánolvasmányaiból a szindarabok sem hiányoztak. Lelkesedve olvasta azokat, képzeletében az alakok megelevenedtek, az egész cselekvény lejátszódott előtte. A megkedvelt alakok egyéniségét gondolatban magára ölté s végig futott elméjén, hogy játszaná el ennek szerepét, végigpróbálva elméletben mozgást, gesztusokat, hanghordozást. Nem a hivatottság érzésének jelentkezése volt ez, csupán egy nyugtalanul kereső lélek tapogatózó kísérletezése. Vonzalmát még fokozta az akkor Debrecenben időző színjátszó társaság előadásainak látogatása. Megszerette a csak kívülről, a görögtűz csalóka fényében látott színpadot, de nem azzal a parancsoló és ellentmondást nem tűrő érzéssel, hogy ott vár reá élete hivatása. A művészi élethivatás ellenállhatatlan erővel vonzotta, azt biztosan érezte, hogy polgári életpályák kitaposott útjára lépni képtelen, elindult tehát a művészi babérral és dicsőséggel kecsegtető azon az ösvényen, amely legkönnyebben volt számára megközelíthető. Ha történetesen festőiskola vagy szobrászműterem van Debrecenben, lehet, hogy festőnek megy vagy szobrászatot tanul.

Miután azonban elhatározta magát, nagyon komolyan veszi a dolgot. Hisz őt nem az ifju könnyelműség, nem az iskolától való szabadulni vágyás, még csak nem is az anyagi gondoktól való menekülés ösztöne vitte a szinpadra. Éppen akkoriban tanárainak gondoskodása, tanítás útján való keresete lehetőségessé tették részére tanulmányainak nyugodt befejezését. Ő művészi vágyainak megfelelő hivatást keresett. S amikor azt megtalálni vélte, az egész életét jellemző komolysággal és lelkiismeretességgel fog szándéka megvalósításához. Mert életének minden cselekedetében, még tévelygéseiben is megfontolt és lelkiismeretes volt. Ez a mindenekfelett való lelkiismeretesség nemcsak életén, de költészetén is mint főindíték vonyul végig.

Elhatározását először legfőbb pártfogójának és tanárának Erdélyinek, majd a collegium országos hírnevű professorának Sárvárinak jelenti be. Ezek annyira komolyan veszik egyik legkitünőbb diákjuknak ezt az elhatározó lépését, hogy meg sem próbálják lebeszélni, hanem tanácsokkal és ajánló levelekkel látják el.

Igy felszerelve jelenik meg 1836. februárjában Fáncsis Lászlónál, az akkor Debrecenben játszó színésztársaság igazgatójánál, aki nem annyira képességeitől elragadtatva, mint inkább a professorok ajánlatainak hatása alatt fel is veszi társulatába. Természetesen fontosabb szerepeket nem biznak reá és így nagy sikerekkel sem dicsekedhetik. De kudarcok sem érik. Ha nem is kiváló színésztehetség, alakja nem rossz, csengő hangja úgy az énekkarban, mint a prózai szerepekben elfogadhatóan érvényesül, festegető, pepecselő tehetsége a diszletek készítésénél hasznosítható. Ilyenformán más középtehetségű színésznél nem rosszabbul állja meg a helyét új hivatásában. Tanáraival való kapcsolatát továbbra is fenntartja. Erdélyi

leánykáját tanítja és nála ebédel ezután is. Azonban a debreceni társaság ismeretlen okból már ez év áprilisának elején felbomlik, tagjai szertezüllenek. Egy részük bizonyos Hubay igazgatósága alatt Nagykároly felé indul s ezekhez csatlakozik Arany is.

És most megismerte a tógából kiugrott diák a vándorszínész életének minden nélkülözését és nyomorúságát. Nehezére esett ennek elviselése, mert szokatlan volt neki. Ezideig szülei, ha szegények voltak is, nyújtották neki a legszükségesebbet. A debreceni nélkülözések elől Kisujszállásra ment, ahonnan visszatérve, biztos megélhetésre talált. Nem hiányzott még soha a napi étkezése és diákszobájában, ha többedmagával is, rendesen aludt hazulról hozott ágyneműjében. Mint vándorszínész padon hált, kabáttal takaródzott és rendes ebédet néha napokon keresztül nem evett. Amellett sokszor gyaloglábon követi a nyírségi homokban keservesen nyikorgó, szinpadi felszereléssel megrakott szekeret, amelyen csak a nőtagok kapnak ülőhelyet. Mivel, mint kezdő színész, csak kevés csomagot vihet magával, nélkülözi kedves könyveit, de még fehérneműt is csak úgy válthat, ha kölcsönkéntben várja be, míg a sajátját kimossák. Azonkívül tiszta erkölcsi érzését és szemérmességét bántották társainak és társnőinek szabadosságai. Mindez mélyen elkedvetlenítette, mert hiszen ő nem kalandokat, de hivatást keresett. Amíg a debreceni társulatnál volt, kedvvel végezte a neki osztott szerényebb és jelentéktelenebb munkát is, de a vándorlás alatt mindjobban elcsüggedt. Nem a színészetből ábrándult ki, hanem társaiból és az egyéniségének meg nem felelő életmódból. Mindamellett kitartott még egy ideig. Tanyákon, falvakon, garasókért játszva, eljutnak Nagykárolyig, onnan ugyanugy vergődnek Szatmárra és végre Máramaros-Szigetre érkeznek. A nyomorúságon és kiábránduláson kívül egyéb is bántja érzékeny lel-

két. Szüleiire gondol, akik oly sokat vártak tőle és akik most a legnagyobb nyugalanságban vannak miatta. Örökké éber lelkiismerete mindjobban vádolja. Felzaklatott lélekkel bolyongja be Sziget hegyeit, keserű elmélkedésekbe merülve hallgatja az Iza folyócska habjainak mormolását.

Egy napon kóborlásai közben elalszik egy erdőben, de a vádoló lelkiismeret tövisei álmában sem adnak nyugodt pihenést neki. Zaklatott agyának képzetelei az öntudat kikapcsolódásának ideje alatt még keserveesebbek és elrémitőbbek, mint ébrenlétekor. Halva látja maga előtt forrón szeretett édes öreg anyját.

Ez az álom eldönti lelke vivódásait. A lelkiismeret parancsa győz, aminthogy győzni fog nála egész életén keresztül, sőt győzni fog azoknál az alakoknál is, akiknek költői teremtő ereje adott életet.

Egy utolsó huszast vesz még fel várható színészi díjából. egy zsebkendőbe köti még megmaradt csekély holmiját, egy cipőt s egy kevés szalonnát vásárol a város piacán, s gyalog vág neki a hosszú utnak Szigettől Szalontáig.

Ezzel Arany János rövid színészi pályafutása véget ért. Sokan élete egyetlen nagy tévedésének tartják rövid színészkedését, s maga is csak röstelkedve és nem szívesen beszél, vagy ír róla. Csupán az öregség távlatából visszatekintve a Bolond Istók című versében foglalkozik költőileg életének evvel a szakával. Itt már ő maga is annak látja azt a kis kitérést, ami valójában volt. Nem bűnös, vagy meggondolatlan eltévelyedés, nem az igaz utról való letérés, még csak nem is ifjúkori könnyelműség, csak egy önmagával még tisztába nem jött, de lelki és szellemi tulajdonságainál fogva nem mindennapi életpályára elhivatott ifjunak utkeresése, aki, — ha egyideig délibábot kerget is, — mégis elég hamar

rátalál arra az ösvényre, amely dicsősége felé vezeti .

Hét napi gyalogos vándorlás, esőben és korcsmapadon eltöltött éjszakák után, Szatmáron, Nagykárolyon és Debrecenen át, Arany János visszaérkezik szülőházába, Nagyszalontára.

V.

A szalontai jegyző

„Szolgált a királyát   majd a fejedelmet,
Kinek én ezt írák tört cimere mellett,
Zárt sisakon, s pajzson kézbe kivont kardu
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdu“.

(Arany: Toldi szerelme XII. ének.)

„Ki és mi vagy? hogy így tűzokádó gyanánt
Tenger mélységéből egyszerre bukkansz ki
Más csak levelenkint kapja a borostyánt
S neked rögtön egész koszorút kell adni“.

(Petőfi: Arany Jánoshoz.)

A megtért fiu elé szomorú kép tárult a szülői házban. Öreg édesapja szeme világát veszítette el, édesanyja gyöngé és beteges. S lelkileg is mélyen lesújtja a két öreget, hogy a nagyreményű fiu, kiről azt remélték, hogy papi paláستtal vállain fogja Isten ígétjét hirdetni, talán éppen a szalontai templomban, mint iskoláit félbehagyott kopottruhájú vándordiak kerül vissza hozzájuk. Alig pár heti otthon tartózkodás után az édesanyja kolerában elhal és a megtört fiu magára marad az elárvult házban a világtalan aggasztással. A lelkiismeret mardosásaitól már vándorlása idején is mélységesen meggyötört ifjú lelkéből szertefoszlának a művészi dicsőségről szőtt álmok. Nem nagy ember, csak kötelességét teljesítő jó ember akar ezután lenni, ősz atyjának gyámolítója, kicsiny és szerény tisztségnek betöltője. Egyházának és városának előljárói részvétellel tekintik szomorú sorsát és 1836.

ősszel korrektornak, első altanítónak választják meg. Egyideig a szülői házban lakik édesatyjával, majd amikor nénje a maga házába veszi az öreget, Arany az iskolaépületben, hivatalánál fogva az őt megillető lakásba költözik. Önvádtól megviselt lelkére jótékony balzsamként hat, hogy az aggastyán néhány év múlva, minden gyógykezelés nélkül visszanyerte elvesztett látását.

A fiatal tanító három éven keresztül nagy buzgósággal látja el hivatalát. A magyar és a latin grammatikai osztályokat tanítja. Lélekiismeretesen dolgozik, ha nem is nagy lelkesedéssel. A lemondás szomorúsága kíséri tanítói munkásságában, amelyre nem érez magában különösebb hivatottságot. Ha el is temette első ifjúsága álmait, ha korát meghaladó férfias komolysággal lépett is a kötelesség útjára, az elvesztett tündérvilág szellemei fel-fel keresik és fájdalmasan zavarják meg néha lelke visszanyert nyugalma. Könnyebbülten hagyja oda 1839. tavaszán tanítói állását és szívesen fogadja el a neki felajánlott városi irnoki állást. Egy esztendeig ebben az ugyancsak szerény hivatalban működik, majd Szalonta város rendes aljegyzőjévé választják. Ez már rendes, nyugodt megélhetést biztosító foglalkozás, amely mellett családalapításra is gondolhat.

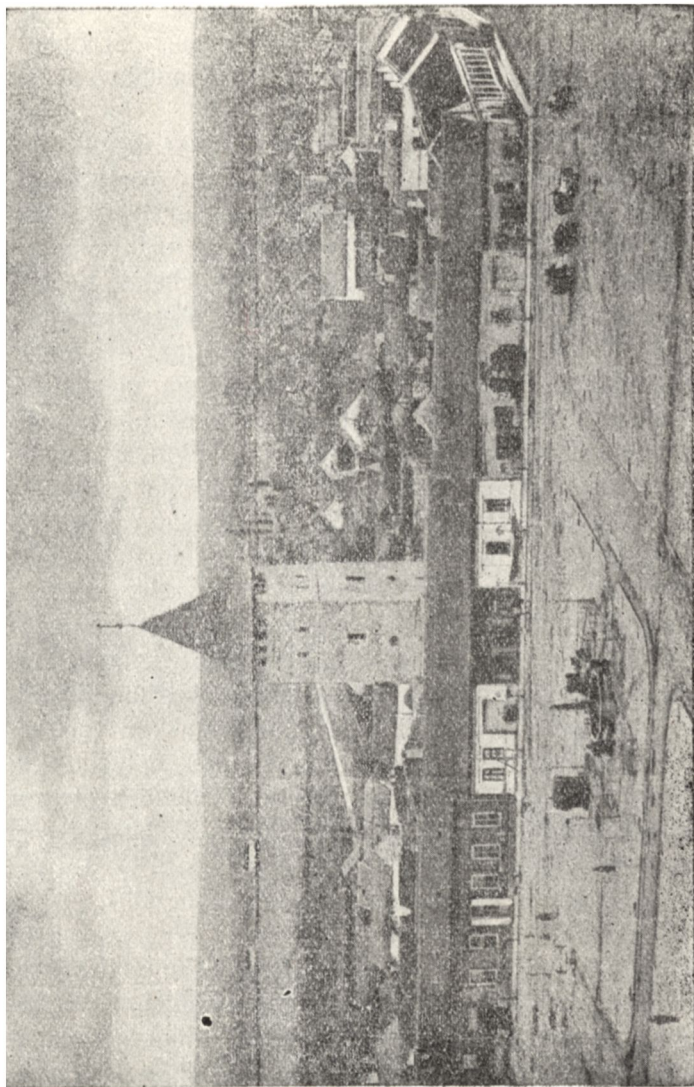
1840. novemberében, 23 éves korában megnősül, feleségül veszi a szegény árva Ercsey Juliánnát, akihez már régebbi évek szemérmesen rejtegetett, de állhatatosan meleg érzelmei vonzották.

Arany házasságát nem előzte meg regényes szerelmi csatározásokkal kitöltött mátkaság. Sem költészetében, sem életére vonatkozó feljegyzéseiben nem találunk lángoló, viharos indulatokat eláruló vallomásokat. Választottja iránti szeretete (Arany szemérmes tartózkodása iránti tiszteletből vonakodunk a szerelem szót használni) mély és bensőséges volt, amely

az együtt töltött hosszú évek folyamán csak erősödött. Bizonyára nem hiányzott belőle az ifju szenvedély fellángolása sem. De fő jellemvonásai ennek az érzelmenek mindkét részről a megingathatatlan odaadás, az egymás mellett minden körülmények között való hűséges kitartás és az áldozatos jószág voltak. Életük csapásai és szenvedései között, a nehéz percek alatt, mindég megtalálták az egymás kezét és a szemeikből egymásra világító melegség megmentette őket a kétségbeeséstől és végképpen való elcsüggedéstől.

A boldog családi életet élő falusi jegyző, ha el is temette régi művészi ábrándjait, ha bele is nyugodott abba, hogy egyszerű, csendes polgári életet élő ember lesz, nem tudta és nem is akarta lelki és szellemi érdeklődését elfojtani. A szabad órákban, amelyeket előbb tanítói, most már jegyzői hivatala és kis gazdálkodása számára meghagyott, buzgón folytatta olvasmányait. De fejlett és finomult izlése most már válogatásra ösztönözte. Nem olvasott el többé minden kezeügyébe kerülő nyomtatott papirost, a remekműveket válogatta ki és nagyobb súlyt helyezett arra, hogy olvasmánya értékes és tanulságos, sem-hogy mulatságos legyen. Ebben az időben ismeri meg alaposan német fordításban Shakespeare munkáit. Fel-frissíti és teljesebbé teszi görög nyelvismeretét és eredetiben olvassa Homeros eposait, az Iliast és Odysseát. Franciául Fénélon Télénaque-ját és Moliere vígjátékait olvassa, továbbá Crébillon drámáit. Olvasmányai révén értékelő és bíráló érzéke is annyira fejlődik, hogy már 1836-ban felismeri Katona József Bánk-bánjának kiválóságát és fölébe helyezi Kisfaludy Károly Stibor vajdájának, amelyet az akkori közizlés remekműnek tartott, figyelemre sem méltatva a Bánk-bánt, amelynek írója felismeretlenül szállt korai sirjába.

Ugy látszott, hogy Szalonta városa egy igen

Nagyszalonta látképe
a Csonka Toronnyal

szorgalmas, minden ügyét lelkiismeretesen és ügyesen intéző jegyzőre tett szert, akiből, ha a gazdálkodásban is kis ügyességre vergődik, jómódu, művelt vidéki ur lesz.

1842. tavaszán azonban Szalontára került valaki, aki nem nyugodott bele abba, hogy Arany János tolla csak városi ügyiratokat és marhaleveleket írjon. Valaki, aki tudott az egykori debreceni diák nagyra-törő szándékairól és akinek sejtelve lehetett képességeiről is. Szilágyi István volt ez, a régi iskolatárs, maga is író, a Kisfaludy társaság és az Akadémia pályadíjának nyertese. A szalontai iskola új rektora felkereste régi pajtását és az iskola padjain kezdődő cimboraságból meleg férfibarátság fejlődött ki. Együtt töltötték szabadidejüket, a jegyző vendéglátó asztalánál elbeszélgettek s az író vendég gyakran terelte a társalgást az irodalom terére. Elvitte ujonnan érkezett könyveit barátjához, olvastatta azokat vele, véleményét kérte róluk. Mint minden akkori irodalmi megmozdulás részese, barátját is belevonta azoknak legalább is a levegőjébe, felolvasta neki készülő műveit, ítéletét kérte és felhívta a figyelmét az akkori irodalmi élet szükségleteire. Szilágyi buzdítására mélyítette ki angol nyelvi ismereteit és kezdte eredetiben olvasni Shakespeare drámáit, le is fordítva azokból egyes részeket.

Ennek a nyugtalanító, serkentő barátságnak a hatása alatt újra éledtek a halottnak hitt vágyak és álmódosítások. De nem voltak többé bizonytalan körvonalu, szétfolyó képzelgések, hanem határozott formát öltöttek. A hűséges és megértő barát utmutatásai megjelölték számára az irányt, buzdításai, ítéletei felébresztették önbizalmát. Kétévi együttélésüknek köszönhető, hogy az elcsüggedt lélek újra szárnyakat kapott, s Arany teljes felismeréssel ébredt hivatása és hivatottsága tudatára. Ha a csüggedés el is fogja

még ezután — ettől egész életében nem tudott megszabadulni — vissza nem hanyatlik többé, alá nem hull már es soha el nem pihenő lelkiismerete arra sarkalja, hogy mindég tökéletesebbet alkosson.

1846. márciusában egy falusi tárgyú elbeszélése jelenik meg az *Életképek* című folyóiratban s ugyanott közlik még ez évben *Hermina* című beszélyét is. De munkában van már egy 1845-ben megkezdett gunyolódó elbeszélő költeménye is. A művelt lelkű, a nép-jogokért és az emberi haladásért lelkesedő férfit bosszúsággal és keserőséggel töltik el a megyei élet visszasságai, az önző módon és a tudatlanság fegyvereivel folytatott pártharcok s minthogy nemessége el nem ismertetvén, nincs szava az alkotmányos küzdelmekben, haragjának költői formában ad kifejezést. A költői cselekedet, a végre nem hajtható tettek művészi kifejezése annyi, sőt sokszor több a költő számára, mint a tett emberének ténykedése. Gunyos hangon az emelkedettebb szellem felsőbbbséges humorával rögzíti élénk az éretlen handabandázást, mely a józaneszű, művelt ember ajkain lenéző, de keserű mosolyt fakaszt. A maradi Rák Bende és hivei küzdenek a hebehurgyán haladó Hamarfi táborával a tisztujításon, a védegyletben, a megyegyűléseken. Rák Bendét a boszorkány Armida, Hamarfiékat ennek haragos férje, a garabonciás Hábor segíti, míg végül a két küzdő szellem megsemmisíti egymást s hammaikból születnek a Lelkesedés és az Erély, akik az eddig számba nem vett kicsinyek és együgyűek segítségével készítenek elő egy jobb jövőt a hazáinak.

A homéroszi époszok szerkezete, nyelve, csodás-sága és nagyszerűsége az alacsonyrendű és sekély tárgyra alkalmazva a torzító tükör hatását kelti, amit az időmértékes hősi versformának, a hexameternek alkalmazása még teljesebbé tesz. Miközben a költő pillanatnyi szeszélyétől irányítva Rák Bende csufon-

dáros hangú éposza széles mederben halad előre, a Kisfaludi-társaság pályázatát hirdet vig époszra, s a véletlen összetalálkozástól meglepve Arany siet munkáját befejezni és az Elveszett Alkotmány címmel a pályázatra beküldeni. A költő nem érzi tökéletesnek munkáját, ennek magában a műben is többször kifejezést ad, de a bírálók mégis érdemesnek tartják a jutalomra s a pályadíjat elnyeri. Ez a siker erősen buzdítja, de különösen Vörösmarty bírálatának néhány szava — „Nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élők” — tesz rá mély hatást.

A Kisfaludy-társaság 1846-ban újabb pályázatot hirdet, most oly népies tárgyú költői beszélyre, amelynek hőse valamely a nép ajkán élő mondai alak. Erre a pályázatra még az év nyarán megírja Toldi-t.

Míg az elveszett alkotmány meséjét és alakjait a költő maga találja ki, az előbbinél legfeljebb olvasmányai, (Aristo, Tasso) az utóbbiaknál hallomásai és élményei jövén segítségül, addig Toldinak úgy meséjét, mint alakjait nagyjában készen kapja. Ebben a körülményben van részben magyarázata az első mű fogyatékosságainak és a második kiválóságának. Arany erőssége nem a kitalálásban van. Képzelete elmélyítő, de nem dusan termékeny és merészen csapongó. Valamelyes valóságmagra van szüksége. legyen ez a valóság tényleges azaz történeti, avagy mondai, amely a hozzá kapcsolódó hitnél fogva költői szempontból a valósággal, a történetivel egyenlő értékű. Ennek a valóság-magnak lélektani. költői elmélyítésében, művészien eszményítő kifejlesztésében, felépítésében és mélységesen emberi megindokolásában nyilvánul meg hatalmas alkotó ereje. Látása mélyreható, ember- és világismerete a gyökerekig lenyúló, szívének hurjai az érzelmek dus változatait rezgik, de a könnyed ötletesség, az elképzelés játékos gazdagsága, talán éppen elmélyítő erejének nagy méretei miatt hiányzik belőle,

Elvesz ez valamit költői nagyságából? Semmiesetre sem. Hiszen nem ujságregényt ír ő, amely váratlan fordulatokkal akar bennünket meglepni, sokszor a lélektani igazság rovására is. Éppen az emberi lélek legrejtettebb mélységéig hatoló nagy költőknél látjuk, hogy műveik tárgyát készen találják, de ebből a nyersanyagból csupán a nagyszerű feldolgozás csinál műremeket. Shakespeare valamennyi drámájának forrása ismeretes. Moliere vigjátékai részben régi francia mondák felhasználásával készültek, Goethe Faustjának meséje évszázadokon át élt a német nép ajkán.

Toldi Miklós mondáját — amely előbb talán egy vagy két évszázadig a nép ajkán szállt nemzedékről-nemzedékre — a XVI. században szedte száraz rimeskrónikába Ilosvai Selymes Péter vándorló iskolamester. Egy nyers, nagyerejű embernek testvérével való viszályáról, gyilkosságba eséséről, vitéz cselekedetei révén a király kegyébe jutásáról szól a laza szerkezetű, csupán a hős személye által egységbe foglalt történet. Bizonyos, hogy a nép ajkán élő monda sokkal költőibb formájú és tartalmilag is élvezetesebb, benne a hős személye sokkal rokonszenvesebb volt, mint a tudálékos oktató gyarló tákolmányában. Arany a száraz rimelő vérszegény munkáján keresztül is eljutott az eltűnt monda gazdag frissességéig és Toldi Miklós személyének népies felfogásáig. A nagyműveltségű, világirodalmi olvasottságú költő közelebb tudott jutni gondolat és érzésvilágban a néphez, amelyből származott, mint a saját korában is műveletlen vándortanító. Mert csak az igazi költő tud gyermek lenni a gyermekkel és mesterkéetlen egyszerűséggel hozzásimulni a kezdetlegességében is sokszor meglepően mélyenjáró néplélekhez.

A vázaltszerű, szétfolyó, keservesen megverselt ének alapján művészi egységű és csodálatosan biztos

arányossággal felépített műremek készül. A Toldiban tökéletességében jelentkezik Arany alkotó erejének legjellegzetesebb és legértékesebb tulajdonsága: a szerkezet hibátlan nagyszerűsége. Arany szemében a művészi szerkezet az elsősorban, ami a szóval való előadást költői művé teszi. Ritmus, rimelő sorok, hangzatos nyelv csak járulékok, a szép és érdekes történet is csak rendszertelen nyersanyag, amíg az alkotó erő mindezeket arányosan összefüggő, szervesen felépített egységgé nem szerkeszti. Mint ahogy a legszebb márványtömbök, a legnagyobb és legdíszesebb oszlopok, a legcsodásabb faragványok és díszes művi ablakok csak akkor alkotnak pompásan ható épületet, ha a teremtő szellemű építőművész előzetes terv alapján úgy képes ezeket csoportosítani, hogy összeállításuk révén minden alkatrész szépsége szervesen járuljon hozzá az egész épületnek egységes szépségéhez, úgy a költészet eszközei is csak szerteszórt nyersanyagok addig, míg az alkotó művész egységes műremeket nem alkot belőlük. Toldi 12 éneke úgy kapcsolódik egymásba, Toldi Miklós cselekedetei, a vele való történések úgy következnek egymás után, egyénisége úgy tevődik össze a sorjában feltüntetett jellemvonásokból, hogy semmi ezekből el nem maradhatna, vagy a mű más helyén nem lehetne, anélkül, hogy az egésznek összhatása meg ne változzék. Hogy a bátyja által elnyomott parasztsuhancból az ország becsületének megmentője és Lajos király kedvelt vitéze váljék, olyannak kell megmutatkoznia, amilyennek a műben látjuk, olyan sorrendben is azt kell cselekednie, ahogy az előttünk az egyes énekekben sorjában leperdül.

A nyári nap levetében egyedül talpon álló Toldi Miklós elmélázva nézi a közeledő ragyogó lovascsapatot. Katona szeretne lenni, mint volt atyja és ami álnok György bátyja is, amikor a vezér Lacfy Endre

parasztnak szólítja, a válláról lekapott vendégoldalt félkezével kinyújtva, mutatja a Buda felé vezető utat. Kapzsi és irigy bátyja, ki terveit akadályozza, éppen otthon mulat most embereivel. Örökrészét követeli, hogy önállóan intézhesse sorsát, de bátyja arculüti. Megfékezi felgerjedő haragját, nem bántja bátyját, de mikor annak szolgálai ingerlik, agyoncsap egyet egy malomkövel. Tette után a nádasba menekül, ahol az anyjától utána küldött hü Bence szolgájuk rátalál. Tovább bolyongva, a rátámadó két farkast pusztá kézzel agyonveri s hazalopódzva, farkaslelkű bátyja ágyára fekteti azokat s elbucsuzva anyjától, Budára indul.

A rákosi temetőben a cseh bajvivó által megölt két fiát gyászoló özvegynek megígéri, hogy bosszút áll azokért. A szintén Budára visszatért György bevádolja gyilkosságba esett öccsét a királynál, s birtokát reméli. A király azonban átlát tervén, s annak igéri Miklós birtokát, aki a Duna szigetén kérkedő cseh bajnokot legyőzi. Ezalatt Miklós Pest uccáin megfékezi a vágóhídról elszabadult bikát, s visszatérve a temetőbe, ott az öreg Bencével találkozik, aki édesanyjától 100 aranyat tartalmazó cipót ad neki. Egy aranyat elmulat a többin vitézi öltözetet és fegyverzetet vásárol és legyőzve a csehet, a királytól bocsánatot nyer. Utánajött édesanyja boldogan öleli keblére, a király pedig testőrei közé választja és kedvelt vitézként tartja udvarában.

Nem felesleges és nélkülözhető ebben a műben az sem, amiről talán egy pillanatra azt gondoljuk, hogy elmaradhatna. Lacfi nádor hada történetesen elvonul Miklós előtt. Történetesen, de szükségszerűen is, mert a vitézek látása ébreszti Miklóst jogtalanul elnyomott helyzete tudatára. Vagy a farkaskaland. Be kapcsolódik az is szükségszerűen az egészbe, hogy megtudjuk, hogy Miklós nemcsak erős, de bátor és eszélyes is. És

mennyire helyénvalók a farkasokkal kapcsolatban bátyjára vonatkoztatott elmélkedései.

A szerkezet tökéletessége mellett a jellemzés ereje, az emberábrázolás és megelevenítés teljessége kap meg bennünket. Mivé válik az Ilosvai vágóhídon ácsorgó, bikafékező bravurjáért sok májat kapó Toldija Aranynál! Milyen szeretett, féltett, kedves hő-sünk mindnyájunknak ez az erős, bátor, sértett haragjában is magát fékező, anyjához gyöngéd, nemes-lelkű és bizodalmas Miklós. Magabizó, nemes előretö-rése, az elnyomatás alóli felszabadulás ereje, tehet-sége, nemeslelkűsége útján való érvényesülése, a szá-zados elnyomatás alól felszabadulni törekvő, ereje és tehetsége tudatára ébredő, jogait követelő népre em-lékeztet bennünket, amely éppen Arany munkásságá-nak elején kezd megmozdulni és amelynek élén és érdekében Arany és költőtársai a költészet fegyverei-vel küzdenek. És a többiek: Toldiné, Bence, Lajos király, Toldi György. Menmyire élnek, hogy előttünk vannak, milyen meghitt jó ismerőseink.

De nemcsak az egyének, az emberek élnek, de él, előttünk van, eleven valóság a számunkra az egész korszak is, amelyben a cselekmény lejátszódik. Arany valóságszeretete, a tárgyi hűséghez is ragaszkodó szemlélete az elmúlt idők rajzának meglepő valósze-rűséget ad. Nála az elgondolások mindig az érzékelt valósághoz fűződnek, azért marad mindig szem-léletes.

Csodálatos művésze Arany a verselésnek és kü-lönösen a nyelvnek is. A régi ódon zamatu nyelvnek éppen olyan ismerője, mint a nyelvujítással felfrissi-tett és fejlesztett korabeli kifejezésformáknak, azok idegenszerűsége nélkül. Meg tudja műveiben terem-teni a tartalom és forma teljes összhangját. A régmúlt idők felelevenítésekor valami patinás régiesség ömlik el a nyelvezetén is. Régi emberei ajkán a szó is ódo-

nan cseng. A multban élünk velük egészen, érzésben, gondolkodásban és beszédben, de még a régi világot leíró szakaszokban is régies nyelvet használ, hogy semmi ki ne zökkentsen bennünket elképzelésünkből.

Arany formában és felfogásban, sőt még költészetének céljában is népies, oly értelemben, hogy a nép nyelvén és a nép számára is érthetően ír, gyakran tárgyát is a népeletből merítve. Hiszen költőtársaival, különösen Petőfivel együtt eszköznek tekintik az irodalmat és költészetet a nép jogainak kiküzdésére, abból indulva ki, hogy ha egyszer a népet az irodalmi életbe sikerült bevinni, onnan már csak egy lépésnyire van a politikai és emberi jogaiba való beiktatás, A Toldi is ebből az alapelvből fakad. Csak-hogy Arany népiessége művésziesen megneemesített népiség, nem a néphez való leszállás, sallangos és izetlen durvaságok keresése, amelyekben legkevesebb gyönyörűségét maga a nép találja, hanem a költészet tartalmi részének és kifejezésbeli formáinak olyan a legnagyobb művészetet igénylő leegyszerűsítése, hogy a legnagyobb költői szépségek is a népnek élvezhető formában adassanak elő.

A Toldi ebből a szempontból is tökéletes műalkotás. A hasonlatok, szóképek, allegóriák gazdagsága és finomsága a tiszta egyszerűség mindenki számára hozzáférhető formájában jelentkezik benne olyan természetességgel, amely az öntudatos művészet legmagasabb fokán érhető csak el.

Evvel a művével tökéletes sikere volt a költőnek. A Kisfaludy társaság a 15 aranyból álló pályadíjat huszra emelte fel, közönség és kritika lelkesen ünnepelték a munkát és szerzőjét, a költők, élükön Petőfivel, aki magasztaló verssel üdvözölte, siettek barátságukba fogadni. A szalontai jegyző egy csapással az ország első és legnevesebb költői közé emelkedett.

Ilosvai Selymes Péter krónikájában Toldi Miklós öreg korának eseményei részletesebben vannak felsorakoztatva, férfikorából csak néhány kalandot jegyzett fel. A Toldi sikere után Arany Toldi öreg koráról, utolsó harcáról és haláláról szóló költői elbeszélés kidolgozásához fogott, amelynek a Toldi estéje címet adta. Kétségtelen, hogy a népmonda is főleg Toldi ifjukurának és öregségének eseményeivel foglalkozott részletesebben, minthogy általában a népi képzeletet az életnek az első és végső szakasza, a kifejlődés és az aláhanyatlás foglalkoztatja jobban. Az elsőben az előretörés hősi küzdései, az utolsóban a hanyatlással járó csendes humor foglalnak rendszerint helyet. Arany az utolsó részhez fogott, részben azért is, mert a kitalálás nem volt kényere, de másrészt költői elve alapján is. Felfogása szerint az elbeszélő költőnek csak a nép ajkán élő mondai anyagot volt szabad feldolgoznia, olyan anyagot tehát, amelynek elhitése — támaszkodva az élő hagyományra — lehetséges és valószínű. A tisztán képzeletszülte költői mese, amelynek rendkívülisége és a mindennapit felülmúló méretei előkészületlenül találják a közönséget, ellenszenves volt előtte, mert hiányzott belőle a neki annyira szükséges valóság-mag.

A Toldi estéje az említett epikai hitel kellékeivel rendelkezett és így annak megírása gyorsan haladt előre, 1848-ban elkészült, de a közbejött zavaros idők miatt csak 1854-ben jelent meg.

Rokonszenves ifju hősünket itt már durcás, mogorva öregségben találjuk, elvonulva az udvartól, meghasonolva királyával, egyedül ugyancsak megöregedett Bence szolgájával Nagyfaluban. Meghalni készül sirját ássa, amikor az ország cimerének egy olasz bajnok által való elnyeréséről értesítik. Még egyszer megmenti a magyar becsületet, de az öregséggel

járó enyhe komikum nyomon kíséri, a király előszobájában váró apródok gunydalt énekelnek róla, mire dühében néhányat agyoncsap, durván az uralkodóra ront mérges szavaival, s a nagy haragjától lesújtott hős halálukolva vesz bucsut megbocsátó öreg királyától.

Az egész műnek szomorkás hangulata van. Nem sötét, nem tragikus; a néphit az öregkori elmulást nem találja megrendítőnek. Arany nem helyezkedett szembe a népfelfogással, de elmélyítette, megfinomította. Ahol a nép a maga keményebb vágásu nyersségével nevet, ott ő könnyek között mosolyog, a népies, kissé durva komikum nála szelid, kissé fájó humorra enyhül. Nem nagyon rendit meg bennünket az öreg Toldi ilyenképen való kimulása, ez a vég látszik egyéniségének a legmegfelelőbbnek. A dicső lovagkor, melyet képviselt, mulóban van, illő és megnyugtató, ha kissé szomorú is, hogy ne kerüljön át egy olyan korba, amely csak keserőségeket tartogatna számára. Így enyhíti a zord történetet szeliden szomoruvá és fájón humorossá Arany. Munkája szerkezetében, alakjai megrajzolásában ugyanazt a tökéletes művészetet tanúsítja, mint a Toldiban. A nyelv enyhén borus színezetével és gyengén régiességgel itt is tökéletesen simul a tartalomhoz.

Még Toldi estéje előtt befejezi Murány ostroma című költői elbeszélését, melyben Wesselényi Ferenc és Széchy Mária Gyöngyösi István által is feldolgozott szerelmi történetét és házasságát írja meg, mélyenjáró lélektani rajzra és drámaiságra törekedve. A munka 1848-ban jelent meg, s a nekilendülő politikai mozgalmak közepette nem fogadta sem a közönség, sem a kritika a megérdemelt figyelemmel. Tagadhatatlan, hogy a Murány ostroma festőien költői nyelve, a női lélek finom és mély rajza mellett is, nem tartozik Arany legjelesebb munkái közé. A cselekvény kissé egyenetlen, a fordulatok itt-ott ne-

hézkesek, a lélektani indokolásnak fogyatékoságai vannak. Ennek a hiányosságnak azonban belső és külső okai vannak. A belső az, hogy a tisztán szerelmi történet nem tartozik az Arany költői egyéniségének megfelelő tárgyak közzé. A külső ok, hogy evvel a munkájával sietett, pedig Arany a lassan és lelkiismeretes gondossággal dolgozó, művét folyton művészi gonddal csiszoló költők közzé tartozott.

Fogyatékoságai mellett is azonban olyan költői szépségei vannak ennek az alkotásnak is, hogy a magyar költészet kincsei között foglalhat helyet.

VI.

Az ifju tüzesség és férfias mélység szövetsége

„Nem így, magányosan daloltam,
Versenyben égtek hurjaim
Baráti szem művészi gonddal
Függött a lantos ujjain,
Láng gyult a láng gerjelminél . . .
(Arany : Letélszem a lantot.)

A Toldi sikere nemcsak az akkori magyar közönség előtt szerzett eddig másoktól alig elért költői hirnevet szerzőjének, de megnyerte részére költőtársai elismerését és barátságát is. A rokonszenv és szeretet jelei közül Petőfi levele és verse tette a legmélyebb hatást Aranyra. Szerény, mélyen érző lelkét mélységesen meghatotta a tüzes lelkü, önérzetes, a saját értékét büszkén hangoztatni szokott költőnek fenntartás nélküli forró elismerése és hódolata, amellyel ujonnan feltűnt pályatársa nagyságát nemcsak a maga dicsőségéhez méri, de annak még fölébe is helyezi. Válaszversében mélyen érző lelkének forró öröme csendül meg, s nála ritka, tartózkodás nélküli őszinteséggel nyitja meg lelkét, magánélete, belső egyénisége feltárása mellett költői hitvallást is téve új barátja előtt. Közel érzik egymáshoz magukat nemcsak lelki tulajdonaik, de költészetük vezérlő elveinél fogva is. Mindketten a népnek, a nép nyelvén és a népért, a nép jogainak, boldogságának kiküzdéséért forgatják költői tollukat. Közös barátjukkal, Tompa Mihállyal

együtt népköltői hármasszövetséget alkotnak, s joggal remélik, hogy szövetkezésük eredménye nem marad érdemben mögötte az egykori három nagy római hadvezér és államférfi együttl munkálkodásának.

Pest és Szalonta között élénk, meleghangu, tartalmas és egyben kedélyes levélváltás indul meg. Mindkét költő egyénisége feltalálható ezekben a levelekben. Tüzes, hirtelen fellobbanásu, forró feszültséggel telt lélek a pesti levélíró, a szalontai jegyző férfiasan komoly, szerényen önérzetes, mélyérzésű és tréfás humoru. De egymásra való hatásuk is érezhető már első leveleikben is. Petőfi gyakran mérsékelni látszik ifjúsága tüzességét, míg Arany sokszor lesz, barátja lángolásának hatása alatt kevésbé tartózkodó és több forrósággal izzó.

Barátságuknak már kezdetben is irodalmi és költői jellege is van. Terveikről, munkáikról értesítik tanácsokkal, buzdításokkal látják el egymást, költői tárgyakra hívják fel egymás figyelmét. Ismerik egymás költői hajlamát és tehetségét és ennek megfelelőleg adják a kölcsönös utasításokat.

Levelezésük közvetlen hangu, pajtáskodó már akkor is, amikor személyesen még nem találkoztak. Tréfálgatásuk nemes veretű, emelkedett és még akkor is mentes a közönségességtől, amikor nyersebb hangot engednek meg itt-ott maguknak.

Vége 1847. június 1-én találkoznak. Petőfi Szatmárról jövet Szalontára megy és június 10-ig Aranyéknál marad. A személyes találkozás teljessé teszi barátságukat, mely mindkettőjük lelkének egyik legdrágább kincse lesz. Megtalálták egymásban azt, amit munkáik és eddigi leveleik révén egymásról elképzelték és a határozott, állandó lelkek erős és tartós érzelve kapcsolta őket össze. Jellemük, egyéniségük számos különbözősége mellett is a nagy kérdésekben, világszemléletükben megegyeztek és e mellett

a baráti szövetséghez nélkülözhetetlen találkozás mellett a vérmérsékletben, kedélyhullámban való eltérés talán még közelebb hozta egymáshoz őket, mint-hogy egyik azt találta meg a másiknál, ami belőle hiányzott. A kétkedő, csüggedésre hajló, csendesen komoly Aranyra bátorítólag, elevenítőleg hatott tüzes, gyorsan fellobogó barátjának önérzetes határozottsága, míg az örökké forrongó Petőfit jótékonyan mérsékelte költőbarátja csendes humoru szelidsége és nyugalma.

Petőfi 10 napot töltött a szalontai jegyzői lakban. Néha verselgetett, lerajzolta vendéglátó barátját és a csonka tornyot, melyről verset is írt, eljátszott a kis Juliskával és Lacikával, kihez kedves költeményt is szerzett. Kitűnően érezte magát a meleg családi körben, melynek minden tagját a szeretve becsült nagy és széplelkű gazdával együtt örökre szívébe zárta. De örökké tartó lett Arany barátsága is ifju vendége iránt és lelke még késő öreg korában is gyakran kereste ismeretlen sirba korán letaszított pályatársát.

Egymásnak panaszolták el szenvedéseiket és csapásaikat is. Arany szülővárosa égését, Petőfi pesti bajait és torzszalkódásait, házassága körüli küzdelmeit. Közben mélyen átértzett, lelkük legbensőbbjét kifejező verseket is írnak egymáshoz.

Házassága után 1847. október végén Petőfi ifju nejevel látogat el barátjához Szalontára, s még november elején is ott időznek. A két család meleg egyetértése, az asszonyok összebarátkozása boldoggá teszi az elválaszthatatlan baráti szövetségbe forrt költőket. Aranyékat kéri meg később Petőfi, hogy Zoltán fiának keresztszülei legyenek, míg Arany ügyes-bajos dolgait Pesten Petőfi intézi el.

Közben költői terveket is megbeszélnek Toldi estjéről, János vitézről, (János vitéz már 1844-ben

megjelent.) Petőfi népies elbeszéléseiről cserélik ki levélben nézeteiket. Nem nagyképüsködnek és fontoskodnak egymásközt, pajtási közvetlenséggel, elevenen, a legtöbbször tréfás hangnemben irnak, de a játszi szavak mögött gyakran villan fel a kor és talán minden korok két legnagyobb magyar költőjének prófétai ihlettel telt nagy lelke.

Arany többször kísérli meg leveleiben az összezdorúlt Tompát és Petőfit kibékíteni, de az érzelmeiben is gyakran szertelen Petőfit nem tudja engedékenységre hangolni. Közben a 48-as idők viharainak előszele leng a két költő leveleiben is. Petőfi a pesti mozgalmakról és ezek irodalmi következéseiről értesíti barátját, majd a Népbarátja című, újsághoz hívja Pestre, amelynek Arany egyik szerkesztője lesz.

Arany 1848-ban két ízben is felmegy Pestre. Először 7-8 napig van fenn, természetesen Petőfiék vendége, kiknek akkor a Dohány-utcában van lakásuk, ahol Petőfi szülei is velük laknak. Ugyanez év augusztus végén és szeptember elején újból Pesten van s ha nem is Petőfinél lakik, ideje legnagyobb részét vele tölti. Közben Petőfi katonának áll be a meginduló szabadságharcban, Arany János pedig nemzetőr lesz, s Aradon tesz szolgálatot. Később Arany nejével Debrecenben látogatja meg az ott tartózkodó Petőfiéket.

Debrecenben születik meg Petőfi Zoltán, s a költő Aranyt kéri fel, hogy nejét és gyermekét, jobb idők bekövetkeztéig, míg az ő katonáskodása tart, tartsa magánál Szalontán. Arany felesége Debrecenbe megy, s Szalontára viszi Petőfinét és kisfiát, akik 1849. január végétől májusig náluk maradnak Szalontán.

1849. májusban Petőfi megrendülve értesíti barátját szülei haláláról, míg 1849. júliusában Erdélybe való utazása előtt Mezőberényből utolsó levelét írja Aranyhoz. Siet Segesvárra, ahol a szabadságért elhullottak tömegsírja várja.

A mély sebet, amelyet Arany János lelkén legigazabb barátjának halála ejtett, sohasem tudta kiheverni. Gyásza élete végéig tartott. Öregségében a multba visszamerengő lelke gyakran időzik fájdalmas emlékezéssel eltűnt költőtársánál, panaszos hangú, mély fájdalomtól áthatott költeményekben idézve fel alakját. Lelke ifjúságával együtt siratja azt, aki ebben az ifjúságban forrón szeretett társa volt, aki azt az ifjúságot lobogó lángolásával élesztette és fenntartotta. Letésem a lantot. Emléklapra, Élmények, Névnap gondolatok című költeményeiben még az elvesztés friss fájdalma szaggatja lelkét. Baráti hűségét a siron túl is megőrző lelke nem tudja majdan a Honvéd özvegyének megbocsátani, hogy oly gyorsan letette az özvegyi fátyolt, új boldogságot keresve. Öregkori költeményei szomorúságának forrása, egyéb szenvedésein kívül barátjának korai elmulása is. Álmának gyakori vendége a felejthetetlen ifjú társ, aki

ha barátságuk tartamának rövidségénél fogva nem is tehetett erősebb hatást költészetére — egyéniségére és fejlődésére ébresztőleg és melegítően hatott és ennek a nagy léleknek legmélyebb hurjait rezdítette meg.

VII.

Nehéz idők

„Mert jaj, amit látok — széles e hazában
Dul fajirtó fegyver széltiben, hosszában
Minden bűn, az élet, a szívnek verése,
Százszoros halál egy élet büntetése.“
(Arany: Álom — való.)

Arany jellemének fővonásai a csendes, sokszor szomorúságtól árnyékolt komolyság, a nyugodt gyakran aggodalmaskodó megfontoltság, a lélek felszín alatti, külső jelekben alig nyilvánuló, de annál mélyebben szántó háborgásai. Ezek a tulajdonságok magyarázzák meg azokat az egészen sajátos hangulatokat, amelyeket belőle a forradalom viharai kiváltottak.

Bizonyos, hogy szívből ellensége a maradiságnak, az előjogoknak és kiváltságoknak. Hiszen ennek már költői pályája legelején bizonyosságát adta az „Elveszett alkotmány“-ban. Hogy a haladásnak, a jogoknak a nép minél szélesebb rétegeire való kiterjesztésének lelkes hive, azt további költői pályája és ilyenirányu nyílt vallomástétele igazolja. Népies költészetének egyik, általa is igen fontosnak jelzett célja az alkotmány sáncain kívül álló népnek jogaihoz juttatása. Származásánál, tanultságánál, széleskörű műveltségénél fogva is ahhoz a felvilágosult európai irányzathoz csatlakozik, amely a régi világnak az ember szabad fejlődését gátló béklyóit lerázni, szétzuzni kívánja. De

aggódással, kétkedéssel, a sikerre való kevés reménységgel látja az erőszakos, hirtelen feltörő kirobbanásokat. A lelkesedés nem hiányzik szívéből, bátor cselekedetekre is kész, de a fokozatos haladásban több bizalma van. Nem forradalmi vérmésékletű. Mig Petőfi szilaj, lángoló lelke tomboló örömmel, tüzes riadóval fogadja a zsarnokság letiprására rohamszerű lendüléssel induló mozgalmakat, Arany felzaklatott lelkében a lelkesedést nyomon követi a csüggedés és aggodalom, a kivivott sikerek örömeit az elkövetkezendő gyász sötét kísértetei homályosítják. Lelkesült „Nemzetör-dalát“ a „Rabellekek“ és az „Álom-való“ kétségekkel, fájdalommal telt szakaszai követik, „A rodostói temető“ borongó elmélkedéseiben remény és kétség váltakoznak.

Keveset dolgozik ezidőben, mert hiányzik neki a munkához szükséges nyugalom. Mig Petőfi felajzott lelke csak úgy ontja a pillanatok tüzes hangulatából fakadt, a fenség és rajongás magasságában szárnyaló dalokat, Arany kizökkentve óvatos, művészi gonddal alkotó csendességéből, alig ír valamit. Ekkor keletkeznek ugyan népies hangú balladái: Rákócziné, Szőke Panni, Varró lányok, továbbá A rab golya, de nagyobb munkára nem tudja rászánni magát.

A forradalom első időit Szalontán tölti, itt marad még akkor is, amikor a kormány által kiadott „Népbarátja“-nak Vas Gereben mellett szerkesztőtársa lesz. Mint nemzetör résztvesz Arad alatt a várostrom körüli szolgálatban, ahol hősi cselekedetre nem nyílt ugyan alkalom, de a harci veszély nem sokkal volt kisebb, mint sok véres ütközetben. Visszatérve lemond jegyzői állásáról és 1849. májusában elfogadja a neki felajánlott belügyminiszteri fogalmazói állást. Az akkor Debrecenben tartózkodó kormány mellett foglalja el hivatalát, majd Pestre követi a miniszteriumot. Pestre, ahol már előzőleg, mint a „Népbarát“ társszer-

kesztője is járt néhányszor, hivatalán kívül az is vonzotta, hogy íróbarátaihoz és az irodalmi élethez közelebb legyen. Családja később volt utána költözendő de mikor hírét vette, hogy az oroszok már Debrecenben vannak, bucsutvéve hivatalától, június végén visszatért családjához Szalontára.

Ha már 1848-ban, az első felbuzdulások és sikerek idején kétségeskedő és gyötrődő hangyak voltak Arany forradalmi költeményei, mennyivel inkább elhatalmasodott ez a fájó szomorúság 1849-ben, a bukás felé hanyatló, egyre nehezebbé váló időkben. „Válság idején“, „A lantos“, „Névnapi gondolatok“ a vész, a bujdosás, a mélységes honfibánat szivbemarcoló szózatai, míg az 1850-ben írt „Fiamnak“ című költeménye a már csak a hitben vigasztalást találó szomorú lemondás fájdalmas kifejezője.

Mint állás nélküli magánember él aztán Szalontán 1851. ősszéig. Az egyébként melasága mellett is csendes vidámságra hajló, jókedv és tréfa iránt fogékony emberből, megtört szivű, komor férfiú lett, ki csak családi élete jótékony melegségében talál sebeire balzsamot. Hogy családjának a mindennapi kenyeret biztosítsa, a szolgabirónál irnokoskodik. Az oroszok elől menekülő íróbarátai: Vörösmarty, Bajza, Vachott Sándor rövid időre házában találnak menedéket. 1851. első felében Geszten tartózkodik, mint a nemsokára fiatalon elhunyt Tisza Domokos nevelője.

Apróbb költeményeken kívül ezidőben csak a „Katalin“ című költői elbeszélést írja, de hozzáfog a keserű hangulatát legteljesebben kifejezésre juttató „Nagyidai cigányok“-hoz, ezt már azonban csak Nagy-kőrösön fejezi be.

Boldog férfikora javát, költői munkássága legtermékenyebb korszakát élte le Arany a forradalomig szülővárosában, Családjának ősi hagyományai, gyermekkorának felejtethetlenül kedves emlékei, férfikorá-

nak legszebb sikerei, családi boldogságának meleg része kötötték őt e helyhez, ahol a legszebb barátság napja is ragyogott nemrég reá. A forradalom viharai mindebből sokat elsepertek, s a régi hajlék megfogyatkozott varázsa már csak kevésbé vonzotta az elszomoródott lelkű költőt, aki — szinte menekülve lett boldog évei színhelyéről — elfogadta a nagykörösi református iskola meghívását és most már végképen megvált szülőföldjétől.

VIII.

A költészet tanítója

„S azóta, hogy nem mondtam éneket
Mély hallgatásban torkom elrekedt
S mint hangjavesztett opera — dalár
Lettem éneklőből — énektanár.

(Arany: Vojtina Ars poétikája.)

A tanítás, mint időnkint szükségből vállalt kenyérkereső foglalkozás — Arany életének jó részén végigvonul. Tanított már szalontai nagyobb diák korában, debreceni kollegiumi éveit egy esztendei vidéki tanítóskodás szakítja meg, majd színészi vándorlásaiból hazatérve újból iskolamester lesz. A forradalom után rövid ideig Geszten nevelő, s végül 1851-ben két helyre, Kecskemétre és Nagykőrösre hívják meg tanárnak. Az utóbbit fogadja el és 9 évig a nagykőrösi kollegiumnak tanára.

Arany nem érezte magát a tanításra hivatottnak és így nem is lelkesedett különösen ezért a mesterségért. Buzgósággal és a mindenféle elfoglaltságában tanusított lelkiismeretességgel végzi teendőit, de nagyobb dolgokra való elhivatottságának érzete akadályozza, hogy ebben a sok odaadást és türelmet igénylő foglalatosságban kellőképpen elmerüljön. A falusi jegyzőség — a teendők sokasága mellett is — több nyugalmat hagy számára a költészet gyakorlására, mint a költészet elméletét magyarázó irodalomtanítás.

Nem kétséges azonban, hogy a kőrösi tanárság magasabbrendű oktató munka volt számára régebbi tanítóskodásainál. A magasabb osztályokban tanította a latin nyelvet, de főleg a magyar irodalmat, s alapos készültsgű előadásai, különösen az olvastatott költői művek mélyreható elemzése és magyarázata lebilincseltek tanítványait és megszerettették velük a költészetet és irodalmat. Azonkívül jótékonyan, ébresztőleg hatott Aranyra az irodalom és tudomány jeles művelőiből álló tanári testület is. Szász Károly a kiváló műfordító, Mentovics Ferenc költő, Szabó Károly és Szilágyi Sándor történetírók, Jánosi Ferenc politikai író voltak tanártársai. Meleg baráti kör alakult ki a költő körül, jelentékeny szellemi élet középpontjában élt és a főváros irodalmi mozgalmaiba is egyre jobban belevonta a hozzá gyakran több napra is leránduló Gyulai Pál, a költő és műbíró, aki élete végéig egyik legbensőbb barátja maradt.

Petőfi halála, a forradalom hányattatásai, a világi fegyverletétel sötét emléke mélyen megsebeztek a gyötrődésekre amugy is hajlamos költő érzékeny lelkét és Nagykőrösre szomorúságba borult kedéllyel érkezik. Családja, barátai körében enyhülést talál ugyan, még legnehezebb napjaiban is jelentkező csendes humora nem hagyja el, mélységes hite megóvja a kétségbeeséstől, költői teremtő ereje az alkotás gyönyörűségeiben részelteti, de lelke mégis szárnyaszegett. Onkinzó tépelődései egyre gyakrabban jelentkeznak és testi bajai is gyötrik.

Mindez gátolja nagyobb költői tervei megvalósításában, s ha kisebb remekművekkel bőségesen is gazdagítja nagykőrösi éve alatt a magyar irodalmat, számos, ezidőben megkezdett munkája marad töredék és csak néhány jut sok évi vergődése után a befejezésig.

A már előbb megkezdett „Nagyidai cigányok”-at

Nagykörösön fejezi be. Fájdalmas eseményektől felzaklatott, hazafiui érzelmeiben mélyen megkeserített lélekből fakadt ez a munka. S éppen ezek a lelkiállapotok, a marcangoló kétségbeesés, a nagyszerű küzdelem folyamán tapasztalt apró gyarlóságok, a nagy tetteket kísérő nagy fogyatkozások, a világraszóló hősiesség mellett jelentkező kicsinyes torzsalkodások voltak forrásai a költemény torzító erőteljességének. A felzaklatott lélek erősebb szárnyalásra ragadta a költő képzeletét is. A nagy keserűség és jóvátehetetlennek hitt veszteség érzete a veszett jókedv szélsőségeibe ragadta a költői alkotó erőt és létrejött talán a világirodalom egyik legsikerültebb komikai elbeszélő költeménye.

Puk Mihály 17 napja ostromolja már a nagyidai várat. Gerendi Márton, a vár kapitánya, fogytán lévén az élelmiszer, huszegynéhány emberével megszökik az ostromlók elől és távozása előtt a vár védelmét az ott összesereglett cigányokra bizza. A cigányokat büszke öröm fogja el a hősi megbízatás következtében, vezérükül megválasztják Csóri vajdát és mindenekelőtt nagy lakomát rendeznek. A vigasság folyamán elfogyasztják a még megmaradt enni- és innivalót és a nagy nap emlékére elpuffogatják a még megmaradt puskaporkészletet. Puk Mihály, az ellenséges vezér, maga is tehetetlen, pipogya ember, megijed a lövöldözéstől, amely mögött — érthetetlen lévén ez előtte — cselet gyanít. Seregével egy a térképen tudakosan kikeresett helyre akar vonulni. de mocsaras tájra jutva, ágyui a pocsolyába sülyednek. Még jobban megijedve, az ostrom abbahagyására gondol. A várban ezalatt Csóri vajda a cigányhad, egyik vénasszonyával jövendőltet magának és a jósnő beszéde közben elalszik. Álmában nagyszerű dolgokat lát: temérdek aranyat és ezüstöt, sok piros nadrágot, az ellenséget is fényesen megveri, Puk Mihály

fejét leüti. Hősies küzdelemben látja cigánytársait és társnőit is, de egyszerre arra ébred álmából, hogy a cigányság zajongva kiabál, jelentve a vajdának, hogy az ellenség elvonulni készül. Csóri lövetni akar rájuk, de a puskapor már a vajdaválasztás üdvölvöldözéseinél elfogyott, s a hangos veszekedésből ezt az ellenség is megtudja. Átlátva a helyzetet, Puk Mihály bevonul seregével a várba, s a cigányokat — legutoljára Csóri vajdát — ebrudon rugatja ki.

Az egész cselekvény vezetésében, mindkét tábor de különösen Csóri vajda és cigányai megrajzolásában kifogyhatatlan komikai gazdagság és minden nevetséges emberi gyarlóságot tökéletesen meglátó és megfesteni tudó jellemző erő van. A gyorsan lelkesedő, szalmaláng akarású, a komoly cselekvésnél hasznavehetetlen cigányok éppénolyan emberien valószínűek és nevetségeseek, mint a tudálékos, pipogya Puk Mihály és vezérkara. És a komikum teljessége mutatkozik meg ezt a kétfajta embercsoportot összehozó, ötletes, elmés és változatos cselekvényben. S mint Arany minden munkájában, úgy itt is, előadási forma, nyelv, leírások és a személyek beszédei, hangneme és a szavak sajátos ize és zamatja teljesen a tartalomhoz simulnak és annak hatását kiegészítik és fokozzák.

A Nagyidai Cigányok magábanvéve és nem gondolva a szomorú eseményekre, amelyek hatása alatt a költő ezt a művét alkotta, a komikai költészet egyik legnagyobb remeke. Ismerve azonban keletkezésének lelki indítékait, a nevetésbe keserűség, a jókedvbe a nemzeti gyarlóságok felismerésének szomorúsága vegyül. A koresemények keretébe helyezve Nagyida a kétségbeesés kacagása.

Nagykőrösi evei alatt írja Arany balladáit jelentékeny részét is. A nagyobb elbeszélő munkákra nem tudja akkori fájdalmas lelkiállapotában egész költői

erejét összeszedni, de a kisebb műfajokban remekműveket alkot. A ballada művelésére Aranyt emberi egyénisége éppen úgy előkészítette, mint költői erejének sajátos tulajdonsága. A ballada lelki szempontból erősen drámai. A szenvedélyétől elragadott ember bűnbeesése és bűnéért való bűnhődése a leggyakoribb balladai tárgyak, az északi népek, különösen a skótok ilyenfajta költeményeiben épen úgy, mint a székely népballadákban is. A lélek sötét erőinek feltörése, a gyötrődő mardosások, a kinlódó vergődések jutnak a balladákban megrázó történetekben kifejezésre. Arany nem volt büntetésekre hajlamos, de mély borongások gyakran fogták el, ismerősek voltak előtte a bukó lélek meredekei és szakadékai és különösen a lelkiismeret önkínzó marcangolásai gyakran mérgezték meg élete perceit. Sok volt tehát emberi egyéniségében is abból, amit efajta költői alkotásaiba bevihetett.

De költői alkotó képességének legfőbb tulajdonsága is ebben a műfajban érvényesülhetett legjobban. A balladának rövid, kihagyásos, szakgatott előadásmódja van, s hogy mégis művészi egészként hasson, ahhoz a szerkezet, a felépítés egységessége és biztossága szükséges. Hogy az el nem mondott dolgokat is kitaláljuk, hogy a hézagok ne hiányosságnak és pongyolaságnak, hanem az izgatott, zaklatott lélek, szakgatott, szenvedélyes előadásának tünjenek fel, ahhoz művészi összeállítás kell. A balladában érzelmi hangulatok, drámai párbeszédek és események elbeszélése váltakoznak és hogy ez a háromféle elem egységes művet adjon, ahhoz olyan alkotó erő kell, amely csak őszerejű néplélekben és a legöntudatosabb, de szintén ősköltői erővel megáldott művészen vannak meg.

Arany legnagyobb erőssége, legjellemzőbb költői tulajdonsága a szerkesztés, a tökéletes felépítés képessége. Ez nála a költői alkotás legelső és elengedhetetlen feltétele.

A lelkiismeret és a tökéletes szerkezet költőjéből így szinte szükségszerűleg a legnagyobb balladaköltő lett, nemcsak a magyar irodalomban, de talán a világirodalomban is. Életének fájdalmas, belső küzdelmekkel telt korszakai a legnagyobb alkotásoknak váltak forrásaivá akkor is, amikor a nagyobb alkotásokhoz nyugalma és ereje hiányzottak. A balladához nagykörösi évein kívül pesti, szenvedésektől és betegségtől megkinzott életszakaszaiban is visszatér.

Komor hangulatu balladái vannak nagyobb számban és ezek legnagyobb részében a lelkiismeret elnémithatatlan szava, a gyakran tébolyba kergető mardosás van a bűnös számára büntetésül kiszabva.

V. László, az esküszegő király nyugtalan álmatlanságban tölti sötét éjszakáját. Cseh szolgája hiába nyugtatja a minden zajra felriadót azzal, hogy csak az égi háboru dühöng odakint. Megérzi zaklatott nyugtalanságában, hogy a rabok megszöknek, s a szolga ama biztatása, hogy Hunyady egyik fia, László már nem él, a másik, a gyermek Mátyás meg fogoly, nem tudja gyöttrő félelmét megszüntetni. Végre Csehországba menekül, ahol méreg által pusztul el, de a rabul vitt Mátyás diadallal tér majd vissza.

Ágnes asszony, kinek segítségével szeretője a férjét megölte, tébolyító furdalásaiban örökké vérfoltot lát lepedőjén, melyet a patakban akar tisztára mosni. Börtönbe kerülve kinzó rögeszméje csak erősbbödik, s a felette törvényt látó bírakat is csak arra kéri, hogy bocsássák haza, mert sürgős munkája van, ki kell mosnia a lepedőjén esett vérfoltot. A bírák valóban elbocsátják a már lelkileg tönkerezuzott eszelőst, aki késő öregségéig napról-napra mossa a mindig véresnek látott lepedőt. A minden földi büntetésnél súlyosabban gyötört bűnös rászolgált a borzadó szánakozásra, amelyet a minden versszak végén ismétlődő „Oh irgalom atyja ne hagyj el” juttat kifejezésre.

A szerkezet csodálatos tömörsége kelti fel a tárgy fenségessége mellett bámulatunkat „Szondi két apródja“-ban. A költő öntudatosan hézagos elbeszélése mellett az apródok énekéből és Ali török basa szolgájának közbevetett szavaiból szövődik művészi egészszé Drégely vára elestének és Szondy hősi halálának története. A sirnál térdeplő apródok, kiket Ali szolgája urának sátrába hív, ahol gyönyörök várnak reájuk, lelkesedve zengik el Szondy önfeláldozó vitézségét, aki a Márton pap révén küldött kegyelmet visszautasítva, kincseit elpusztítva, haláláig védte a rábizott várat. Az elesett Szondynak sirontuli erkölcsi diadala, hogy Ali kegyeibe ajánlott apródjai inkább kiteszik magukat új uruk haragjának, semhogy elesett gazdájuk dicsőítését abbahagynák.

Gonoszságának gyötrő emléke üzi és riasztja a „Walesi bárdok“ Edward királyát, aki a függetlenségért küzdő Wales tartomány leverése utáni lakomán a walesi énekesek szájából akarja hadi tettének dicsőítését hallani. De a felhajszott ötszáz dalnok között egy sem akad, aki kész volna a zsarnokot dicsőíteni, sőt valamennyien kegyetlenségét és zsarnokságát ostorozzák. A feldühödött király máglyán égetteti el őket, de a vértanuk örökké fülében csengő dalát, sip, dob, zene, harsonák sem tudják tulzajongani és a vágató királyt áldozatainak rémhangjai kísérik.

A komoly érzelmekkel való játék büntetése ugyancsak a lelkiismeret soha nem szünő mardosása, mely tébolyba kergeti a „Tetemrehívás“ Kund Abigéljét. A halva talált Bárczi Benő gyilkosát atyja a tetemre szólítás régi módján keresi, várva, hogy a gyilkos megjelenésekor a sebből meginduló vér elárulja a tettest. Felvonultatják az egész falut, vélt ellenségeit, barátait, sőt a meggyilkoltnak anyját és testvérét is. a néma seb senkire sem vall. Csak a

titkos ara, Kund Abigel megjelenésekor buzog pirosan a sebből a vér, pedig nem ölte meg kedvesét, csak könnyelmű enyelgéssel tört adott neki, amellyel a szerelmében sértett ifju önmagát ölte meg. A játékos enyelgés rettenetes következményeitől lelkileg megrendült leány a tört a sebből kiragadva, eszelős énekekre és táncra perdülve hagyja el a termet.

Az élet komor, sötét történetektől beárnyékolt arculatját pillantjuk meg a „Hidavatás” kísérteties éjszakájában. A pénzt kártyán elvesztett ifju az új dunai hidról akarja magát vízbe ölni. A hid közepéről a vízbe meredve látomása van: alakokat lát a vízből kiemelkedni akik — felavatandó az új hidat — arról sorba a vízbe ugrálnak. A szerelmi kétségbeeséstől halálba üzött ifju pár után a tönkrement milliomos, majd a becsületét elvesztett férfiu, a tékozló fiu, a nyomoruságot többé viselni nem tudó aggastyán, az életunt urinő, a szerencsétlen örült, a veréstől féltő suszterinas, az amerikai párbaj áldozata következnek. Egyesével, majd mind sűrűbben ugrálnak le, a Duna egyre ontja az áldozatokat. A hidon álló ifju nem tud ellenállni az öngyilkos tábor kísértetszerű hatásának, s mire az óra egyet üt, üresség és csend van a hidon.

Ha lelke boruja a balladák sötét világába vonta is gyakran a költőt, a komorság nem volt állandó és Arany a derű és vidámság óráit is átélte itt-ott ugy egyéni életében, mint ezzel kapcsolatban költészetében is. Vidám gyermekkorának emlékét csodálatos megelevenítő erővel ébreszti életre a „Családi Kör”-ben, amely meleg, de nem fanyalgó érzelmességével, valószerű életteljességével, az egyszerű földműves család életét teljes hűséggel és mégis eszményien megszépitve tünteti elénk. Arany képzelete a valósághoz ragaszkodik, de ez a valóság a lelkében lakozó költészetén átszűrve, megtisztulva, mint a valóság égi mása jelentkezik előttünk.

Jobb óráiban vidámabb világba visznek bennünket balladái is. Ha vesztett csatáról szól is a „Rozgonyiné“, a női hűség bátor tettei, amidőn a férjét a csatába is követő Rozgonyiné, párja mellett királyát is megmenti a veszedelemből, a vidámabb lelkesültség hangján jutnak kifejezésre.

Csendes humorának, szelid jókedvének megnyilatkozása vigballadája a „Pázmán lovag“. Az öregedő Pázmán lovag, kinek ifju nejét vadászvendégeinek egyike megcsókolta, féltékeny haragjában a sohasem látott királyhoz megy panaszra, hogy annak engedélyével megbüntesse boldogsága bántalmazóját. A király a közeledő lovag láttára bolondjának adja át helyét és ő maga a kíséret közzé vegyül. A bolond ingerkedő tréfáitól meg-megszakitva előadja Pázmán lovag sérelmét és a király helyén ülő bolond sértőjevel való párviadalt ítél meg neki. Pázmán a kíséret közzé vegyült királyban leli fel bántalmazóját. A párviadal folyamán a lováról ledobott Pázmán három zápfogát veszti el, míg a sisakrostélyának megnyitása után felismert és lelkesen ünnepelt király három faluval jutalmazza a lovagot elvesztett fogaiért.

Vidámhangu költeményében ugyanazzal a kornak lelkébe hatoló történeti érzékkel festi meg az időt és embereket, mint komoly történeti elbeszélő költeményeiben, jellemzés és szerkezet éppen olyan tökéletesek, a nyelv éppen olyan régies zamatu és az egész a férfiasan erőteljes nemes vidámság előmlő derűjét ülteti lelkünkbe.

Derült, sokszor humoros életképek, mint a „Vén gulyás“, a „Vén gulyás temetése“, melyekben az öreg Marci bácsinak a népeletből megfigyelt alakját rajzolja meg. „A fülemüle, amely a magyar ember pörösködő természetét festi jóízű humorral és enyhe gunnyal, kopaszszáju Szücs György bátya vágyódása. A „bajusz“ után kit hiusága révén ravasz cigányok

fosztanak ki, nagykőrösi vidámabb hangulatainak költői termékei. Ezek a költemények egyben azt is jellemzően mutatják, milyen erős érzéke volt Aranynak a népies tárgyak iránt, mennyire alaposan ismerte a népnek nemcsak szokásait, hiedelmeit, de egyuttal lelkét és gondolkodásmódját is. Nem népieskedik erőltetett módon sem felfogásban, sem előadásmódban és nyelvben éppen mert jól ismeri a népet és tudja, hogy a nép embere valósággal megbántva érzi magát, ha a hozzá való leereszkedés címén keresett póriassággal szólnak hozzá. Természetes és egyszerű, de nem szenvelgi a kezdetlegességhez való leszállást, amit az önérzetes magyar paraszt mindig visszautasított.

Az ugyancsak népies tárgyú „Az első lopás” és „A hamis tanu” komoly erkölcsi tartalmuk és tanúságuk mellett is, vagy talán éppen azért, teljesen hozzásimulnak a néplélekhez.

Arany elsősorban egész költői egyéniségénél fogva, elbeszélő költő. A valóság, a történet eseményei, vagy a számára a néphit által a valósággal egyenlő értékűvé vált mondai anyag érdeklik minde nekfelett, ezeknek égi mását igyekszik költői lelkén és szellemén keresztül eszményítve nyújtani. Sőt az elbeszélésbe szövi bele legtöbbször egyéni érzelmeit és gondolatait is. Nagyobb elbeszélő munkák tervei foglalkoztatják állandóan, s csak amikor hazafiúi fájdalommal, családi és egyéni szenvedései, betegeskedése nagy tervei kivitelében akadályozzák, lesz — szinte akarata ellenére — érzelmi, lírai költő. Nagykőrösi éveiben is így szakítják meg elbeszélő költészetének folyamát felzaklatott szenvedő szívének panaszos érzelmi kitörései. Lírai sóhajokba tördeli szét fájó lelkét, anélkül, hogy — saját bevallása szerint is — lírája mindig teljes hangot adna. Igazi érzelmi költővé Arany csak késő öreg korában lesz.

Ebbe az időbe eső érzelmi költeményei az egyéni fájdalom és a hazafiui kétségbeesés hatása alatt születnek meg. Szívből fakadó, igaz hangok ezek, de hiányzik belőlük az érzelmeknek az a változatossága és gazdagsága, amely a valódi lírikust jellemzi. Nem tárul eléink bennük a költő egész lelke és élete, egyéni bánatának és hazafiui fájdalmának meghatóan panaszos hangjait hallatja, de szívének egyéb érzelmeket zengő hurjai még nem csendülnek meg. Azonkívül hiányzik ezekből a költeményekből az érzelmek áradó hevéssége és a megnyilatkozás közvetlensége. A valósághoz kötött szemlélődés, a tünődő elmélkedés több helyet foglalnak el bennük, mint a tisztán megnyilatkozott érzelmesség. Szívből fakadó, szívreható hangokat hallunk, az igazi költészet tiszta csengését érezzük minden sorában, de megállapítjuk azt is, hogy Aranyban még most az elbeszélő költő az erősebb és a teljes lírai megnyilatkozások ideje még nem érkezett el számára.

Nagykőrösi tartózkodásának utolsó öt esztendeje nagyon szomoruan telt el. Már az előbbi években is szárnyaszegett lélekkel dolgozik, nagyobb költői tervei nem haladnak előre, sok munkája töredék marad néhánynál csak az első ének végéig jut el, de rövidebb terjedelmű művek, balladák és érzelmi költemények mégis csak jelennek meg tőle. 1855-től kezdve azonban a költői elnémulás szomorú évei következnek. Bizalmatlanság vesz lelkén erőt, önkínzó gyötördése minden munkakedvét elveszi, költői erejében való hite meginog és mindenféle alkotástól visszahúzza. Amikor 1860-ban Nagykőrösön töltött utolsó esztendejében az Akadémia Széchényi emlékezetét dicsőítő óda megírásával bizza meg, hetekig kinozza az aggodalom, hogy elfogadja-e ezt a megtisztelő megbízást és ugyancsak hetekig tartó kétkedés és lelki vádak után jön létre a költemény is. Talán éppen

ezek a vivódások és lelki töprengések segítették elő nála a tragikus sorsu, önmagával szintén sokat küzdött nagy ember egyéniségének azt a mélységes megértését, amelyet ez a fájdalmaságtól a megdicsőülés fenségéig emelkedő óda kifejez.

Arany Nagykőrösön szoros kapcsolatot tartott fenn az ország más vidékein lakó költőbarátaival, nemcsak levélben, de személyes együttlét révén is. Hol azok látogatják meg őt, hol ő keresi fel barátait. Tompával együtt 1855-ben a felvidék érdekesebb helyeit utazza be, Pestre is gyakran felrándul, ahol Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Csengery Antal, Salamon Ferenc szeretettel vonják be baráti körükbe. 1858-ban az Akadémia levelező és rögtön rendes tagjává is választja és Kisebb költemények című 1856-ban megjelent kötetét a Marcibányi jutalommal tünteti ki. Közben a haza sorsában is valamelyes javulás áll be. Az osztrák sereg olaszországi veresége után enyhül az önkényuralom szigorúsága és úgy a politikai, mint a társadalmi és irodalmi életben is a szabadságnak — egyelőre még csak halk — szellője lengedez. Új vágyak, új reménységek éledeznek, a cselekedni tudó és akaró férfiak tömörülni kezdenek. Megindul a szervező munka, az Akadémia mellett a Kisfaludy Társaság is hosszú szünetelés után fokozottabb tevékenységet készül kifejtetni. Vezető, irányító embert keresnek a Társaság élére és a tudósok és írók figyelme a Nagykőrösön élő Arany felé fordul. Barátai unszolják, a tanári működést is megelégette már, a mozgalmasabb irodalmi élet is vonzza és amikor 1860-ban a Kisfaludy Társaság igazgatójává választják, ez év őszén a fővárosba költözik.

IX.

Falusi ember a fővárosban

»Szálka volt szemében a sok diszpalota,
Szüntelen csak zsémbelt: nem való ő oda«
(Arany: Toldi estéje I. ének)

»Csöndes fészket zöld lomb ányán,
Hová muzsám el-elvárnám.
Mely sajátom,
Benne én és kis családom.«
(Arany: Epilogus)

A 43 éves férfiú, aki eddigi életének legnagyobb részét falun, vagy vidéki városban töltötte, a zajos életű fővárosba kerül. Idegenszerű, szokatlan, nyugtalanító élet vár itt reá. Arany valójában egyszerű falusi ember volt és az is maradt élete végéig. Falusi volt szokásaiban, életmódjában, sok tekintetben kedélyében is. Műveltségben, tudásban, eszmei gazdagságban nem multák felül a legnagyobb világvárosok legpallérozottabb emberei sem, de a nagyvárosi élet gyorsabb lüktetésű életmenete, a nagyvárosi lakosságot jellemző könnyebb és könnyedébb életfelfogás mindvégig idegenek maradtak előtte. Már Nagykőrösön is Szalontáról álmodozott, pesti életének küzködéseinek közepette pedig mindig gyakrabban merül fel lelkében egy kis szalontai ház és gazdaság képe, ahol öregségét csendes nyugalomban, költői termékenységben töltené. Az élet anyagi oldalának átgon-dolása, beosztó, takarékos gazdálkodása nemcsak a családapa kötelességérzetéből, de ennek az

álomnak megvalósítási vágyából is eredt. Vidéki kisbirtokos óhajtott lenni, falusi ház tornácán üldögegni, egyszerű emberek társaságában, a szalontai református templom harangjának hangjára vasárnapi istentiszteletre menni, kertjének zöld lombjai között engedni át magát a költői merengésnek és az alkotó ihletésnek. Sorsa volt azonban, hogy számos hátramaradt töredéke mellett, töredék maradjon ez az akarása is. Az anyagi lehetőséget megszerezte vágya megvalósításához, de egy szülővárosában domboruló sirdomb örökké fájdalmas emlékeztetése távol tartotta attól a helytől, amely a lelkében mindig falusinak megmaradt költőnek igazi otthona lett volna öreg napjaiban..

Pestre költözése utolsó nagykőrösi éveinek nyomasztó igájából szabadítja ki. Terméketlen, önbizalmát veszített korszaka után az új légkör és új viszonyok hatása alatt új életet készül kezdeni. A mozgalmasabb, elevenebb szellemi élet hatása alatt munkakedve visszatér. Pedig új hivatala is sok munkát ró rá, többet is, mint amennyi tanári foglalkozásával járt. A Kisfaludi társaság újra megszervezése, a pártoló tagok nyilvántartása, a pénzkezelés, könyvelés, levelezés rengeteg munkát okoz a mindent lelkiismeretes pontossággal teljesítő igazgatónak. Még ugyanabban az évben lapot is indít, a Szépirodalmi Figyelőt, amelynek jórészt maga írja, novellát fordít és ír, újdonságokat szed össze, korrigál. Lapja magas színvonalu, széptani és bíráló értekezései, finom izlésű, művelt olvasó közönséget óhajtának nevelni. 1863-ban Koszoru című, inkább szépirodalmi tartalmu folyóirattá alakítja át ujságját, melyet még két évig szerkeszt.

Mindezen munkája mellett hozzálát költői tervei megvalósításához is. Elsősorban a hun mondák alapján tervbevett nagy elbeszélő költői munkája kidolgozásához fog. Az Atilláról szóló éposz tervével már a forradalom után kezdett foglalkozni, de a kivitelbe 1852—53

körül kezdett először bele. Néhány éneket elkészít, de abbahagyja. 1856-ban újra hozzálát, három egybekapcsolódó, de független részt tervez, az elsőben „Etele és Buda“, a másodikban Etele két neje, „Rika és Ildikó“ viszályát és ennek következményeit akarta megírni, végre a harmadikban „Csaba királyfi“ történetét szándékolta költőileg előadni. Számos töredék készült ebből a hármass elbeszélésből az idők folyamán, de 1862-ben végre egyhuzamban megírja az első részt, a „Buda halálá“-t, amelyet az akadémia a Nádasdy díjjal tüntet ki.

Az Aranytól megkívánt époszi hitel — minden elbeszélő költői munka alapfeltétele — teljes mértékben megvan, a nép ajkán századokig élt hun mondákban. Ezeknek szellemébe éli bele magát a költő, de a szakadozott, szerkezet nélkül szétfolyó, lélektanilag meg nem indokolt cselekményt, művészi egységbe foglalja, a személyeket erőteljes jellemzéssel eleven, hus-vér emberekké teszi, a régmúlt időkbe beható történeti érzékével egy eltűnt világot hív érzésben, gondolkodásban új életre, az örök emberi igazságot ábrázolva a sajátos történetekben. Csodálatos művészettel tud egyszerű lenni, olyan fenségesen egyszerű, ahogy azt a tárgy régisége megkívánja. Régi éneket zeng a régi és örök testvérharcról.

Buda hun király tudatja az udvarába hívott főemberekkel, hogy megosztja uralmát öccsével Etelevel. Ő maga kormányozni fog, Etele a hadakat vezesse. Azonban Buda, akit a ravasz Detre is befolyásol, csakhamar megbánja nagylelkű cselekedetét, míg Etele visszautasítja Detre ármánykodását. Etele harcra tanítja a hun sereget, amely rajongva szereti hőselkű vezérét, ami még jobban felkelti Buda féltékenységet. Buda felesége Gyöngyvér, ha kissé bántódva is, de szívesen bánik Atilla feleségével Ildikóval, s az e felett örvendő Etele vadászatot rendez, amely utáni

pihenőben a csodaszarvas regéjét hallgatják. De az atyafiságos béke nem soká tart. Egy vadászaton, amelyen Etele Buda életét megmenti, a két asszony összekülömbözik, s férjeik csak nehezen tudják őket kibékíteni. Később az Isten kardjával megajándékozott Etele bátyja megkérdezése nélkül hadat indít a keleti császár ellen. A sértett Buda, Detre tanácsára megvesztegetéssel próbálja Etele embereit a maga részére hódítani, majd Budaszállás helyén hatalmas várat építtet és végül ellopatja öccse sátrából az Isten kardját. Ezt megtudva Etele, megbékül a keleti császárral, seregét Buda vára elé vezeti és viadalban megöli bátyját. A férjét sirató Gyöngyvér megátkozza Etele s a gyermek Aladárt is. Etele megrendül bűne tudatában, de elszántan elhatározza, hogy a hun dicsőségért szembeszáll a végzettel.

Kerek, szorosan egybekapcsolódó egész ez a munka, de befejezettsége mellett egyben megindítója is elkövetkezendő hatalmas eseménysorozatnak, amelyet a tervbevett következő két részben készült a költő megénekelni. A harcok közepette a békét, a világtörténet szekerét elindító nagy események mellett a régi családi élet egyszerűségét, férfiak indulatos tettei mellett asszonyok kis viszálykodását és a gyermek kedves játékát egyforma művészettel festi. Az egész munkán a korhoz alkalmazkodó régiesség, a kezdetleges életviszonyokhoz simuló egyszerűség vonul végig érzésben és felfogásban éppen úgy, mint külső formában és nyelvben is. A krónikák, a népies történeti elbeszélések egyszerű nyelvén, őszterűen naiv formájában ír, anélkül, hogy az egyszerűség keresését éreznénk nála. Meggyőződéssé tudja tenni az olvasóban, hogy ezt a történetet csak ezen a módon lehetett elbeszélni.

A nagy hun tragédia kikerített előjátéka ez a munka, bevezetése mindazoknak a súlyos és sors-

döntő eseményeknek, amelyeknek művészi formája megalkotva él a költő gondolatában. Egyes töredékek el is készültek már, az egész csak a kivitelre vár. Önálló részként maradt reánk a «Keveháza» című elbeszélés, amely a hun idők első harcait zengi és mint dalosok éneke lett volna beszöve valamelyik részbe, ahogy a csodaszarvas regéje van a Buda halálába beillesztve.

Bizalommal, munkakedvvel fogott a nagy műhöz és annyi hosszú év vajudása után reméli, hogy hamarosan be is fejezheti. De az első rész kiadása után, minden siker és elismerés mellett is, újra előveszik régi kétségei. Egy nem éppen hízelgő névtelen bírálat még növeli elkedvetlenedését. Önbizalma mindig fogyatékos volt, szigorubb és elégedetlenebb bírálója önmagánál sohasem volt, de a kívülről jövő kemény szavak súlyosan sebzik érzékeny lelkét. Nem az igazságos bírálattól való félelem ez, hanem egy érzékeny lélek minden bántó érintésre való fájdalmas megrezdülése. Sajnálja, hogy kiadta kezéből az első részt, úgy érezve, hogy ha a nyilvános bíráltatás izgalmait elkerülve, rejtekében zavartalanul tovább dolgozhatik, egyhuzamban befejezte volna az egész művet. Így végképen csonka maradt.

Arany önálló költői munkásságában a Buda halála után körülbelül 12 éves szünet következett. Néhány kisebb költeményen kívül ebben az időben eredeti költői mű nem lát tőle napvilágot. De azért nem üresek, nem tartalmatlanok ezek az évek. Tele vannak munkával, de még inkább szenvedéssel.

Számos értekezést és bírálatot ír lapjaiba a Figyelőbe és Koszoruba, amelyek az irodalom és költészet legfontosabb kérdéseivel foglalkoznak. A régi és újabb irodalmat ismertetik és az általános műveltséget is terjesztani igyekeznek. A Kisfaludi Társaság kebelében is nagy munkásságot fejt ki. Megindítja a

Társaság szépirodalmi kiadványait, közrebocsátva mindjárt az elsőben Madách „Ember tragédiáját”, amelyet ő fedez fel és ment meg az enyészettől, amelynek kétségeskedő szerzője szánta. Ugyancsak ő indítja meg a Társaság Moliere- és Shakespeare-sorozatát, az utóbbi számára lefordítva Hamletet, a Szentiván éji álmot és János királyt.

1865-ben megüresedvén Szalai László halálával az akadémiai titkárság, őt hívják meg erre a helyre, egy év múlva az Akadémia épületében jelölve ki lakást is számára, amelyben élete végéig lakott. De ez az év élete legnagyobb szenvedését is hozta. 1865. december 28-án Julia leánya, aki Széll Kálmán szalontai paphoz ment férjhez, meghalt, egy kis árvát hagyva maga után. Aranyt, aki legfőbb boldogságát családi életében találta, mélységesen lesújtotta ez a szerencsétlenség. Az eltűnt hű barát mellett ezután az atyai karjaiban elhunyt kedves gyermeket is gyászolta. Szívének sebe fájdalmas és mély volt, nem gyógyult be soha és amugy is szomorúságra hajló kedélye még buskomolyabbá vált. Évekig élt eleven erővel, szinte megfogyatkozás nélkül ez a fájdalom lelkében, annyira, hogy képtelen volt érzése költői formában való kifejezésével is könnyíteni szíve keserves terhén, s csak egy évtized múlva ad a Toldi szerelmében fájó visszaemlékezéssel hangot vesztésének. Leánya sirjába életének legkedvesebb álmát is beletemette. Nem akart többé szülővárosába visszatérni. Szalonta nem jelentette többé számára az anyyira óhajtott boldog csendességet és független nyugalmat, felejtethetlen Juliskája sirhelye volt ez már ezután csak neki. A kis birtokot, amelyet józan és takarékos gazdálkodásával szerzett, eladja, s ezzel örökre a főváros rabjának szánja magát.

Arany minden gyötrődése és borongása mellett is erőslelkű ember volt, aki hitéből nyert lelki erejé-

vel zugolódás és panasz nélkül viselte szenvedéseit. Megadással tűrte úgy a lelki, mint a testi kinokat. Mert évek óta szenvedett már testileg is. 1853. óta koronkint megújuló fej- és fülzugásban szenvedett, de igazi testi gyötrelmeit mellfájása okozta. Még fiatal éveiben tüdőhurutot kapott, amelyet eleinte könnyen elviselt, de az évek multával baja súlyosbbodott, gyakran voltak szuró fájdalmai és lélegzési nehézségei. Kötelességérzete azonban nem engedi pihenni, lelkiismeretes pontossággal végzi teendőit az Akadémiában, melynek 1870-től most már főtitkára.

Költői munkára sem kedve, sem ideje nincsen. Keveset ír, inkább összes költeményei összegyűjtésével foglalkozik, amelyeket 1867-ben együttesen ki is ad.

Arany János életének külső sikerei nem maradtak el, talán több gyötrelmet, mint örömet szerezve a költőnek. Kétségei és önmarcosásai ilyenkor fokozottabb mértékben jelentkeztek, megmérgezve keserűségük örömcseppjével az öröm poharát. A többször nyert pályadíjakon kívül az Akadémia 1872-ben összes költeményeit a nagy jutalommal tüntette ki. Már előbb, az 1867-iki koronázás alkalmával a Szent István rend keresztjét kapta meg.

Az idő lassankint mégis csak mérsékelte lelki fájdalmát, testi szenvedéseire pedig az évenként meglátogatott karlsbadi fürdő hozott valamelyes enyhülést. Ilyenkor visszatért régi költői terveihez is, félbehagyott művein dolgoztatott, vagy a maga szórakozására a görög Aristophanes vigjátékait fordítgatta. Az önvigasztaló csendes foglalatosság eredménye az lett, hogy az összes aristophanesi vigjátékokat lefordította, amiért az Akadémia a költőt a Karácsonydíjjal jutalmazta. Mint a Shakespeare-fordítások, úgy ezek is mesterművek a maguk nemében. Amellett,

hogy külső formában, nyelvben tökéletesen visszaadják az eredetinek minden szépségét, nem vesz el semmi a tartalom, a szellem erejéből sem. A pajzánul gunyolódó, maró szatirájú görögnek hanyatló hazája gyarlóságaira sujtó csipős ostorcsapásai veszteség nélkül kerülnek át a magyar átdolgozásba. Arany páratlan nyelvművészete lehetővé tette számára, hogy a szellemes, kiméletlen tréfájú hellén író legravaszabb élcelődései, még szójátékai is teljes kifejezésre jussanak a fordításban.

Régen abbahagyott töredékeivel való foglalkozás közben előveszi 1873-ban a „Bolond Istók”-ot, amelynek első énekét még 1850-ben elkészítette. Megírja a második énekét, itt abbahagyja és soha többé nem folytatja. Petőfivel közös tárgya ez, de míg Petőfi derűs humorral, s az ifjuság tréfás eleven-ségével szövi bele művébe a maga élete folyását, Arany munkájában a tréfa mögött nagy szenvedések okozta sötét hangulat uralkodik. Életének borus korszakában keletkezett mindkét ének. Az első a forradalom bukása és a Petőfi elvesztése utáni szomorú időkben, a második életének nagy csapása után, még mindig fájó szenvedései és betegség okozta gyötrelmei közepette. Arany ugynevezett verses regénynek szánta ezt a munkát. Egészen újszerű műfaj volt ez, amelyben az elmondott esemény keretében sok minden helyet talál. Sőt ez a sok minden fontosabb is itt, mint maga az esemény. Mert ezekben a költő egyéni felfogása a világ dolgairól, hangulata, meglátásai jutnak kifejezésre. Az alaphang fanyarul humoros, sulyos lelki válságoknak és mélyenjáró elgondolásoknak könnyed, felsőbbbséges gunnyal való előadása. Az első ének inkább a kívül álló életből vett eseményt mond el, a második, öreg korban megírt ének egészen Arany külső és főleg belső életének rajza.

A költemény valóság magja a Bolond Istók Debrecenbe való bekukkantásáról szóló adoma. Ehhez fűzi a költő a Bolond Istók élettörténetét, aki egy füstös csőszkunyhóban lát napvilágot. Édesanyja a csősz hajadonlánya, kinek vak anyját lányának gyalázata megöli, míg az első percben dühös, de aztán a maga árvaságán ellágyult csősz gondoskodni készül leányáról és unokájáról. Az öregasszony szegényes temetése után az egyik sirató nénike jól bepálinkázva, keresztelni viszi a kisfiút, s leánynevet írat be a keresztelő pappal. Visszatérésekor elesik és egy árokba ejti a gyermeket, akit vándorcigányok szednek fel és eladják orgazdájuknak, a gyermektelen István gazdának. Ennél nevelkedik diákkoráig a fiu.

A több mint 20 év múlva megírt második énekben Arany saját debreceni diákéveit, vándorszínészkedését és Szalontára való visszatérését mondja el, a hosszú idő távlatából szemlélve saját ifjúságát. A testi és a lelki szenvedések okozta keserű humorral, de egy tartalmas hosszú élet tapasztalatainak mélységes meglátásával is rajzolja meg ifjúsága világát. Amellett, hogy lelke sok ismeretlen rejtekét feltárja, gondolatokban és eszmékben is gazdag művet alkot. A Bolond Istók befejezetlensége mellett is egészként hat, egy emberi életszakasznak a lélek mélységéig behatoló rajzát nyújtva.

Állandóan részt vesz Arany az Akadémia munkásságában is, hozzászólva különösen az irodalmi és a nyelvre vonatkozó vitákhoz. Székét a két nagy elbeszélő költőről, Zrinyiről és Tassóról szóló tanulmányával foglalta volt el, méltatva mindkettő jelentőségét és kimutatva Zrinyi munkájának Tassó hatása mellett is megmutatkozó eredetiségét és a nemzeti gondolat erejében nagy olasz elődjén való felülemelkedését. Később a verselés, a rimelés kérdéseivel foglalkozik,

alapvető törvényeket állapítva meg mindkettőre vonatkozólag. A magyar népeposzról írt értekezésében mélyreható ítélettel vizsgálja az egységbe nem tömörített hun és magyar mondákat, kifejtve, hogy a kereszténység felvétele után beálló korai jőzanság miként akadályozta meg a népi szellemet a laza mondák költői felépítésében. Mint a régi és az új nyelvnek kitűnő ismerője, mindig találóan szól hozzá az Akadémiában lefolyó nyelvészeti vitákhoz. Nem szakszerű nyelvtudós, de mint aki a nyelvet, mint művészi alkotásnak eszközét, a tudósoknál mélyrehatóbban, a lelkével ismeri, egészen közel férkőzik a magyar nyelv szelleméhez és ítélete a nyelvhasználat vitás kérdéseiben mindig helyes.

Köteteket tesznek ki prózai munkái, melyek számára a költő koszoruja mellé a széptani író és bíráló dicsőségét is megszerzik. Irálya ezekben a munkákban világos, értelmes és tömör, de előadásán mégis megérzik, hogy az író egész ereje nem ezen a téren lebelhető fel. A költői magyar nyelv legnagyobb művészenek prózai irányából hiányzik az erő és a lebilincselő fordulatosság. Ismeretekben, ítéletei és megfigyelései alaposságában és helyességében széptani íróink között is az első helyen áll, de a külső formában nem éri el azt a nagyságot, amely a költői nyelv tekintetében sajátja.

Főtítkári működése hanyatló és egyre rosszabbodó egészségi állapotánál fogva, mindig nagyobb teher lesz részére és megakadályozza abban, hogy a fájdalomtól megkimélt rövid időt költői munkásságának szentelhesse. Ezért 1877-ben lemond erről a hivataláról. Az Akadémia nem fogadja el lemondását és helyettesítéséről gondoskodva, egy évi szabadságot ad neki. 1878-ban megismétli lemondását, de az Akadémia lemondásának elfogadása helyett szabadsá-

gát még egy évvel meghosszabbítja. Végre 1879-ben harmadikban megismételt lemondását, elfogadják, de ugyanakkor tiszteletbeli főtitkári címet adnak neki és igazgató taggá választják meg, egyúttal felkérlik, hogy az Akadémia palotájában elfoglalt lakást továbbra is tartsa meg.

X.

A tamburás öregur

„Az öregurnak van egy tamburája
S mikor az ihlet, s unalom megszállja,
Veszi a rozzant, kopogó eszközt
S mulatja magát vele négy fala közt.“
(Arany: Tamburás öregur.)

Arany örökös lelki küzvédevei, gyakran jelentkező csüggedtsége mellett is állhatatos és kitartó ember volt még öreg korában is. Ha gyakran — szenvedései és testi fájdalmai közepette — szomorú lemondással hagyja is abba egy-egy munkáját, lelkében mindig él a vágy és a törekvés, hogy költői művei folytatását még egyszer megkísérelhesse. Aprólékos gondokkal telt és csak ritkán szünetelő betegségétől gyötört főtitkársága idején is állandóan táplálja a reménység, hogy majdan felszabadulva, magának viszszaadva, megvalósítja költői terveit.

S valóban, amikor 1877-ben hivatalát leteszi, lelke kitartó vágyakozása d'adalmaskodni látszik megtört testének gyengeségén. Felfrissült eréllyel lát munkához, a Margit-szigeten töltött nyáron egy egész kötetre való lírai verset és balladát ír, a következő év tavaszán pedig befejezi Toldiról szóló költői elbeszélésének középső részét, az 1874-ben megkezdett és kedvelt hőse férfikorát tárgyaló „Toldi szerelmé“-t.

Toldi alakja csaknem egész életén végigkíséri Aranyt: A költői pályája kezdetén megjelent „Toldi“

és az azt nyomon követő „Toldi estéje“ után várják tőle, hogy az ifju és öreg Toldi története közötti hézagot kitöltse. Petőfi, később más barátainak buzdítására hozzá is lát a munkához, „Daliás idők“ címet adva a mű eme részének, amelyből az első ének 1851-ben, a második 1862-ben és a harmadik 1863-ban különböző folyóiratokban meg is jelent. A megjelenési évszámok mutatják, hogy lassan haladt előre a kidolgozás. Sőt a költő több ízben átdolgozza és meg is változtatja a már megírt részeket. Előveszi, majd újra, meg újra abbahagyja munkáját, míg végre 1874. és 1879. közötti években befejezi és az eredeti terv, helyesebben tervek megváltoztatása után, a címet is megcserélve, „Toldi szerelme“ címmel adja ki.

Kétségtelen, hogy ez a hosszú, mintegy 28 évre kiterjedő munkaidő, amelyet természetesen hivatali munkák mellett egyéb költői alkotások is kitöltenek, magyarázatra szorul. Hiszen úgy az első, mint a harmadik rész néhány hónap alatt elkészült. Bizonyos, hogy a lelkét ért csapások, barátja elvesztése, a forradalom bukása után hazafiui fájdalma, később leánya halála, a legsúlyosabb akadályok voltak, mert kedélyét és munkakedvét tették tönkre. Egyre gyötrőbbé váló betegsége is gátolta az alkotásban. De mindezek mellett más, Arany költői egyéniségéből következő okok is késleltették ennek a műnek a befejezését. Az ő költői elbeszéléseinek mondai valóság-magra kellett támaszkodniuk. Alkotó ereje, amint munkássága egész folyamán láttuk, nem a kitalálásban, hanem a talált mondai anyag elmélyítő lélektani megindokolásában és művészi szerkezettel való felépítésében nyilvánult meg. „Az époszi hitel“ elvénél fogva is elengedhetetlennek tartotta, hogy a mű az elhitetés céljából néphitre támaszkodjék.

Míg a mondai anyagot megőrző Ilosvai féle ri-

mes krónika Toldi ifju- és öreg koráról bőséges anyagot szolgáltatott, férfikoráról alig nyújtott egy pár sovány adatot. Életének ez a szakasza — úgy látszik — nem foglalkoztatta a népi képzeletet. Ilyenformán nem kívánt Arany sem foglalkozni ezzel a résszel. Magától, külső buzdítás és sürgetés nélkül, talán hozzá sem fogott volna. Többször panaszolta is, hogy rátukmálták ezt a munkát, ezért nem tud haladni vele. Amikor mégis hozzálátott, valami nagyobb, a néphitben is élő történeti anyagot keresett, amelyhez költeményét hozzákapcsolhassa. Ilyennek vélte Lajos király öccse meggyilkolását megbosszuló nápolyi hadjáratát, amelybe járulékos részként készült a Toldi Miklós szerelmére vonatkozó részt beleolvasztani. Kisfaludy Károly „Tihamér” című elbeszélése nyújtott neki néhány regényesen érdekes adatot erről a hadjáratról. A művének korábban adott „Daliás idők” címmel mintegy jelezni is kívánta, hogy munkája nem kizárólagosan Toldi személye köré csoportosuló eseményekkel fog foglalkozni. De ennek a hadviselésnek is szétfolyó, nehezen összefogható eseményei voltak. Lassan-lassan azonban leküzdötte a nehézségeket, a tervet olyképen módosította, hogy mégis Toldi Miklós személye maradjon a mű középpontjában, a szétfolyó eseményrészeket szorosabb egységbe fogta és így sikerült neki a barna fürtökkel és játszi ifju elmével megkezdett munkát fehérülő hajjal és az öregség utolsó fellángoló erejével befejezni. Kedvelt Miklósa egyéniségét úgy tudta ebbe a munkába beállítani, hogy nem jött ellenmondásba avval a képpel, amelyet róla az első és a harmadik részben magunknak alkottunk.

Az álruhában országát bejáró Lajos király indítja meg az eseményeket. Rozgonyi Pál házába vetődik, megkedveli a becsületes öreg nemest, s hogy a fiugyermek nélküli földesur birtoka prédakézre ne

kerüljön, fiasítja annak szépséges Piroska leányát, akinek férjéül kedvelt vitézét: Toldi Miklóst szánta. Rábeszélt Rozgonyit, hogy lovagi tornát rendezve a győztes bajnoknak adja leányát. Bizonyosra veszi, hogy ez csak Toldi lehet. Piroska, aki már régen Toldiról ábrándozik, örömmel látja a tervet. Miklós azonban a sohasem látott Piroskát Tar Lőrincz fejezetében ennek számára küzdi ki és az igazat sejtő és éppen ezért mélyen sértett leány Tar Lőrincz felesége lesz. Toldi, ki közben meglátja és megszereti Piroskát, bánja botorságát, de nem változtathat a dolgokon. Szenvedését csillapítandó felkeresi Nagyfaluban a György bátyja árvájával, Anikóval éldegélő édesanyját, majd királyával a csehek ellen vonul. Prágát csellel beveszik, s Toldi buzogányával inti ura iránti hódolatra az itt egybegyűlt tizenegy királyt. A békekötés után hazatérő Toldi az általa egykor megölt cseh bajnok fiának ármánya következtében egy cseh rablóvezér foglya lesz, akitől Károly császár hadai szabadítják meg. Piroska, Toldi Bence nevű szolgájától értesül a lovag sorsáról. A hazatérő Toldi Bence szavaiból megérti, hogy Piroska még mindig szereti, a saját szerelme is ujult szenvedéllyel felébred s az őt meghívó Tar Lőrinczet, aki a lakoma folyamán bajvivására tett ingerkedő célzásért nejét arculüti, párviadalban megöli. A szenvedései közepette elájult Piroskát halottként temetik el s Toldi a sirboltban keresi fel, hogy elbujdosása előtt még utoljára, ha holtan is lássa. Piroska felébred, s mint élete megrontóját átkozza meg, mire Toldi kétségbeesetten elrohan s a nyitva hagyott ajtón két sirrabló nyomul be, akik később Toldit híresztelik el, mint a rablás elkövetőjét. Toldinak bujdosnia kell, egy kolostorban súlyos munkával vezekel, majd az önostorozók csoportjába áll, ahol a kiirtott Zách család egyik csodálatos módon életben maradt tagjával ismerkedik

meg. Látni az önostorozók kicsapongásait, szétverni őket, s álrühában Olaszországba megy, ahol ismeretletlenül résztvesz Lajos nápolyi hadjáratában s a királyt is többször megmenti. A király már régebben megtudta, hogy Toldi lovagi párviadalban s nem orozva ölte meg Tart és hogy a sirrablásban sem bűnös, Bence és Anikó már régen keresték is, hogy a kiderült félreértést tudomására adják. Végre rátalálnak, a király is felismeri a körülötte harcoló ismeretlen hősből Toldiját és megbocsát neki. Piroska kolostorba vonul, Toldi pedig hazatérve, unokahugát a kíséretében volt kobzos Zách ivadékhöz adja férjhez.

A sok irányban haladó, részleteiben is regényesen érdekes cselekmény szerves összefüggésben csoportosul Toldi Miklós és Rozgonyi Piroska szomorúan végződő szerelmi története körül. Tökéletes szerkesztő művészettel van ez a mese úgy felépítve, hogy a szerelem ne végződhesse boldog egyesüléssel és így ne jöjjön a költő ellenmondásba az első részben tett azzal az ígéretével, hogy Miklósnak sohasem lesz asszonnyal házassággal végződő tartós barátsága. A jellemfestés éppen olyan megelevenítő erejű, mint a másik két részben, a leánya halálától lesújtott költő, meghatóan meleg színeket talál a boldogtalan ifjú nő ábrázolására, kis unokája bontakozó bája pedig a szőke Anikó rajzában tündöklök. Az egész munkán a sokat szenvedett ember meghatott részvéte, az öreg költő elmélyült emberismeretéből fakadó szelid megértése és valamelyes megindító érzelmesség vonul végig.

Nyelve olyan színes és gazdag ebben a részben, amilyen változatos és eleven az a lovagvilág, amelynek ragyogó képét adja. Átélései, emlékei képzeletét is gazdagították, úgy, hogy a talált eseményfoszlányokból színes, pazarul dúsz esemény épületet

tud felépíteni. Mintha a valóságtól való nagyobb foku eltávolodás örömet is szerezne a mindinkább magára maradó, csak elmerengéseiben örömet találó öreg embernek.

Mert egyre jobban magára maradt. Nem mintha környezetének, vagy barátainak iránta való szeretete csökkent volna, de nehéz hallása és szemeinek folytonos gyöngülése mindig jobban elkülönítették a külvilágtól, amelyet betegsége miatt is egyre inkább került. De ebben a magára utaltságban érzelmei, képzelete, gondolatai elmélyültek. Mintegy a maga számára, a maga vigasztalására ír csupán, éppen azért megszűnik régi szemérmes tartózkodása. Beszédese, őszinte, közvetlen, egyszóval igazi érzelmi költő lett. Az elbeszélő költő kifelé irányuló szemlölését az érzelmi költő önmagába való elmerülése váltja fel. A saját lelkében kutat s amit ott talál, azt önti az ihlet perceiben költői formába. És egy tartalmas, hosszú élet sok értékes kincset raktározott el ebben a lélekben. Rátalált ott gyermekkorra tisztán megőrzött benyomásaira, férfikora súlyos szenvedéseire, a természet szépségeinek vigasztaló képeire, az emberiség iránti mélységes szeretete, szerény ábrándjaira és fájdalmas lemondásaira, a hanyatlás és a közeledő halál szomorú és megdöbbentő gondolataira, ott találja azonban a hit diadalmas erejét és a szenvedésben felülemelkedni tudó kedély csendes humorát is.

Mindezt megragadóan és meghatóan szép költői formába öltözteti az alkotásnak azokban a termékeny pillanatában, amelyek vagy akkor jelentkeznek, amikor kapcsos könyveivel a hóna alatt, a Margitsziget rejtettebb helyein sétál, vagy amikor szobájának négy fala között gitárján játszik. Csodálatosan megható melegség árad ezekből az öreg szívből fakadó költői megnyilatkozásokból, amelyeket utolsó ajándéku szánt „Őszikék” címen, nem a nagyközön-

ségnek, csupán övéinek és barátainak. De ezeknek unszolására mégis nyilvánosságra ad belőlük néhányat, amelyek mégegyszer a tündöklő siker és ünnepelés örömeivel aranyozzák be hanyatló élete alkonyát, de utját szegik a további ilyenfajta költői alkotásnak. Érzékenységet bántja a külvilágnak legbensőbb lelki élményeihez való közeledése és most már csak a Toldi szerelmét fejezi be és régen abbahagyott költői elbeszélései töredékein dolgozgat, amelyek azonban már ndm jutnak el a befejezéshez.

A tamburás öregur a zenének is nagy kedvelője volt. Régi gitárja mellett gyakran elmélázott, eljátszva egy-egy régi dalt ifjúkori emlékeiből, dallamot, amelyet senkitől sem hallott, amely a saját lelkéből fakadt. Arany nemcsak költő, de zeneszerző is volt. Amadé László Toborzóját, Petőfinek több dalát és a saját verseiből is néhányat megzenésített. Hogy mint zeneszerző sem tartozott az utolsók közé, bizonyítja, hogy Bartalus István méltónak tartotta e szerzeményeket az énekekre és zongorára való feldolgozásra.

Életének minden szenvedése után is mélázó, csendes, emellett munkás öregség is lett volna az Aranyé, ha egyre fokozódó testi gyötrelmei nem sujtják le és elnémitva lantját, nem ragadják őt magát is a végső határ előtt jóval, az örök némaság honába.

XI.

Utolsó tünődések az őszi avaron

„Hullatja levelét az idő vén fája,
Terítve hatalmas rétegben alája.
Én az avart jártam, tünődve megálltam,
Egy régi levelen ezt írva találtam.”
(Arany: Buda halála I. ének.)

Az utolsó évek alig szünetelő szenvedésekben teltek. A tünődő séták a hulló levelektől borított avaron egyre ritkábbak lettek. A Margit-sziget, vagy a Városliget fái alatt nem a csendesen mélázó, néha könyvébe irogató öreg költő, hanem a test fájdalmaitól megtört beteg ember ült néha összeroskadva. Gyötrő mellbaja néha órákon át csak pár percnyi megnyugvást, néhány szabad lélekzetvételt hagyott neki, s szobája falai között is mindig ritkábban tudta kedvelt gitárját kézbe venni. Egyéb szórakoztató foglalatosságaival is csaknem teljesen fel kellett hagynia. Kedvelt görög és angol olvasmányait alig pár percig betűzgethette, mert szemidegei megfájultak és a sorok összefolytak előtte. Más nem olvashatott fel neki, mert hallása is egyre jobban megnehezedett. Azonkívül az angol és görög szövegeket hallásból meg sámértette volna, hiszen ezeket a nyelveket csak a szemével ismerte. Beszélgetni sem igen akart, mert attól félt, hogy evvel csak másoknak alkalmatlanságára válik.

A nehéz megpróbáltatás idői voltak ezek az

utolsó esztendőik. De ő zugolódások nélkül viselte szenvedéseit. Türelme nem lázadt kifakadásokra, lekének nyugalma nem tört meg. Beletörődött sorsába, szeretete övéi és embertársai iránt megmaradt, nyomorúsága sem jóindulatát, sem minden bajokon felül emelkedő csendes humorát nem törte meg. Minden szenvedése és egyre fokozódó tehetetlensége mellett sem adta át magát a teljes tétlenségnek.

Irni már nem igen tudott. 1881-ben még hozzáfog újra hun trilógiájába, két éneket meg is ír belőle, de akkor ágynak döntő betegsége miatt abbahagyja és többé nagyobb munkához nem kezd. Csak apróságokat, humoros, néha fájdalmas rögtönzéseket ír kál apró papírszeletekre, könyvek borítékára, meghívók hátlapjára, ujságok széleire, amelyekből többet csak halála után találtak meg zsebeiben. Egy részük bizonyára el is kallódott.

Ha az írásról — ezeket az apró forgácsokat kivéve, amelyek utolsó tünődéseinek jellegzetes emlékei — le is kellett mondania, legalább azzal mentette meg magát a teljes scmittevés gyötrelmétől, hogy maga körül igyekezett minden dolgát maga végezni.

Szórakozást talált a saját gondolataiban is. Régi költői olvasmányait mondogatta el, az elfelejtett részeket magától kerekítve ki, valóságos feladatokat tűzve ki próbára tett emlékezetének.

A bölcsek fenséges nyugalma mellett a jószág kiapadhatatlan humorát is megtartotta szenvedései alatt is. Elszórakozott humoros ötletekkel, számerjtvényeket, betűjátékokat, mesterséges rimeket, paródiákat csinált.

A gyötrelmek éveiben sem volt terhére környezetének, s ha övéi könnyes meghatottsággal szemléltek is apró időtöltéseit, nem nyújtotta nekik a vigasztalan szenvedés lelket facsaró látványát.

Á tűnődve, megtörtén, fájdalmában félénken elvonulva sétálgató öreg ember lelkében még mindig maradt az egykori derűtségnek egy ki nem alvó szikrája.

Jut a bohó tréfálkozásból még el-el látogató barátainak is. Mikor Gyulai Pál 1882. október 15-én egy héttel halála előtt meglátogatja és Petőfi szobrának leleplezésére hívja, mosolyogva feleli: „Hiszen megyek. Már varrja is a szabóm a megyszinű mentét és a buzavirágszin nadrágot.“ De már nem lehetett jelen az ifjúkori barát és költőtárs szobrának leleplezési ünnepélyén és a megyszin mente és a buzavirágszin nadrág helyett fekete halotti ruhát huztak nemsokára megmerevült tagjaira. Október 10-én hűvös és szeles időben tett sétája alkalmával friss náthát kapott, amely pár nap múlva a tüdőre huzódott. Lázas lett, s lélegzési nehézségei fokozottabb mértékben jelentkeztek. Október 21-én nyugtalanul töltött éjszaka után nagy gyöngeség és kimerültség jelei mutatkoztak a betegnél. Október 22-én reggel a szivműködés nagyon gyöngye, az érverés alig érezhető. Egy csésze kávé még elfogyaszt, fölkel s átmegy a másik szobába, hogy szobáját kiszellőztessék. Innen 11 órakor botratámaszkodva, fia segítségével még a maga lábán tér vissza, de alighogy az ágya közelében lévő székre leül, feje lehanyatlik, eszméletét elveszti és egy mély sóhajjal örökre lezárja bágyadt szempilláit,

Szalonta fáradt vándora útja végére érkezett

A szalontai hajdu öröksége — és örökkévalósága

„Megállapítani az időnek
A mult ködébe sietőnek
Rohanó kerekét
Bírván szelid ének hatalmát
Örökkéletűvé tenni a mát
S tegnap történetét.”
(Arany: A dalnok buja.)

A Bocskai seregében harcoló hajdu ős karddal küzdött a maga népének testi és lelki felszabadulásért. A következő nemzedék ekevassá kovácsolta a csatatereken villogó acélt, s dusan termő magot hintve a verejtékkel felszántott barázdába az acélos szemekkel teit kalászosok tápláló gazdagságával igyekezett sorstársai erejét növelni. A késő unoka kezében a szellem fegyverévé vált az ősi fringia és a papíron barázdákat szántó eszközzé finomodott az ugart hasító vaslemez. Az író tollával hadakozó Arany János azonban mégis hű maradt az ősi családi hagyományokhoz. A toll azt igyekezett befejezésre juttatni, amit a kard elkezdett és az ekevas folytatott. Szabaddá, erőssé, megelégedetté és boldoggá tenni az oly sokáig szolgáskorban élő népet. Ez a gondolat vezérfonalként húzódik végig Arany egész költői munkásságán. A népi sarjadék ajkán a nép szava csendül meg, egyszerűn és tisztán, a népnek is van

A CSONKA TORONY BEJÁRATA

az szánva, de azzal a szándékkal, hogy ezt a népet gondolkodásban, érzésben emelje, öntudatossá, a maga igazáért való küzdelemre képessé tegye. Született lángelme és fáradhatatlan, folytonos tanulás és önművelés egymásbafolyó teremtő munkája révén a népies, a maga népi sajátosságának elvesztése nélkül, művészivé nemesedik. Ezzel a művészivé nemesített népies felfogással varázsolja vissza eleven valósággá elbeszélő költői műveiben a mult ködös homályából előhívott eseményeket és kelti életre régi idők feledésbe merült embereit. A valósághoz tapadó elképzelése, tiszta körvonalakban szemlélő látása, mély emberismerete teljes valószerűséget kölcsönöznek ezeknek a műveknek, míg lelkének minden benyomásra megrezdülő érzékenysége folytán az érzelmeknek oly gazdag változatossága ömlik el munkáin, hogy minden szívnek minden hurját rezgésbe tudja hozni. A felébresztett érzelmi viharok enyhítésére pedig olyan mélyről fakadó és fenségesen tiszta humor derűjét árasztja, amelyhez hasonlót csak az emberiség legnagyobb elméjü és legmelegebb szívé alakjainál találunk. Nyelvének színes gazdagsággal ömlő folyama, minden időkhöz és mindenféle tárgyhöz hozzásimulni tudó festőisége és hangulatossága, egyszer ódon zamatja, másszor ujszerű frissesége, itt ünnepélyes méltósága, ott pajzán elevensége érzékeinket bilincseli le, fülünket gyönyörködteti.

Arany valóban teljesítette azt, amit az eme fejezet élén idézett sorokban a dalnok feladataként megjelöl. Megállította a mult ködébe siető idő rohanó kerekét s a szelid ének hatalmával örökeletűvé tudta tenni a tegnapi és a ma történetét. Az idő kereke elsodorta a hun népet, de az ének hatalmánál fogva élnek Atilla és Buda és egész környékező világuk. Letűnt a magyar Anjou királyok dicsőséges lovagvilága, de Toldi feltörekvő ifjúságának, boldogtalan sze-

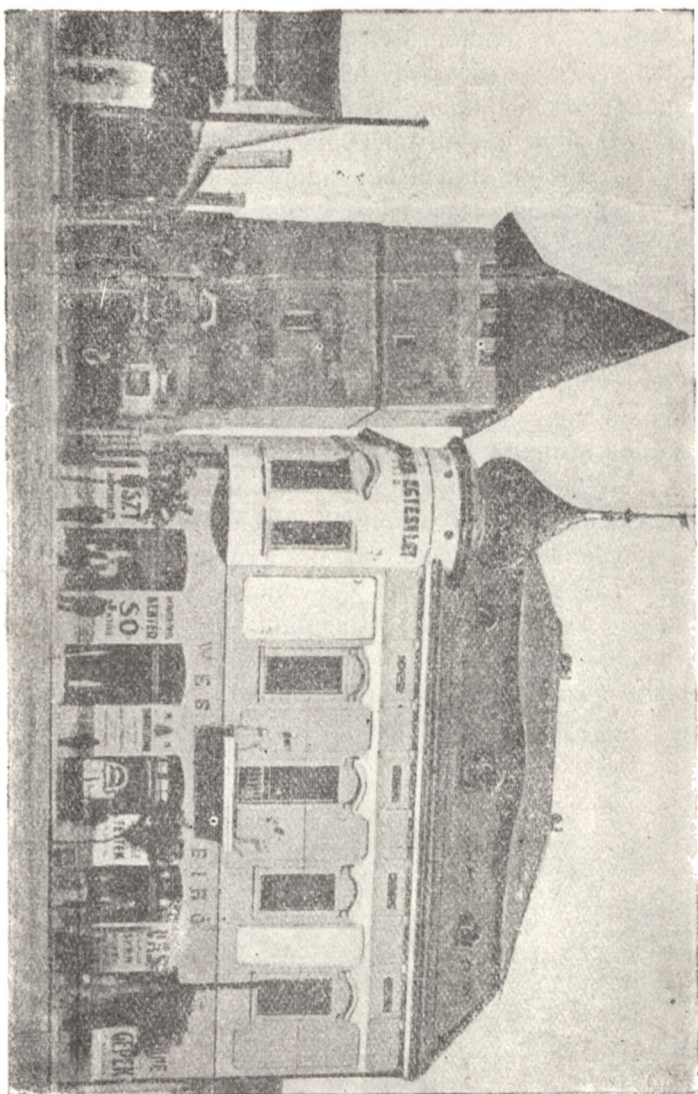

relmének és komor öregségének története a legigazibb valóság erejével él lelkünkben. Mert örökéletet adott nekik alkotójuk, aki csodálatosan birta a szelid ének minden időközön diadalmaskodó hatalmát.

A Pesten sirjába hanyatlott szalontai hajdu dus örökséget hagyott népének. Olyan kincseket, amelyekből a szükség és szenvedés napjaiban mindenkor bátorítást és vigasztalást merithet. Mig élt, várakozással csüggöttek regélő ajkain kortársai. A mesélő száj elnémult, de amit elénekelt, az oly gazdag és nagyszerű volt, hogy soha el nem fogyó örökség gyanánt maradt meg és fog még soká megmaradni a késő utódok számára.

A pesti ércszobor és a szalontai Csonka Torony kegyeletos gonddal összegyűjtött emlékei a könnyörtelen mulandóság prédái, az országokon néha átszárguladni szokott viharok a semmiségbe ragadhatják azokat. De e szelid ének hatalma nem szűnik meg a világégések után sem, s tiszta csengése a jóért való újabb küzdelemre szólítja az embert.

„A Csonka
Torony és
az Arany
Emlékegye
sület épü-
lete”

TARTALOM

I. Látomás a Csonka Toronyban	5
II. Gyermekévek .	9
III. A debreceni diák	14
IV. A vándorszínész	19
V. A szalontai jegyző	24
VI. Az ifju tűzesség és a férfias mélység szövetsége	39
VII. Nehéz idők	44
VIII. A költészet tanítója	48
IX. Falusi ember a fővárosban	60
X. A tamburás öregur	71
XI. Utolsó tünődések az őszi avaron	79
XII. A szalontai hajdu öröksége — és örökkévalósága	82

ARANY JÁNOS
SZEMELVÉNYES
KÖLTEMÉNYEI

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

A RAB GÓLYA.

Árva gólya áll magában
Egy teleknek a lábában,
Felrepülne, messze szállna,
Messze, messze,
Tengerekre,
Csakhogy el van metszve szárnya.

Tűnődik, fél lábon állván,
El-elúnja egyik lábán,
Váltogatja, cserélgeti,
Abban áll a
Mulatsága,
Ha beléun, újrakezdi.

Szárnya mellé dugta orrát,
Messze nézne, de ha nem lát!
Négy kerítés, négy magas fal
Jaj, mi haszna!
Bár akarna,
Kőfalon nem látni átal.

Még az égre fölnézhetne,
Arra sincsen semmi kedve :
Szabad gólyák szállnak ottan
Jobb hazába ;
De hiába!
Ott maradt ő, elhagyottan.

Várja, várja, mindig várja
Hogy kinő majd csonka szárnya
S felrepül a magas évig,
Hol a pálya
Nincs elzárva
S a szabadság honja kéklik.

Őszi képet ült a határ,
Nincsen rajta gólyamadár.
Egy van már csak: ő, az árva,
Mint az a rab,
Ki nem szabad,
Keskeny ketreczébe zárva.

Még a darvak hátravannak,
Mennek ők is, most akarnak:
Nem nézi, csak hallja őket,
Mert tudja jól,
Ott fenn mi szól,
Ismeri a költözőket.

Megkisérti egyszer-kétszer
Nem bírná-e szárnya még fel
Hej, dehogy nem bírná szárnya,
Csak ne volna
Hosszú tolla
Oly kegyetlen megkuszálva!

Árva madár, gólya madár,
Sose' nő ki tollad, ne várd,
Soha többé, fagyos télig;
Mert, ha éppen,
Nő is szépen:
Rosz emberek elmetélik!

(1847.)

A TUDÓS MACSKÁJA.

Nagy lett volna a tudósnak
Az ő tudománya,
De mi haszna, ha kevés volt
A vágott dohánya.
Könyvet írt a bölcseségről
— S hajna!
Akkor esett ez a bolond
História rajta.

Nem szeretett ez a tudós
Semmit a világon,
Járt legyen bár égen, földön,
Két avagy négy lábon :
De a kendermagos cziczát
— S hajna!
Éktelenül megszerette,
Majd hogy fel nem falta.

Szolgája is volt ; a háznak
Ez viselte gondját,
Hogy lába ne keljen és a
Szelek el ne hordják.
Hű cseléd volt félig-meddig.
— S hajna!
Koplalás lőn este reggel
Bőséges jutalma.

Máskülönben ment a dolga
A kedves cziczának :
A reggelin gazdájával
Ketten osztóznak.

Búsan nézte ezt a szolga
— S hajna!
Fél zsemlére, pohár téjre
Nagyokat sohajta.

Mert tudósunk a magáét
Ha fölreggelizte :
Felét a cziczának adni
Volt a szolga tiszte.
Úriasan élt a macska,
— S hajna!
Csak nem akart, csak nem akart
Meglátszani rajta.

«Hé . izé mi baja lehet
Annak az állatnak?
Szőre borzas, csontja zörgős,
Szédelegve ballag.»
«Jaj, uram, hát a sok éhség! —
— S hajna!
Kétszereznők csak a tartást :
Mingyárt lábra kapna.»

S az napságtól itcze tej járt,
Kapott egész zsemlét :
A tudós csak lesi, várja
Hogy ha nekitelnék.
De a macska nem üdült fel,
— S hajna!
Elfogyott a fogyó holddal,
Sarlóvá hajolva.

Kendermagos szegény czicza
Nyavalyába esvén,
Fölvette a *néhai* nevet
Egy szép őszi estén.

«Átszellemült kedves állat
— S hajna!
Falatom megosztám vele
Még is meg van halva!»

«Mi tagadás», mond a szolga,
«A cziczus nem vétett :
Én evém meg ő helyette
Reggel az ebédet.
Mondtam, menjen egérfogni,
— S hajna!
Nem tanyáz ám ott egér, hol
Üres minden kamra.»

Nagy volt, mondok, a tudósnak
Az ő tudománya,
De mi haszna! kevés hozzá
A vágott dohánya.
Könyvet írt a bölcseségről
— S hajna!
Ilyen apró dőreségek
Gyakran estek rajta.

(1847.)

A MÉH ROMÁNCZA.

Ablak alatt
A pünkösdi rózsa,
Kezd egy kicsit
Fesleni bimbója :
Kék szemű lyány
Válogat belőle,
Koszorúnak
Holnap esküvőre.

Reménykedik
Egy kis méh az ágon :
Szép eladó,
Jaj, ne bántsд virágom!
Ezt az egyet
Magamnak kerestem,
Alig hasadt
Mikor eljegyeztem.

Felel a lány :
Te bohó kis állat!
Lelsz te rózsát
Nem egyet, ha' százat,
Holnap is nyit,
Holnap is eljössz te,
Csak ne kívánd
A mi legszebb közte.

Mond a kis méh :
Szőke szép hajadon,
Neked Isten
Hű szeretőt adjon!
Nem sok a mit
Kívánok tetőled :
Ne szakaszd le
Az én szeretőmet.

Felel a lány
Dehogy nem szakasztom!
Dehogy leszek
E ne'kül menyasszony!
Koszorúmban
Ezt fonom előre,
Úgy vigyenek
Holnap esküvőre.

El se mondá.
Nyult a szép bimbóhoz,
Hogy letörje
A virágcsomóhoz.
A szegény méh
Rárepült kezére,
Csókot adni
Annak a fejére.

Hess, te gyilkos!
Ne bocsáss fulánkot
Leszakasztám,
Vigyed a virágod'.
«Szép menyasszony,
Már nekem mi haszna!
Koszorúdnak
Híja lesz miatta.»

Koszorúdnak
Híja lesz miatta —
Ezt a kis méh
Keserűn mondhatta,
Mert a szíve,
Hiába parányi,
Nagyon tudott
A virágért fájni.

S a leánynak,
Hiába kiáltott,
Szeme alá
Úti a fulánkot ;
Szegény bogár!
S maga haldokolva
Félreült, egy
Rozmarin-bokorra.

Szép menyasszony
Jajgat a sebével,
Esküvőre
Sem mehet szemével :
Hold fogyásig
Dagadt lőn a tája
Az alatt meg
Elhagyá babája.

(1847.)

VÁLASZ PETŐFINEK.

Zavarva lelkem, mint a bomlott czimbalom ;
Örül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja-veti a hab : Mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul még sem érdemelné.

Hiszen pályadíjul ez nem volt kitűzve
Szerencse, isteni jó szerencse nékem!
Másképp szerény művem vetém vala tűzbe,
Mert hogyan lett volna nyerni reménységem?

És mily sokat nyerék! Pusztán a pályabér
Majd elhomályosít, midőn felém ragyog
De hát a ráadás! . Lelkem lelkéig ér,
Hogy drága jobbkezed osztályosa vagyok.

S mi vagyok én, kérded? Egy népi sarjadék,
Ki törzsömnek élek, érette, általa!
Sorsa az én sorsom, s ha dalra olvadék,
Otthonn leli magát ajakimon dala.

Akartam köréből el-kivándorolni
Jött a sors kereke és útfélre vágott,
S midőn visszafelé bujdokolnék, holmi
Tüske közöl szedtem egynehány virágot.

Jöttek a búgondok úti czimborának,
Összebarátkoztunk, összeszoktunk szépen ;
Én koszorút fűztem, ők hamiskodának,
Eltépték füzérem fél elkészültében.

Végre kincset leltem : házi boldogságot,
Mely annál becsesb, mert nem szükség őrzeni,
És az Iza partján ama hű barátot . .
Nem is mertem volna többet remélni.

Most mintha üstökös csapna szűk lakomba,
Éget és világít lelkemben leveled :
Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa,
Mily igen szeretlek téged s őt is veled.

(1847.)

NEMZETŐR-DAL.

Süvegemen nemzeti szín rózsza,
Ajakamon édes babám csókja ;
Ne félj, babám, nem megyek világra
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel ;
Zászló alá magam csaptam én fel :
Szülő anyám, te szép Magyarország,
Hogy'ne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkemet bérbe ;
Négy garajczár úgy se' sokat érne ;
Van nekem még öt-hat garajczárom . . .
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat ;
Fegyveremre senki se' tart számot,
Senkié sem, igaz keresményem
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se' billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem :
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

(1848.)

RAKÓCZINÉ.

Ballada.

Mi lelt téged bús gilicze madárka?
Párom után nyögdécselek bezárva :
Vas kalitkám csillog-ragyog, aranyos ;
De a lelkem —
Hejh! a lelkem
Fenekéig zavaros.

Mi lelt, mi lelt, szőke asszony, kék szemű?
Társam után az én szívem keserű ;
Oroszlányom viaskodik csatában,
Én pediglen
Fogva vagyok
Büszke Bécsnek várában.

Büszke Bécsnek rettenetes császára!
Minek engem itt tartani bezárva?
Miért reszkét koronádnak gyémántja?
Elbocsáthatsz :
Gyöngé kezem
Koronádat nem bántja.

Szabadságra könnyű módon szert tehetsz,
Szőke asszony, elbocsátlak, elmehetsz
Csillapítsd le lázadozó férjedet,
Békességért
Hejh! örömet
Oda adlak tégedet.

Szőke asszony útnak ered, meg sem áll,
Férje-urát fölkeresi Ujvárnál ;
Szólana is, köszönné is : hiába! . .
Oda borúl.
Mint a bokor,
Oda borúl nyakába.

,Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
Hozott isten, édes-kedves angyalom!
Isten hozott, úgy ha jöttél, szép virág
Hogy eresztett
Volna másként
Az a bécsi porkoláb.'

Hátra tekint a szép asszony, de nem szól,
Háta mögött áll a cseh kém, tudja jól:
Császár küldte a cseh kémét utána,
Hallgatózni,
Leskelődni
Békeszerző szavára.

,Ingó-bingó rózsabokor vállamon!
Néma vagy-e, hogy nem szólasz, angyalom?'
— «Néma legyek, mikor arra szót vesztek,
A miért a
Bécsi udvar
Engem ide eresztett!

Azt akarnák, fulánk legyen csókomba',
Mézes-mákot elegyítsek szavamba,
Kebelemen altassam el haragod
Akkor aztán
Egy országért
Kiadnának egy rabot!

Személyemnek Magyarország nagy ára,
Visszamegyek, szavam adtam reája,
Felfogadtam, meg is állom emberül
Visszamegyek,
Ha veled a
Békesség nem sikerül.

Jobban ismered te Bécset nálamnál:
Hitszegővel alkuba mért állanál?

Szava játék, hite szellő, kárhozat .
Vezérelje
A nagy isten
Győzedelmes kardodat! →

„Ez igaz hit legyen áldás utadon ;
Vezéreljen a jó isten, angyalom! —
Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza
Császárod, ha
Ilyet akar,
Magyar nőre ne bizza.’

Búbánatos szőke asszony, kék szemű!
Meddig lesz még a te sorsod keserű?
Rab vagyok még büszke Bécsnek várában
Rab vagyok, de
Oroszlányom
Harcza nem lesz hiában!

(1848 augusztus.)

FIAMNAK.

Hála Isten! este van megin’.
Mával is fogyott a földi kín.
Bent magános, árva gyertya ég
Kívül leskelődik a sötét.
Ily soká, fiacskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha-melegen :
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Látod, én szegény költő vagyok
Örökölt hát nem sokat hagyok ;
Legfőlebb mocsoktalan nevet
A tömegnél hitvány érdemet,

Ártatlan szíved tavaszkertében
A vallást ezért öntözgetem.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Mert szegénynek drága kincs a hit,
Tűrni és remélni megtanít
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig tűrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is, mint egykor, *épen*
Élne a hit, vigaszul nekem! .
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd, ha játszótársaid közül
Munka hí el — úgy lehet, korán —
S idegennek szolgálsz eszközül
Ki talán szeret . . de mostohán!
Balzsamúl a hit malasztja legyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd, ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord ;
Megtiporva az erényt, az észet,
Míg a vétek irigységre készit
S a butának sorsa földi éden
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

És, ha felnövén, tapasztalod,
Hogy apáid földje nem honod
S a bölcsőd s koporsód közti ür
Századoknak szolgált mesgyeül :

Lelj vigasztalást a szent igében
«Bujdosunk e földi téreken».
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát :
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódni költ. —
Járj örömmel álmaid egében,
Útravalód e csókom legyen
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem!

(1850.)

LETÉSZEM A LANTOT.

Letészem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.
A tűz nem melegít, nem él :
Csak, mint reves fáé, világa.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Más ég hintette rám mosolyát,
Bársony palástban járt a föld,
Madár zengett minden bokorban,
Midőn ez ajak dalra költ.
Fűszeresebb az esti szél,
Himzettebb volt a rét virága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Nem így, magánosan, daloltam
Versenyben égtek hurjaim ;
Baráti szem, művészi gonddal
Függött a lantos ujjain :
Láng gyúlt a láng gerjelminél
S egygyé fonódott minden ága.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Zengettük a jövő reményit,
Elsírtuk a mult panaszát ;
Dicsőség fényével öveztük
Körül a nemzetet, hazát :
Minden dalunk friss zöld levél
Gyanánt vegyült koszorújába.
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Ah, látni véltük sírjainkon
A visszafénylő hírt-nevet :
Hazát és népet álmodánk, mely
Örökre él s megemleget.
Hittük : ha illet a babér,
Lesz, a ki oszszon . . . Mind hiába!
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Most . . . árva énekem, mi vagy te?
Elhunyt daloknak lelke tán,
Mely temetőből, mint kísértet,
Jár még föl a halál után . . . ?
Himzett, virágos szemfedél . . . ?
Szó, mely kiált a pusztaságba?
Hová lettél, hová levél
Oh lelkem ifjusága!

Letésem a lantot. Nehéz az.
Kit érdekelne már a dal.
Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a törzsök kihál :
Ha a fa élte megszakad,
Egy perczig éli túl virága.
Oda vagy, érzem, oda vagy
Oh lelkem ifjúsága!

(1850 márczius 19.)

NYALKA HUSZÁR.

Nyalka huszár, honnan oly vágtatva?
S hogy' tettél szert vezeték lovadra?
Engem ucscse', gyönyörű egy állat
Adok érte jó forintot százat.

Azt ne tőlem, a kardomtól kérdje
Markolatig vérbe gázolt érte.
Tegye vissza, kérem, foglalóját ;
Hadmagy uram, nem eladó jószág.

Ejnye, fiú! . . . no de, annyi mint a,
Nem teszem én erszényemet vissza :
Kétszer annyit mondok, s a hogy illik,
Lefizetem utolsó forintig.

Hadmagy uram, megkövetem szépen
Egy szó, mint száz : nem eladó nékem.
Hogy ne volna, menydörgős huszárja!
Ráadásul még egy száz, megjárja?

Mi tagadás! helye vón' a pénznek,
Fel is férne ily szegény legénynek ;
Hanem egy új tisztnek lova nincsen
Jó pajtásom : neki szántam — ingyen.

(1850.)

HEJ, IHARFA! .

Hej! iharfa, juharfa,	Patyolating, jegykendő,
Patyolating, kivarrva ;	Múlik az ó esztendő,
Tudod, pajtás, ki varrta?	Karácsonban hirdetnek,
Az a kis lány,	Ünnep után,
Az a kis lány	Ünnep után
A barna.	Esketnek.

Verje meg a bubánat,
Ki elszólja babámat!
Jár a világ rossz szája :
Ne hajts rózsám,
Ne hajts rózsám
Reája.

(1850.)

IRÓSZOBÁM.

Ez a szoba, hol én most
Tillaárom haj!
Pusztítom a papirost
Tillaárom haj!
Se nem csapszék, se nem bolt,
Csizmadia műhely volt.
Tillaárom haj!

A fő czéhmester szabott
Tillaárom haj!
Bénne csizmát, papucsot,
Tillaárom haj!
Ha megvarrta, eladta,
Jól eresztett a kapta.
Tillaárom haj!

Nem volt ártalmas annak
Tillaárom haj!
Sem a ragya, sem a nap,
Tillaárom haj!
Sem az árvíz, sem a hó,
Sem a revolúció.
Tillaárom haj!

Bezzeg, de nem megy nékem
Tillaárom haj!
Ez az én mesterségem
Tillaárom haj!
Ha dolgoztam, kirakom ;
Azt se kérdik, hogy adom.
Tillaárom haj!

Háborúban azt mondták,
Tillaárom haj!
Most keveset adunk rád ;
Tillaárom haj!
Béke-időn azt vetik,
Másra kell a pénz nekik.
Tillaárom haj!

Ne volnék csak ilyen vén!
Tillaárom haj!
Író tollam letenném,
Tillaárom haj!
S. beszélődném maholnap-
Csizmadia inasnak.
Tillaárom haj!

(1850.)

AZ Ó TORONY.

Nagy-Szalonta nevezetes város,
Mégsem olyan nevezetes már most,
Mint mikor volt szabad hajdufészek,
Benne lakván háromszáz vitézek.

Csonka torony nyúlik a felhőbe,
Rajta pihen a nap lemenőbe'
Rá-ráveti visszanéző fényét,
Mintha látnám ős apáim vérét.

Vérpirosan mért néz vissza a nap?
Azt jelenti, rút idő lesz holnap?
Oh, Istenem, hiszen elég bőven
Volt már részünk zimankós időben!

Hej csak itt is, e hitvány zugolyban,
Hány nemes szív vére ömlött hajdan!
Azt mondották, hazájokat védik,
Azt hívék, úgy áll fenn örökkétig.

S mi van abból, a miért fáradtak?
A torony, mit durván összeraktak.
Áll a torony, mint valami Bábel,
Rajt' az idő nyomtalanul jár el.

Rajta pihen a féllábú gólya,
Vércse, bagoly, örökös lakója,
Velők együtt — a galamb is elfér,
Összeszokik, utoljára nem fél.

Rajta a gyom óriássá nő fel,
Hajba kap a szélvész idővel,
Rácsap olykor, — hanem azt se' bánja —
A mennydörgős mennykő buzogánya.

Csonka falán, viharos éjféلكor,
Boszorkányok nagy serege tánczol,
S jeleül az éji vígadásnak,
Egy-egy köve földön hever másnap. —

(1850.)

KOLDUS-ÉNEK.

Küszöbről küszöbre járok, hol be, hol ki .
Ne üzenjeteك, hogy nincsen itthon senki,
Ne uszítsátok az ebet, hogy letépjen,
Annyi kezem nincsen, hogy magamat védjem
Szegény harczfi, jövök, kérni egy falatot.
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Sokat táboroztam, meg is nyűttem, látszik ;
Versecztől Szolnokig, Isaszegtől Váczig,
Ott maradt a jobb kéz, mankót hordoz a bal,
Mankóستul sem ér föl régi ép lábammal :
Oh, e rongyokat már hogy is nem hagytam ott!
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Ne piróנגassatok, hogy koldulni szégyen,
Koldusbotom miatt más piruljon, én nem!
Ha tisztét mindenki tette volna, mint én,
Falamatohoz e sós könnyet nem vegyítném :
Sántán is, bénán is, töltenék víg napot.
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Mennyi drága erő, és mennyi nemes vér!
Hozzáfoghatót a történet nem ösmér.
Mi haszna! az erőt ásta benső féreg :
Büszke, szenvedélyes, versengő vezérek ;
Tiszta vérünk szennyes oltáron ontatott.
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Egy szelet kenyérkét, alamizsna fillért...!
Valami pénz csak kell, s nem tagadom, hogy mért :
Majd, ha eltikadtam... a déli nap éget,
Kocsmaházba térek egy ital bor végett ;
Jó hely az, legalább nyujt egy kemény padot.
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Megítél a világ, hogy részeges vagyok,
Pedig, ha én iszom, hej! van arra nagy ok :
Magam sorsa is bánt... de az mind csak semmi,
Megszokná az ember végre föl se venni :
Más seb az, a melyre nem lelek balzsamot!...
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Oh! mikor ez a seb idebent megsajdul,
Lelkem minden húrja átrezeg a jajtul ;
«Húzd rá, cigány, mondom, egy keservest, ingyen»,
És a cigány húzza, áldja meg az Isten ;
Könnye pergi át a barna ábrázatot
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Nyomorú egy élet... magamért nem bánnam,
Ha a holnapot már hozzá nem számlálnám ;
Ám e szakadt könyvet ti csak foltozzátok !
Majd olvas belőle egykor unokátok
Dicsőségeitekről egy-két *igaz* lapot.
— Adjatok, adjatok a mit Isten adott.

Azt mondák mikor a harcban ömlött vérem,
Tíz holdnyi örökség lesz valaha bérem,
Tíz arasz is jó lesz, gondolám magamban,
Korántsem gyanítva milyen igazam van :
Oh, ha megtaláltok egykor az útfélen,
— Adjatok egy szűk sírt hazám szent földjében.

(1850.)

A KÖLTŐ HAZÁJA.

«Művész hazája széles e világ ;
A hírnév országútját lakja ő,
S ez út hosszába' minden olajág,
Minden babér az ő számára nő.»
Ám hadd legyen, nem tagadom,
Övé, mely bírja őt, a hon :
De szívem azt sugja minduntalan,
Hogy a költőnek egy — csak egy hazája van.

Kezdődik e hon a csendes tanyának
Küszöbjén, melyhez emlékezete
Köté legelső végét fonalának,
Midőn először útnak eréde :
Hová e gondolatvezér
Mulatni vissza-visszatér —
És egy szerény zöld ággal megpihen
Mint bárkán a galamb, az ősi tűzhelyen.

Ott ismerősen veszik őt körül
Gyermekkorának játszótársai ;
Eléje ott nyájas szóval kerül
Az agg szülő — tán már csak néhai ;
Minden szöveget, minden zugot
Úgy lel, miképen megszokott,
Bár őse telkén most a vén Idő
Új gazda : bont, épít, a hol s mint kedve jó.

Mely ott felé zeng, a meghitt beszéd
Anyai tejnek édes folyama,
E szó nyitá meg szívét és eszét,
Ajkára ez simult, hogy dallana ;
Szerelme bimbó-hajnalán
E nyelvet érté a leány.

S ezen viszonzá a «szeretlek»-et,
Vagy a sohaj szócskát, mit visszarebegett.

S a nyílt szívű nép, melyet ott talál,
Vele érzésben és nyelvben rokon ;
Dala e nép közt ajkrol-ajkra száll,
Örül vagy sír az édes hangokon ;
Fogékony ott minden kebel
A dalra, melyet énekel, —
S hogy ebből semmi hang el nem veszett,
Tudnia biztosan, mily boldog élvezet !

A meddig ily nép fogja őt körül,
Nép, melynek érzi keble, zengi szája
A költő énekét, — addig terül,
Ott éri végét a *költő hazája* ;
Azon túl maga jövevény,
Dala üvegházi növény,
Legszebb illatja, színe kárba megy :
Széles világon nincs népe s hona — csak *egy* !

Innen, hogy ő e népet és hazát
Szeretni tudja kimondhatatlanúl ;
Nem a díjt méri, melyet tán az ad,
Oltára nem önző lángokra gyúl ;
És, bárha szűk, és bárha gyér
A jutalom és a babér :
Ő e honért, e honnal s honnak él, —
Örömeit, búját zengvén, ha dalra kél.

Boldog, ha büszke lantján a haza
Dicsőségének napját zengheti !
Ha nincs multjának vérző panasza,
S reménye vásznát jó szél lengeti !
A dal, mit így teremt ujjá,
Egy nemzeti hallelujah,

Viszhangja messzi ég alá kihat
És fölverendi a késő századokat.

De bár fogy a nép és hazája pusztúl,
És a jövőendő hallgat, — nem felel,
Bár keble csak bánat dalára buzdúl :
Honát a költő mégse' hagyja el ; —
És, mely alélt hattyú gyanánt
Várja magára a halált —
Ő nemzetének hattyúéneke,
Ő, a lant bánatos, haldokló gyermeke.

(1851.)

RACHEL SIRALMA.

Puha fejér ágyam hullámos redőin
Mily szépen alusztok, én szép csecsemőim
Édes-é az álom?
Unszoló emlémet elfogadni késtek ;
Balgatag reménynyel várom ébredésetek —
De hiába várom.

Ah! hiszen nem fogtok ébredni, — tudom már, —
A ti nyugovástok több a nyugalomnál,
Tudok mindent — jaj — jaj!
Nevető szememre nem nevettek vissza,
Gógicsélő szómra nem rebegtek vissza
Csókra készítő ajkkal.

Halva vagytok, halva. Ime, itt a mély seб :
Mintha nem lett volna elegendő kisebb
Ajtó a halálnak!
Mintha gyenge csírárt egy ujj nem letörne —
Mintha kis galambfi nem meg volna ölte,
Kit szíven nyomának?

Oh, hadd csókolom meg e vérző sebajkat,
Mely, égre kiált bár, iszonyúan hallgat, —
Oh, hadd mossa könnyem!
Kiálts fel, te nyílt seb, bosszuért az égre,
Hogy kegyetlen szerződ meglakoljon végre,
Lakoljon meg szörnyen!

Mi haszna! mi haszna : nincs már nekem fiam! —
Folyna bár miattok boszuló vérfolyam,
Föl nem ébrednének :
Azt a kis patakot, mely a szívet hajtja.
Ha egyszer elapadt, ki nem pótolhatja
Óceánja vérnek.

Iszonyú Heródesz! ha már eltökéléd
Ártatlanra fenni pallosodnak élet,
Miért biztad másra?
Szomjazó szemekkel mért nem jövel magad?
Talán köszivedből enyhe forrás fakad,
Irgalom forrása.

Oh, ha láttad volna . oh, fiaim, lelkem! —
Lerogyék előtte, sírva térdepeltem
A vad pribék előtt ;
Kértem, hogy ne bántsa, mondtam ne ölje meg,
Mert *enyém* e szép ártatlan kisdedek :
Hiába kértem őt! —

Sírt a vad poroszló, szemei könnyeztek ;
Azt hívém, nem bántja, azért áll oly veszteg!
Feledém, hogy szolga :
Ha te könnyezél ott, kemény szívű király
Egy fiait féltő anya fájdalomnál, —
Meg nem ölted volna.

Bethlehem leányi, kik anyák *voliatok*,
Ne irigyeljétek e kettős bánatot,
Ne irigyeljétek :
Ha nem volt oly büszke jogotok remélni
Mint Ráchelnek, ím a bánat is felényi
Részben jut tinéktek.

Temetés lesz holnap. Jertek el, oh jertek!
Látogassuk együtt a temetőkertet ;
Nem irtózom többé :
Fektessük le halvány gyermekimet szépen
— Kik alusznak immár az urnak kezében —
Fiaitok közzé.

Ime, a szép tavasz kiesett az évből,
Egy nemzedék holt ki az emberiségből,
Nyugszik temetőben ;
Serdül Bethlehemnek, felnőtt számos ifja ;
De egynek se lészen születése napja
E *két* esztendőben.

Hah, de mily panasz, hogy e kor méhe meddő!
Ime, látok, látok megnyílt a jövőndő
Távolban közelben.
Kiről annyi jósnak zenge ihlett szája
Megg született, érzem, Júdának királya
Kicsiny Bethlehemben!

Zsarnoki féltésed vérengzése volt ez
De tudd meg, de tudd meg, vérszopó Heródesz
Hogy ő nincs elveszve!
Napjaid számítvák, megifjult az idő,
És, kitől rettegsz, nem féli fegyverid ő,
Az *Ige*, az *eszme* !

(1851.)

A DALNOK BÚJA.

Sötét éjben, rideg lakában,
Virraszta meddő bánatában
A dalnok egyedül ;
Mint egy koporsó, néma lantja,
Nehéz gondban fejét lehajtja,
Bús hangszerére dül.

Mellette és körüle vannak
Romjai sok törött sohajnak,
Szárnyaszegett dalok,
Szelleme gyászos töredéki,
Fájdalma átkövelt emléki .
Romok közt andalog! —

Miért nem zendül, mire hallgat,
Oh ének ifja, lantod, ajkad?
Miért így vesztegel?
Vagy szíved elfásult, kiégett —
S a szép világ búbája téged
Többé nem érdekel?

Nem lelkesülsz-e föl, ha nézed,
Tavaszzal az ifjú természet
Hogyan képez, terem?
Nem hallod-é a lomb sohajját?
És a patak csörgő morajját
Nem érted mit jelent?

A fölkelő, a nyugovó nap
Kietlenebb-e s untatóbb
Mint egykoron vala?
Nem hat meg az éj szent magánya?
A holdvilág sejtelmes árnya,
S a fülemilék dala?

— «Hagyj, kérlek, itt némán epednem.
Oh, volna bár kiégve keblem
S többé ne érzenék!
De, mint a Mózes bokra hajdan,
A dalnok-szív ég olthatatlan
És soha el nem ég.

«Jó a tavasz . *virágot* ápol,
Mind ez, mit a hősök porából
Fel bír élesztetni!
A lombsohaj ezrek nyögése,
És a patak gyász csörrenése . .?
Könnyű megérteni.

«A felkelő, az elhunytó nap
Hozott-e ma, ígér-e holnap
Örömet és reményt?
S az éjjélnek vān-é magánya?
Megnépesíti holtak árnya,
Felzaklatván, az éjt —»

Dalnok, ha van szívednek búja.
S érinti azt fájdalma ujjá,
Hangot hogy mégsem ad?
Hiszen a bú mesterkezének
Verésitől a' legszebb ének,
A legszebb dal fakad.

— «Haj! zönghet-é a szívnek hurja,
Midőn a bánat tépi, dulja
S nem óva nyúl felé?
Ha durva kézzel gyöngé lantod
Kemény sziklához paskolandod :
Hármonia kel-é?»

Születte vagy tán gyáva kornak,
Lelkedben eszmék gyulva forrnak

S nincs tárgy, kiöntened?
Tettekre híni fel a vásott
Idők fiát szent hívátásod,
Munkára költened!

— «Nem gyávaság korában éltem,
Láttam sokat, mindent megértem,
Mind a szépet, nagyot,
Miről zengett magasztos ének,
Mit följegyezvén a történet
Csodául fennhagyott :

«Láttam Marathon győzedelmét,
Spárta leányi honszerelmét,
Xerxes özön hadát,
Leonidást Thermopylaeben,
És Tyrtaeust, lanttal kezében,
Buzdítani a csatát . . . »

Csodálatos! hát még se szólal
Hurjaidon magasztaló dal?
A hőslakoma vár :
Csaták után, hús mirtusz enyhén,
Nyugvó daliák közt pihenven,
Édes a dal s pohár,

— «Csaták után, haj! nincs vidám tor,
Mit ének fűszerezne s vándor
Kehelynek örömi :
Cziprus ködében a daliák
A dalnok énekét nem hallják
— Nem értik — zöngeni!

«De ő nem is zeng. Tehetetlen
Lantját letészi csüggedetten
És szíve felzokog :
Oh, ti nagyok, oh, ti dicsőők,

Félisteni régmúlt időnek,
Szerencsés dalnokok!

«Fényes, magasztos korban élni
Büszkén emlékezni, s remélni,
Tinéktek adatott!
Osztozni a hősnek babérján,
Vagy bús panaszt emelni sírján
De mindig — szabadott.

«Megállapítani az időnek,
A múlt ködébe sietőnek,
Rohanó kerekét,
Birván szelíd ének hatalmát,
Örökéletűvé tenni a *mát*
S *tegnap* történetét.

«Tinéktek adatott, a gyenge
Lant hurjain játszani s zengve
Éltetni az erőst!
És, kit nehéz vas dönté sírba,
Az istenekkel tenni sorba
— Feltámasztván a hőst.

És adatott vala tinéktek
Teremteni új nemzedéket
Az elhunyt sírjain ;
Építeni várost, Amphionként,
Hol durva kő mozdula önként
A lantos hurjain.

«Én a kifáradt küzdelemnek
Hanyatló korszakán merengek,
Szemem alátekint .
Késő, habár láttam virágát,
Biztatnom a kidőlt fa ágát
Virágozzék megint.»

(1851.)

A GYERMEK ÉS SZIVÁRVÁNY.

Allegoria.

Sírt az egyik szemével
A másikkal nevetett ;
Piros ívű szép szivárvány
Koszorúzta keletet
Szép szivárványt, barna felhőn,
Nézte ábrándos fiú,
Egy sóvárgó méla gyermek,
Kék szemű, de szöghajú.

«Be gyönyörű híd az ottan!
Égi híd az» gondolá
«Oh, talán ott járnak épen
Az angyalok fel s alá!
Mint szeretnék odamenni!
Bizony el is szaladok,
Jó fiút hogy bánatának
Azok a jó angyalok!»

«Messze sincs az ; lám csak ott van
A közel erdő megett,
Még ma estig rajta könnyen
Megjárhatnám az eget.
Istenem mily szép is lehet
Ám belülről az az ég!
Istenem ha én egy kissé
Oda bepillanthatnék!»

Szólt, eredve gyors futásnak,
És legottan messze jár ;
Édes anyja híná vissza,
De szavát nem hallja már.
Útfélen száz kis virág int :

«Ülj le közzénk, szép gyerek!»
Száz madár mond : «dallok egyet!»
De ő nem hallgatja meg.

Síkos a föld és alóla
Ki-kicsusuzamlík az ut,
Tüske rántja meg ruháit
Hogy «megálljon! hova fut?»
Majd elébe vág s keresztül-
Fekszí ösvenyét az ér,
Mely, ha egyszer átgázolta,
Ellenkedve visszatér.

De az értől nem ijed meg,
Nem hátrálja síkos út,
Szóba sem áll vad tövissel ;
Egyre gázol, egyre fut.
Sem gyönyörre, sem veszélyre
Nem tekintvén láb alatt,
Szép szivárványt a magasban
Nézi, nézi és halad.

Kérdi tőle útas ember,
Egy öreg szántóvető :
Hova oly lélekszakadva?
És mivégre siet ő?
«Jaj» felel, de gyors futtában
A kérdőre sem tekint,
«Ama *híd*hoz kell sietnem
Vissza is jönöm megint!»

«Balgá gyermek, hol van a híd?
Hova futsz ily esztelen?
Szivárvány az ; vége nyugszik
Messzi, messzi tengeren :
S a megürült fellegekbe

Szí fel onnan új vizet . . .
De hiszen fuss, ha tapasztalt
Ősz fejemnek nem hiszed.»

«Ám legyen híd, ám szivárvány,
Oda már én elmegyek»,
Szólt a fiú, «hogya felőle
Épen biztos legyek».
És az erdő bokros útján
Bekanyarul egymaga,
Hol feketén leskelődik
Már felé az éjszaka.

Ott sohajnak, ott kacajnak
Muló hangját hallani,
Ott fejről fővegét is
Le-lekapja valami ;
Ott fehérén a sűrűből
Rá-rábukkan egy fatő ;
De gallyak közt a szivárvány
Int feléje, s halad ő.

Szembe jönnek búcsújárók,
Szinte kérdik és felel.
«Kis bohó, mi haszna fáradsz?
Oda nem jut ember el.
Mi lehet az a szivárvány?
Van felőle sok mese :
De közelről (*ennyiünk* közt!)Még nem látta senki se'.»

Nem elég ez a fiúnak :
«De én látni akarom!»
Szóla és tör fel a hegynek
Út nélküli avaron.
Kő hasíttja gyenge lábát,

Szirten át esik-bukik ;
Haj! s alélva roskad össze
Midőn feljut a fokig.

Ott is, a mint összerogyva
Tehetetlen feküvék,
Epedő nagy kék szemével
A szivárványt nézte még ;
A szivárványt, a mely szinte
Fogyini látszott, sinleni —
És mind jobban, és mind jobban
Elsápadtak színei.

Szép arany híd, szép szivárvány,
Én szerelmem, bár mi vagy, —
Esdekelt ő tárt karokkal,
«Oh, ne hagyj el, — oh maradj!
És ha égbe nem mehettem
Rajtad, mint az angyalok,
Várákazz', hadd nézzelek még!
Várákazz', míg elhalok!»

Hallja ezt egy agg remete
S a fiú előtt megáll,
Háta görnyed ősz hajától,
Reng a mellén hó szakáll :
«Ily korán a sírba mért vágysz?»
Feddi nyájasan a bölcs —
«Hamar volna még lehullnod,
Mint a meg nem ért gyümölcs.»

«Vágyaid elérhetetlen
Tartományba vonzanak ;
Az, mi után futsz epedve,
Csalfa, tünde fényalak,
Egy sugár a nap szeméből . . .

Büszke diadalmosoly,
Mely a sirvafutó felhőn
Megtörik, — de nincs seholl»

Így az agg bölcs — még tovább is
Fejtegetvén szavait,
S felnyitá a nagy természet
Titkos záru ajtaít.
A fiút meg ápolóan
Vette gondjai alá,
És midőn a hajnal ébredt,
Szüleinek vissz'adá. —

Gyakran látott még azontúl
Szép szivárványt a fiú,
De, ha nézte, sírva fakadt
S lőn kedélye szomorú :
«Hogy üres kép, játszi sugár,
Mit olyankor szeme lát,
Nem *híd*, a mely összekötné
Földdel a menny kapuját!»

(1851.)

CSALÁDI KÖR.

Este van, este van : kiki nyugalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, neki megy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek :
A gazdasszony éppen az imént fejé meg ;

Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat dőf rajta.
Ballag egy cicza is — bogarászni restel —
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körülnéz : most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pítvarba terem.

Nyitva áll az ajtó ; a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állát nyújtja.
Benn a házi asszony elszűri a tejet,
Kérő kis fiának enged inni egyet ;
Aztán elvegyül a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

Egy eladó lyány a tűzre venyigét rak
Ő a legnagyobb s szebb . a hajnali csillag.
Vasalót tüzesít : új ruhája készen,
Csak vasalás híja . s reggel ünnep leszen.
Körül az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héju borsót, vagy babot szemelget,
Héjából időnként tűzre tesznek sokat ;
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol ;
Úszköt csóvál néha : tűzkígyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik, nem ügyelve másra
E fiúból *pap* lesz, akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

Pendül a kapa most, letevé a *gazda* ;
Csíkos tarisnyáját egy szegre akasztja ;

Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel a melyik belényul :
Jaj! valami ördög . . . vagy ha nem, hát . . . kis nyul!
Lesz öröm : alunni se' tudnak az éjjel ;
Kínálják erősen káposzta-levéllal.

A gazda pedig mond egy szíves *jó estét*,
Leül, hogy nyugaszsa eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével :
Mélyre van az szántva az élet-ekével.
De a mint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arczredői elsimulnak szépen ;
Gondülő pipáját a tűzbe meríti ;
Nyájas szavu nője mosolyra deríti.

Nem késik azonban a jó házi asszony,
Illó, hogy urának ennivalót hozzon,
Kiteszi középre a nagy *asztalszéket*,
Arra tálalja fel az egyszerű étket.
Maga evett ő már, a gyerek sem éhes,
De a férj unszolja : «gyer közelebb édes!»
Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek, —
Egy-egy szárnyat, czombot nyujt a kicsinyeknek.

De vajjon ki zörget? «nézz ki, fiam Sára :
Valami szegény kér helyet éjszakára :
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgy is, sok bezárt kilincsen!»
Visszajő a lyánka, az utast behíván.
Béna harczfi lép be, *sok jó estét* kíván :
«Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végzi a szót), meg az *emberét* is».

Köszöni a gazda : «Része legyen benne :
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne».

Akkor híja szépen, hogy üljön közelébb —
Rá is áll az könnyen, bár szabódik elébb.
Éhöket a nagy tál kíváncsú ízzel
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel ;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.

De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde ;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Az idősb fiú is leteszi a könyvet,
Figyelmes arczával elébb-elébb görnyed ;
És mihelyt a koldus megáll a beszédben
«Meséljen még egyet» — rimáncodik szépen.

«Nem mese az gyermek», — így feddi az apja,
Rátekint a vándor és tovább folytatja ;
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a *ledny* :
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle . *testvér bátyját* :
Három éve múlik hogy utána kérdez,
Még egy esztendő vár, nem megy addig férjhez.

Este van, este van a tűz sem világít,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit ;
A gyermek is álmos, — egy már alszik épen,
Félre billent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól a vendég s rá nagyokat gondol ;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát .
S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

(1851 április.)

ITTHON.

Mint a madár a fészkére,
Szomjú vándor hűvös érre,
Mint a gyermek anyaölbe :
Vágyom én e nyájas körbe.

Itt, enyelgő kis családom
Közt, van az én jó világom ;
Künn borong bár a magasban :
Itt örökké csillagos van.

Csillogó szem, mosolygó ajk :
Ez az a mit szívem óhajt,
S küszöbömet átallépve,
Ez derül itt én élembe.

Szívem ifjul, gyermekké lesz :
Kis örömet nagynak érez,
Körülem is ártatlan kedv
Játszi pillangója repked.

És felejttem egyelőre
Gondjaimat a jövőre :
Mi nehéz súly függ e vállon,
Nehogy kedvök búra váljon.

Gyermek-szívvvel, öntudatlan
Nyugszom meg e gondolatban
Hogy övéit el nem hagyja,
Ki mindnyájunk édes atyja.

(1852.)

A VILÁG.

A világ egy kopott szekér,
Haladna, de nem messze ér
Itt is törik, ott is szakad :
Sohse féljünk, hogy elragad.

A világ egy régi mente,
Moly, penész, por összeette,
Folt sem állja, foldani kár :
Czérna után szakad mindjár'

A világ egy tói malom,
Néha tenger vize vagyon,
Néha csepp sincs, úgy kiszárad ;
A mint kéne, sohsem járhat.

A világ egy vén muzsikás,
Nem tud ő már kezdeni mást ;
Minden hangból húz csak felet,
Minden nap egy nótát feled.

A világ egy rozzant csárda,
Rosz menedék télbe' nyárba'
Télbe' fázol, nyárban ázol
Mégis benne éjszakázol.

Részeg ember ez a világ
Ötször, hatszor egy nyomba hág ;
Kész ugorni hegyen völgyön
S felbukik a sima földön.

(1852.)

OH NE NÉZZ RÁM.

Oh! ne nézz rám oly sötéten
Pályatársa életemnek,
Mint midőn az őszi felleg
Huzza árnyékát a réten ;
Nézz szeliden, nézz mosolygva :
Férfié az élet gondja.

Bárha csügged hív barátod,
Nincs enyelgő tréfa nyelvén,
S a kemény sors vésze kelvén
Arczom elborulni látod ;
A te szíved ez ne nyomja :
Férfié az élet gondja.

Dörgve hull a nagy zuhatag,
Szirthez illik rémes árnyék ;
De szeléd a rónatájék,
Zengve lejt a völgyi patak,
Mely a zöld virányt befolyja :
Férfié az élet gondja.

Hát ne nézz rám oly sötéten ;
Zúgjanak bár künn a vészek,
Csak ez a kis enyhe fészek
Ez maradjon mindig épen :
Szívem a bajt könnyen hordja :
Férfié az élet gondja.

(1852.)

ENYHÜLÉS.

Kél és száll a szív viharja
Mint a tenger vésze ;
Fájdalom a boldogságnak
Egyik alkatrésze :

Az örömnök levegőjét
Megtisztítja bánat,
A kizajlott búfelhőkön
Szép szivárvány támad.

Tegnap a remény is eltört,
Az utolsó árbocz,
Csupán a kétség kötött egy
Gyarló deszka-szálhoz :
Ma fölöttem és alattam
Ég és tenger síma ;
Zöld ligetnek lombja bóköl
Felém, mintegy híva. —

Nem török a szenvedő szív
Oly könnyen darabbá,
Csak ellágyul, s az öröme
Lesz fogékonyabbá ;
Mint egy lankadt földművesnek
Pihenő tanyája :
Kész boldogság lesz neki a
Szenvedés hiánya.

Nincsen olyan pusztá inség,
Hogy magának benne
A halandó egy tenyérnyi
Zöld virányt ne lelne ;
És ha ezt a szél behordta
Sivatag fővénnyel :
Megsiratja . de tovább megy
Örökös reménnyel. —

Sivatagja életemnek!
Van pihenő rajtad ;
Vészes hullám! szív-hajómat
Nem szünetlen hajtod ;

Ha nehéz bú, és nehéz gond
Rossz napokat szerze :
Kárpótolja a nyugalom
Enyhületes percze.

(1852.)

DANTE.

Állottam vizének mélységei felett,
Síma volt a fölszín, de sötét, mint árnyék,
Alig mozzantá meg a rózsalevelet,
Mint rengéskor a föld, csak alig hullámlék.
Aczéltiszta tükre visszaverte híven
A külső világot — engem is : az embert ;
De örvényeibe nem hatott le a szem,
Melyeket csupán ő — talán ő sem — ismert.

Csodálatos szellem! egy a mérhetetlen
Éggel, a mely benne tükrödzik alattam!
Egy csak a fönségben és a terjedetben.
És, mivel mindenik oly megfoghatatlan,
Az ember a *költő* (mily bitang ez a név!)
Hitvány koszorúját, reszketvén, elejti
És, mintha lábait szentegyházba tenné,
Imádva borúl le, mert az Istent sejti. —

E mélység fölött az értelem mér-ónja,
Mint könnyű pehelyszál, fönnakad, fölleben :
De a lélek érzi, hogy az örvény vonja,
S a gondolat elvész csodás sejtelembe,
Nemismert világnak érczi nyomását,
Rettegő örömnök elragadja kéje,
A leviathánnak hallja hánykodását
Az *Ur lelke* terült a víznek föléje.

Lehet-é e szellem az istenség része ?
Hiszen az istenség egy és oszthatatlan ;
Avvagy lehet-é, hogy halandó szem nézze
A szellemvilágot, teljes öntudatban?
Évezred hanyatlik, évezred kel újra
Míg egy földi álom e világba téved,
Hogy a *hiú* ember imádni tanulja
A köd oszlopában rejlő Istenséget.

(1852.)

VISSZATEKINTÉS.

Én is éltem . . . vagy nem élet
Születésen kezdeni,
És egynéhány tized évet
Jól, rosszul leküzdeni?
Én is éltem . . . az a sajka
Engem is hányt, ringatott,
Melyen kiteszi a dajka
A csecsemő magzatot.

Első nap is oly borultan
Hajola reám az ég!
S hogy nevetni megtanultam,
Sírni immár jól tudék ;
Soha se' birám teljébe'
Örömeim poharát :
Az ifjúság szép kertébe
Vas korláton néztem át.

Félve nyultam egyszer-máskor
Egy rózsát szakasztani :
Késő volt — a rázkódáskor
Mind lehulltak szirmai.

Keresém a boldogságot,
Egy nem ismert idegent
Jártam érte a világot —
S kerülém ha megjelent.

Vágytam a függetlenségre,
Mégis hordám lánczomat,
Nehogy a küzdés elvégre
Súlyosbítsa sorsomat
Mint a vadnak, mely hálót
El ugyan nem tépheti,
De magát, míg hánykolódik,
Jobban behömpölygeti.

Álmaim is voltak, voltak .
Oh, én ifjú álmaim!
Rég eltűntek, szétfoszoltak,
Mint köd a szél szárnyain,
Az az ábránd — elenyészett ;
Az a légvár — füstgomoly ;
Az a remény, az az érzet,
Az a világ — nincs sehol! —

Nem valék erős meghalni,
Mikor halnom lehetett
Nem vagyok erős hurczolni
E rámszakadt életet.
Ki veszi le vállamról . . ?
De megálljunk, ne, — ne még!
Súlyos a teher, de imhol
Egy sugár előttem ég.

Szende fényű szép szövetnek, —
Mely egyetlen-egy vigasz, —
Szerelemnek, szeretetnek
Holdvilága! te vagy az.

Elkísérsz-e? oh, kísérv el
Nincs az messze — sáromig ;
S fátyolozd be derűs éjjel
A ki majd ott álmodik!

(1852.)

ROZGONYINÉ.

Ballada.

«Hová, hová, édes férjem?»
«Megyek a csatába :
Galambócson vár a török,
Ne várjon hiába.»
«Megállj, megállj, édes férjem!
Ne menj még csatába :
Befordulok egy kicsinyég
Öltöző szobámba.»

«Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled
Töri az a pánczél ;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezeden :
Mit keresnél, gyöngye asszony,
Véres ütközetben?»

«Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessen, élve, halva,
Mindig közeledben :
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat ;
Jobban töri, mint a pánczél,
Kebelem utánad.»

Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karcsú fűzött selyem vállát
Pánczélba szorítja ;
Kardot is köt ; bársony övre
Gyémántos fogantyút ;
Piczi piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével
Muczi paripáját ;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját ;
Széles úton, poros úton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a . villámlik a
Fényes aczél patkó. —

«Fogadj Isten, húgom asszony,
Itt az ütközetben ;
Nyílat ugyan, a mint látom,
Hoztál szép szemedben —»
«Uram király, Zsigmond király!
Nem oly divat már ma
Nyíllal löni, mint felséged
Fiatal korába.»

Galambóczot a Dunáról
Ostromolni kezdik ;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elől, elől Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hív szerelme, szép Cziczelle,
Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Moraván
Érkezik új haddal ;
«Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!»
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyu — szokatlanul
Durva ozmán fülnek ;
Hajóira tűz kanócok,
Koszorúk repülnek ;
«Vizet, vizet!» a pogányság
Ordítóz hiában ;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában.

Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára ;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár — spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király
Mindjárt megijedned,
Gyalázon a pogánytól
Egér-utat vened,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal :
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. —

Spahi, jancsár utóhadnak
Ered az inába ;
Sok rohan ott éles törbe,
Még több a Dunába ;
Gyalog szerrel a király is
Csak nehezen futhat ;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál neki utat. —

«Hej! ki hozza, kormányozza
Ide ezt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarnak királyát?»
«Én, én hozom, gyöngé asszony
Hajómat az éjben :
Úlj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!»

Lászlóvárott a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Szélyel az országban.
Egy árva szó sem beszél
Zsigmond győzedelmét ;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cziczellét. —

(1852.)

A HAMIS TANU.

Állj elő vén Márkus! vedd le a süveget,
Hadd süsse a napfény galamb-ősz fejedet ;
Tartsd fel három ujjad : esküdjél az égre,
Atya, Fiú, Szent-Lélek hármasságra
Hogy az a darab föld, a melyen most állasz,
Nem *tarcsai* birtok, — *ladányi* határ az.

Eléálla Márkus, térdben összeesve,
Görnyedező háttal, mintha sírt keresne ;
Téli fának hinnéd, mit a zúz belombol,
Fázik, a ki ránéz s a halálra gondol ;
Kezei reszketnek : tán erő hijában?
Tán a lelki vádtól, vénség álarczában?

Esküszöl — «Esküszöm az élő Istenre,
Utolsó napomra és örök idvemre. —»
Esküszöl — «Esküszöm, s ha hamisat szólok :
Se földben, se mennyben ne lehessen boldog ;
Föld kidobja testem, ég kizárja lelkem :
Ama sebes örvény hánytorgasson engem. —»

Lakoma Ladányban, — muzsika, mulatság ;
«Ej haj! dinom-dánom : mienk az igazság ;
Nem azé a madár, a ki elszalajtja,
S kinek a foga fáj, tartsa nyelvét rajta.
Lám a vén Márkusnak esze volt előre :
Talpa alá tette, úgy esküdt a földre.»*

Ott iszik az öreg a tanácschal sorban :
De mintha keserűt érezne a borban.
Haza megy, komor lesz, szó kifogy belőle,
Sorvadoz, meg is hal, az nap esztendőre.
Négy harang siratja, két pap megdicséri,
Mint becses vendéget, sok nép kikiséri.

Elkiséri a nép a kicsiny ajtóig,
Melylyel a világi élet becsukódik,
Nyitva már az ajtó, készen a sír szája,
Ugy látszik, hogy épen a halottat várja ;
Zeng a búcsúének, a kapa megcsillan,
Fekszik a koporsó, odalent, a sírban.

* Azaz : egy darab ladányi földet készített jó előre talpa alá,
s így az eskünél mentális reservatával élt. A. J.

És a fekete föld, a mint hull, a mint hull,
Nyögve a koporsó megrendül, megindul,
Kivetődik a sír dobbanó partjára,
Ropogva szakad föl fedelének zára ;
Megrázkódik a test és talpra ugorván,
Szeme fehérel körül néz mogorván.

S a mint három ujját emeli az égre,
Úgy rémlik az, mintha kékes lánggal égne.
Majd a néptolongás közepébe törvén,
Odafele tart, hol kútat ás az örvény,
Hol a forgó habok, leszállván a mélybe,
Fejüket befúrják a parázs fővénybe.

Az időtől fogva, mikor a hold felkel
S a vizet behinti ezüst pikkelyekkel,
Gyakran látni Márkust — ég felé az ujja —
Mélységből kibukni s elmerülni ujra,
És, mikép izgága volt egész élete,
Így kötődik szóval: «oldjak-e? kössek-e?»

Ne feleljetek rá köröksi halászok!
Kétélű a kérdés, bajt hozna reátok ;
Kötni: összekötné hálótok egy bogba,
Oldni: szélyeloldná hosszan a habokba ;
Halkan imádkozva evezetek itt el ;
S ne mondjatok esküt, ha nem igaz hittel.

(1852.)

SZENT LÁSZLÓ.

Legenda.

Monda Lajos a nagy király ;
Eredj szolgálám, Laczfí Endre,
Küldj parancsot, mint a villám,
Köss nehéz szablyát övedre :

A tatártól nagy veszélyben
Forog Moldva, ez a véghely :
A tatárra veled menjen
Tíz ezernyi lófő székel.

Kél Budáról Laczfí Endre,
Veszi útját Nagy-Váradnak ;
Kölestermő Kunság földén
Jó csatlósi áthaladnak ;
Várad kövecses utczáin
Lovak aczél körme csattog,
Messze fénylik a sok fegyver,
Messze döng a föld alattok.

Hallja *László* a templomban
Körösvíznek partja mellett ;
Visszatér szemébe a fény,
Kebelébe a lehellet ;
Koporsója kőfedelét
Nyomja szinte három század ;
Ideje már egy kevésbé
Szellőztetni a szűk házat.

Köti kardját tűszőjére
S fogja a nagy csatabárdot,
Melylyel egykor napkeleten
A pogánynak annyit ártott ;
Félrebillent koronáját
Halántékin igazította ;
— Éjjél tájban lehetett már, —
A vasajtót feltaszítja.

És megindul, ki a térre,
És irányát vészi jobbra,
Hol magasan felsötétlik
Ércből öntött lovagszobra ;

Távolról megérzi a mén,
Tombol, nyerít, úgy köszönti
Megrázkodik a nagy *érczló*
S érczlovagját földre dönti.

Harczi vágytól féke habzik,
Kapál, nyihog, lángot fúvall ;
László a nyeregbe zörren
S jelt ad éles sarkantyúval
Messze a magas talapról,
A kőlábról messze szöktet
Hegyen-völgyön viszi a ló
A már rég elköltözöttet.

Egy ugrás a Kalvária
És kilencz a Királyhágó ;
Hallja körme csattogását
A vad székely és a csángó :
Ám a lovat és lovagját
Élő ember nem láthatja,
Csodálatos! — de csodákat
Szül az Isten akaratja. —

Három teljes álló napig
Vívott a pogánynyal Laczfi ;
Nem hiányzott a székely szív,
De kevés a székely harczfi,
Míg a tatár — több mint polyva,
Vagy mint a puszták fővénye —
Sivalkodik, nyilát szórja,
Besötétül a nap fénye.

Már a székely alig győzi,
Már veszélyben a nagy zászló,
De fölharsog a kiáltás :
«Uram Isten és *Szent László* !»

Mint oroszlán, ví a székel,
Megszorítva, nem megtörve .
Most a bércezen, láthatatlan
Csattog a nagy érczlő körme.

«Ide, ide jó vitézek!»
Gyűjti népét Laczfi Endre :
Hát egyszer csak vad futással
Bomlik a pogányság rende ;
Nagy tolongásnak miatta
Szinte már a föld is rendül ;
Sok megállván mint egy bálvány,
Leragad a félelemtül.

Sokat elüt gyors futtában
A repülő kurta csákány ;
Sok ki nem mozdul helyéből,
Maga rab lesz, lova zsákmány.
Foglyul esett a vezér is
Atlamos, de gyalázatja
(Nehéz sebben vére elfoly)
Életét meg nem válthatja.

Fel, Budára, Laczfi Endre
Számos hadi foglyot indít ;
Annyi préda, annyi zászló
Ritka helyen esik, mint itt.
Rabkötélen a tatárság
Félelemtül még mind reszket,
És vezeklik és ohajtja
Fölvenni a szent keresztet.

Hogy elértek Nagy-Váraddá,
— Vala épen László napja --
Keresztvízre áll a vad faj,
Laczfi lévén keresztapja.

Összegyűl a tenger néző
Hinni a csodába, melyet
Egy elagott, sírba hajlott
Ősz tatárnak nyelve hirdet

«Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson
Hanem az a : *László! László!*
A győzött le minket harczon :
A hívásra ő jelent meg,
Vállal magasb mindeneknél,
Sem az előtt, sem azóta
Nem láttuk azt a seregnél.

Nagy lovon ült a nagy férfi,
Arcza rettentő, felséges ;
Korona volt a fejében
Sár-aranyból, kövel ékes ;
Jobb kezében, mint a villám,
Forgolódott csatabárdja :
Nincs halandó, földi gyarló
Féreg, a ki azt bevárja.

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek :
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nő személynek ;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos! —
Monda a nép : az Szent-László.
És a Szűz, a Boldogságos.

S az öreg tatár beszédét,
Noha kétség nincs felőle,
Bizonyítá a templomnak
Egy nem szavajátszó őre :

Hogy három nap a sírboltban
 Lászlót hiában kereste ;
 Negyed napra átizzadva
 Taláztatott boldog teste.

(1853.)

V. LÁSZLÓ.

Sűrű setét az éj,
 Dühöng a déli szél,
 Jó Budavár magas
 Tornyán az érczkakas
 Csikorog élesen.

«Hah! lánczát tépi a
 Hunyadi két fia —
 «Uram, uram, ne félj!
 László, tudod, nem él
 S a *gyermek*, az fogoly.»

«Ki az? mi az? vagy úgy.—»
 «Fordulj be és alugy
 Uram László király :
 A zápor majd eláll,
 Az veri ablakod.»

Mélyen a vár alatt
 Vonul egy kis csapat ;
 Olyan rettegve lép,
 Most lopja életét . . .
 Kanizsa, Rozgonyi.

A felhő megszakad,
 Nyílása tűz, patak ;
 Zúgó sebes özönt
 A réz csatorna önt
 Budának tornyiról.

«Kettőzni kell az őrt,
 Kivált Mátyás előtt!»
 «Mátyás, az itt maradt,
 Hanem a többi rab —
 Nincsen, uram, sehol.»

«Miért zúg a tömeg?
 Kivánja *eskümet*?»
 «A nép, uram király,
 Csendes mint a halál,
 Csupán a *menny* dörög.»

A felhő kimerült,
 A szélvihar elült.
 Lágyan zsongó habok
 Ezer kis csillagot
 Rengetnek a Dunán.

Megcsörren a bilincs,
 Lehull, gazdája nincs ;
 Buda falán a rab
 — Egy-egy felhődarab —
 Ereszkedik alá.

«El! míg lehet s szabad!
 Cseh-földön biztosabb.»
 «Miért e félelem?
 Hallgat minden elem
 Ég s föld határa közt.»

Az alvó aluszik,
A bujdosó buvik ;
Ha zörren egy levél,
Poroszlót jöni vél
    Kanizsa, Rozgonyi.

Az alvó felvirad,
A bujdosó riad :
Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de bűg
    S villámlik messziről.

«Messze még a határ?
Minden percz egy halál!»
«Legittén átkelünk,
Ne félj uram *velünk*
    A gyermek, a fogoly.»

«Oh adj, oh adj nekem
Hús cseppet, hű csehem!»
«Itt a kehely, igyál,
Uram, László király,
    Enyhít . . . mikép a sír!»

Állj meg, bosszú, megállj
Cseh földön ül a rab :
Cseh *földben* a király,
Mindég is ott marad,
    De visszajő a rab . . . !

(1853.)

A VIGASZTALÓ.

Mi a tűzhely rideg háznak,
Mi a fészek kis madárnak,
Mi a harmat szomjú gyepre,
Mi a balzsam égő sebre ;
Mi a lámpa sötét éjben,
Mi az árnyék forró délben .
S mire nincs szó, nincsen képzet :
Az vagy nekem, oh költészet!

Ha az élet útja zordon,
Fáradalmit fájva hordom,
Képemen kel búbarázda,
Főmön a tél zúzmaráza :
Néhol egy-egy kis virág nyit,
Az is enyhít egy parányit :
A virágban téged lellek,
Öröme a kietlennek!

Ha szívemet társi szomja
Emberekhez vonva-vonja,
De majd, mint beteg az ágyba,
Visszavágyik a magányba :
Te adsz néki puha párnát,
Te virrasztod éji álmát,
S álmaiban a valóság
Tövissei — gyenge rózsák.

Jókedvem te fűszerezed,
Bánatomat elleplezed,
Káröröm hogy meg ne lássa,
Mint vérzik a seb nyílása ;
Te játszod szívárvány színben
Sűrű harmatkönnyeimben,
S a panasz, midőn bevallom,
Nemesebb lesz, ha kidallom.

Verseimben van-e érdem
Sohse' bánom, sohse' kérдем ;
Házi mécszem szelíd fénye
Nem hajósok létreménye,
Nem a tenger lámpatornya,
Mely felé küzd száz vitorla,
Mely sugárát hintse távol .
Elég, ha nekem világol.

(1853.)

A HEGEDŰ.

(Víg legenda.)

Krisztus urunk Szent-Péterrel
Vándorolván gyalog szerrel,
Magyarhont is útba ejté,
Az alföldet nem felejté,

Ha a beszéd nem szófia
És áll a geográfia,
A mit ugyan eldönteni
Szoroska hely az itteni,
Mondom tehát mennek vala :
Elől az Úr, —
Néhány lépésre szóttlanúl
Követte hű apostola.

Út közben egy csárdához értek,
Vendég ivott abban temérdek,
Azaz hogy mindenféle sok
Palócz, matyó fuvarosok,
Jó alkura, még jobb hiszembe'
Tehert szállítva Debreczenbe.
Bogárhátú, széles faru
Szekereik, mint egy falu,
Oly szanaszét, rendetlenül,
Heverték az állás körül ;
Míg a lovak, mint ünnepen,
Szélt vettek a széles gyepen
S nem látszanak búsulni rajta,
Hogy valaki el-, vagy behajtja,
Vagy eltévednek és soha
Nem lesznek a matyó lóva.
Ellenben a jó kedvű gazdák —
Ők úgy se' gondolnak véle :
Búsuljon a ló — arra bizzák —
Hiszen elég nagy a feje ;
A kancsó kézről-kézre jár,
Énekelik, hogy : *isz — számár ;*
Hallani zajt,
Hangos kaczajt,
Szidalmat is, épületest,
Rohadt beszédekkel vegyest.

Péternek mind ez új dolog,
Szeretné látni, hallani
Kissé közről az egészet,
És, mintha vonná valami,
A csárda felé sompolyog,
Gondolva, hogy tán csak benézhet.
A mint hogy rögtön is bement
Urának ellenére, ki
Szelíd hangon így szólt neki :
«Ne menj be, Péter!» —
Nem mondja kétszer ;
De, büntetésül hogy bement,
Hátára *hegedűt* teremt.

S alighogy a küszöbre lép,
Alig fordul egyet elébb,
Midőn körötte, mint a méh,
Felzendül a garázda nép.
«Huzd rá! huzd rá!» kiáltja mind,
Dolgozván a sok itcze, pint ;
Az egyik a borát köti,
A másik pénzét csörgeti ;
Furfangosabb elmével egy
A léczes kármentőbe megy
S a fürge csaplárnét kivonja,
Szintúgy repít belé a kontya,
És tánczra-billegőn a pár
Elébe áll, *nótára* vár.

Péter pedig csak néze szét
Mire való mind e beszéd?
A hegedű . az oly csodás
Nem látja ő, de látja más.
Hiába szólt, hiába kért,
Hogy ő a nótához nem ért :

Tűzre olaj a kifogás,
Kopasz mentség, szabadkozás.
És már nőttön-növő dühök
Miatt a házpalló dübög ;
Alant a ház pallója, fent a
Béketűrő mester-gerenda ;
Útést ütésre, botra bot ;
Veszedelmes egy állapot!
Én nem tudom, de gondolom,
Hogy abból Péter is kapott.

Az Idvezítő ez alatt
Szép csöndesen tovább haladt,
S midőn elérte a tanítvány,
Feléje fordult, így tanítván
«Kiváncsiság bűnnek fele,
A rossznak már nézése ront ;
Ki szántszándékkal lett bolond
Hagyd ott! ne szólj az nap vele ;
Józsanság! a szavam, — de részeg
Ember elől én is kitérek.»

(1853.)

ÁGNES ASSZONY.

Ballada.

Ágnes asszony a pataokban
Fehér lepedőjét mossa ;
Fehér leplét, véres leplét
A futó hab elkapdossa.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Odagyúl az utcagyermek :
Ágnes asszony, mit mos kelmed?
«Csitt te, csitt te! csibém vére
Keveré el a gyolcs leplet.»

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összefutnak a szomszédnők
Ágnes asszony, hol a férjed?
«Csillagom, hisz ottben alszik!
Ne menjünk be, mert fölébred.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Jön a hajdu : Ágnes asszony,
A tömlöczbe gyere mostan.
«Jaj, galambom, hogy' mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mély a börtön egy sugár-szál
Odafézni alig képes ;
Egy sugár a börtön napja ;
Éje pedig rémtül népes.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Szegény Ágnes naphosszanta
Néz e kis világgal szembe,
Néz merően, — a sugárka
Mind beléfér egy fél szembe.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert, alighogy félre fordul,
Rémek táncza van körül ;
Ha ez a kis fény nem volna,
Úgy gondolja : *megőrülne*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Ím azonban, időtelve,
Börtönének zárja nyílik :
Ágnes a törvény előtt
Megáll szépen, a hogy illik.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimítja
Nehogy azt higgyék: *megbomlott*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el

Hogy belép, a zöld asztalnál
Tisztes őszek ülnek sorra ;
Szánalommal néznek őrá,
Egy se' mérges, vagy mogorva.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

«Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyű a bűn, terhes a vád ;
Ki a tettet végrehajtá,
Szeretőd ím maga vall rád.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

«Ő bitón fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte ;
Holtig vizen és kenyéren
Raboskodva bűnhődöl te.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Körültekint Ágnes asszony,
Meggyőződni ép eszérül ;
Hallja a hangot, érti a szót,
S még azt érti : «meg nem örül».
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

De a mit férjéről mondtak
A szó oly vizásan tetszik ;
Az világos csak, hogy őt
Haza többé nem eresztik.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrű záporkönnye folyván :
Liliomról pergő harmat,
Hulló vízgyöngy hattyú tollán.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

«Méltóságos nagy uraim!
Nézzen Istent kegyelmetek :
Sürgetős munkám van otthon,
Fogva én itt nem ülhetek.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

«Mocsok esett lepedőmön,
Ki kell a vérfoltot vennem!
Jaj, ha e szenny ott maradna,
Hová kéne akkor lennem!»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összenéz a bölcs törvényszék
Hallatára ily panasznak.
Csendesség van. Hallgat a száj,
Csupán a szemek szavaznak.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

«Eredj haza, szegény asszony!
Mosd fehérre mocskos lepled ;
Eredj haza. Isten adjon
Erőt ahoz és kegyelmet.»
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Lepedőjét újra mossa ;
Fehér leplét, tiszta leplét
A futó hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert hiában tiszta a gyolcs,
Benne többé semmi vérjel :
Ágnes azt még egyre látja
S épen úgy, mint *akkor éjjel*.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Virradattól késő estig
Áll a vízben, széke mellett :
Hab zilálja rezgő árnyát,
Haja fürtét kósza szellet.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Holdvilágos éjjelenkint,
Mikor a víz fodra csillog,
Maradozó csattanással
Fehér sulyka messze villog.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

És ez így megy évrül-évre,
Télen-nyáron, szünet nélkül ;
Harmat-arcza hő napon ég,
Gyöngé térde fagyban kékül.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Őszbe fordul a zilált haj,
Már nem holló, nem is ében ;
Torz-alaku ráncz verődik
Szanaszét a síma képen.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

S Ágnes asszony a patakban
Régi rongyát mossa, mossa —
Fehér leple foszlányait
A szilaj hab elkapdossa.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

(1853.)

A FÜLEMILE.

Hajdanában, a mikor még
Így beszélt a magyar ember ;
Ha per, úgymond, hadd legyen per!
(A mi nem volt épen oly rég) —
Valahol a Tiszaháton
Élt egy gazda : *Pál* barátom,
S *Péter*, annak tőszomszédja ;
Rólok szól e rövid példa.

Péter és Pál (tudjuk) nyárban
Összeférnek a naptárban,
Könnyű nekik ott szerényen
Megárulni egy gyékényen ;
Hanem a mi Péter-Pálunk
Háza körül mást találunk :
Zenebonát, örök patvart,
Majd felfordítják az udvart ;
Rossz szomszédság : török átok,
S ők nem igen jó barátok.

Ha a Pál kéménye füstöl,
Péter attól mindgyár' tüszköl ;
Ellenben a Péter tyúkja
Ha kapargál,
A szegény Pál
Háza falát majd kirúgja ;
Ebből aztán lesz hadd-el-hadd,
Mely a kert alá is elhat ;
Ez sem enged, az se hagyja,
S a két ház kicsinye, nagyja
Összehorgolnak keményen ;
Mint kutyajok a sövényen
Innen és túl összeugat
S eszi mérgében a lyukat.

De, hogy a dologra térjek,
 Ember emlékezet óta
 Állott egy magas diófa,
 Diszétül a Pál kertjének.
 A szomszédba nyult egy ága,
 Melyet Péter, minthogy róla
 A dió is odahulla,
 Bölcsen eltűrt, le nem vága.
 Történt pedig egy vasárnap,
 Hogy a fentírt fülemile
 Ép' a közös gallyra üle,
 Azt szemelvén ki oltárnak,
 Honnan Istent jókor reggel
 Magasztalja szép énekkel ;
 Megköszönve a napot,
 Melyre im, felvirradott,
 A sugárt és harmatot,
 A szellőt és illatot ;
 A fát, melynek lombja zöld,
 A fészket, hol párja költ,
 Az örömet, mely teli
 Szivecskéjét elteli ;
 Szóval, a mi benne él
 S mit körében lát, szemlél
 Azt a pompát, fényt és színt,
 Mely dicsőség
 — Semmi kétség —
 Ő érte
 Jött létre
 Csupán ő érette, mind!
 Elannyira, hogy Pál gazda,
 Ki gyönyörrel ott hallgatta,
 Így kiáltott örömében
 «Istenem uram,
 Beh szépen
 Füttyöl ez az *én madaram!*»

«Kendé bizony az árnyéka!
Mert olyat mondok, hogy még a .
Hangzik átal a sövényen
Egy goromba szó keményen.
«Hát kié — pattogja Pál —
Mikor az én fámra száll?»
«De az én portámon zengett
Hogy illetné a *fütt* kendet!»
Pál nem hagyja ; ötet uccse!
Péter ordít : ő meg úgy se!
Többrül többre, szórul szóra,
Majd szitokra; majd karóra,
Majd mogorván
Átugorván
Öltre mennek, hajba kapnak ;
Öröme a szent napnak
Egymást ugyan vérbe-fagyba, —
Hanem a *just* mégsem hagyva.

Pál azonban bosszut forral,
És a hogy van, véres orral
Megy panaszra, bírót búsít,
S melyet a vérszenny tanúsít
A bántalmat előadja,
Jogát, úgymond, ő nem hagyja,
Inkább fölmege a királyig
Térden csúszva : de a *fütt*öt,
Mely az ő diófárul jött,
Nem engedi, nem! halálig,
Nyomatéku egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a bíró csusztat a *jobb*
Oldalon levő zsebébe.

Pétert sem hagyá pihenni
A nagy ártatlan igazság :

Nem rest a bíróhoz menni,
Hogy panaszát meghallgassák.
Így s úgy történt, — elbeszéli,
Övé a fütty, ő azt véli,
Nincs vármegye,
Ki elvegye,
Nincsen törvény, nem lehet per,
Hisz azt látja Isten ember!
De, hogy a beszédet össze
Annál jobb rendben illeszszé,
Az ütlegből sokat elvesz
És a joghoz egy tallért tesz,
Mely is a bírói zsebben
Bal felől, a szív iránt
Meghúzódik a legszebben.

Felderüle a kívánt
Nap, mely a vitát eldöntse,
Hogy a fülemile-pörben
Kinek szolgál a szerencse.
Ámde a bírót most cserben
Hagyja minden tudománya,
És ámbátor
Két prókátor
Minden könyvét összehányja,
S minden írást szélyeltúr is:
Ilyen ügyről,
Madárfütytyről
Mit sem tud a *corpus juris*;
Mígnem a bíró, haraggal
Ráütvén a két zsebére
S rámutatván a két félre,
Törvényt monda e szavakkal
A szegény fülemilére:
Hallja kendtek!

Se *ide* nem, se *oda* nem
Fütyöl a madárka, hanem
(Jobb felől üt) *nekem* fütyöl,
(Bal felől üt) s *nekem* fütyöl
Elmehetnek.

*

Milyen szép dolog, hogy már ma
Nem történik ilyes láрма,
Össze a szomszéd se zördül,
A rokonság
Csupa jóság,
Magyar ember fél a pörtül.
Nincsen osztály, nincs egyesség,
Hogy szép szóval meg ne essék.
A testvérek
Összeférnek,
Felebarát
Mind jó barát :
Semmiségért megpörölni,
Vagy megenni, vagy megölni
Egymást korántsem akarja.
De hol is akadna ügyvéd
Ki a *jülemile jüttyét*
Mai napság felvállalja!?

(1854.)

A BAJUSZ.

Volt egy falu — nem tudom hol,
Abba' lakott — mondjam-é, ki?
Se' bajusza
Se' szakála,
Egy szőr szála
Sem volt néki ;

Annálfogva helységében
Nem is hítták egyéb néven :
Kopaszszáju Szűcs György bátya ;
E volt az ő titulája.
No mert (közbe legyen mondva)
Azt az egyet meg kell adni,
Hogy a Szűcs György falujában
Könnyű volt eligazodni :
Mivel ottan minden ember
Névhez jutott olcsó szerrel
Azon felül, mit az apja
Adott neki, meg a papja.
Nem tudom, ha más vidéken
Megvan-é e szép szokás,
Nem tudom ; de nagy kár lenne
Ha divatból úgy kimenne,
Mint például — hogy többet ne
Mondjak . a káromkodás!

Egyébiránt Szűcs György gazda
Semmit is el nem mulasztta,
Hogy bajuszát megnövelje,
Meglévén . a puszta helye. —
Kente, fente ő azt irral,
Kígyóhájjal, medvezsirral,
Ebkaporról, kutyatéjjel :
Meg is nőtt az minden éjjel
— Tudniillik, álmában ;
S ha fölébredt, mennyi kéjjel
Tapogatta . hiában!

A mi pedig Szűcs György gazdát
Máskülönben illeti :
Nem bolond ember volt ám ő :
Iádájába' pénz egy bögre,
Azonkívül juha, ökre

És — számára volt neki.
Sőt az is szent, hogy már régen
Ott ülne a bíróséken,
Hasa, hája, kéknadrágja . .
Minden kész e méltóságra :
De mit ér, ha nincs bajusz!
Ily anyám-asszonyos képpel
Sohsem választá a nép el ;
Szavazott rá tíz, vagy húsz

Oh ti, kiket a természet
Bajusz-áldással tetézt,
Ti nem is gondolhatjátok,
A csupasz száj mily nagy átok!
Ti, midőn a szűrés serte
Síma állatok kiverte,
Minden szentet sorra szedtek
S a beretvától sziszegtek!
Ti, ha egyszer, hébe-korba'
Beleér levesbe, borba
Szegény ártatlan bajusz ; vagy
Télen át rá jégcsap, zúz fagy
Már az olyan nagy sor nektek!
Már ollót mit emlegettek,
Nem tudván, e szőr mily drága,
Becsesebb a drága gyöngynél
E hiányzott *csak* Szűcs Györgynél,
S lám! hiányzott boldogsága,
Mily irígyen nézte másnak,
A legutolsó kapásnak,
Hogy mohos a szája-széle ;
Bezzeg, cserélt volna véle!
De mi haszna! mind hiába!
Nincs orvosság, patikába,
Széles mezőn, drága kertben,
Vagy más helyen,

A mi neki szőrt neveljen!
S már a bajszot úgy gyűlölte,
Hogy legott a méreg ölte,
Látva, hogy nő más embernek,
Vagy korommal fest a gyermek ;
Sőt csupán ezér' a macskát
Sem tűrhette udvarában, —
S bajuszt kapván áldott nője,
Elkergette, vén korában.

Történt, hogy oláhczigányok,
(Tudvalevő nagy zsiványok)
Kóborlának a vidéken,
S megszálltak a faluvéken.
Nosza mingyár' sátort ütnek,
Tűzet rakva, főznek, sütnék
Abból, a mit valahonnan
Más faluból idehoztak,
Minthogy onnan
Éhen szomjan
Búcsú nélkül eltávoztak.
Meghíják a rokonságot,
A helybeli cigányságot
És ezeket törül-hegyre
Kivallatják mindenképen :
Mi van? hogy' van a helységben?
S a hallottat szedik begyre.
Épen mint a jó vezér,
Ha az ellenséghez ér,
Minden bokrot és fatörzsöt,
Minden zezugat kikémel ;
Lassan mozdul seregével,
Küld vigyázót, előrsöt,
Puhatolja, merre gyengébb,
Hol erősebb az ellenség ;
Nem siet, de csupa szemfűl,

S mikor aztán ütközetre
Megy a dolog : gyors a tetre,
Veri a vasat, míg meg nem hül.

Nemkülönben a bölcs vajda
Haditervet kohol mingyárt
Nincsen egy ház, nincs egy pajta,
Hogy ne tudná csinja-binját
Hol lakik dús özvegy asszony,
Kit jó móddal megkoppaszson?
Melyik háznál van eladó,
Sári, Panni, Zsuzsi, Kató,
Ki legény után bolondul?
Mert az a jövődölést
Megfizeti ám bolondul!
Kinek esett holmi kára
S van szüksége prófétára,
Hogy nyomába *ne* jöhessen,
Sőt, a mi több, *ráfizessen?*
Ki szeretne gazdagodni,
Könnyű módon pénzhez jutni :
Ásni onnan, hova nem tett,
Vagy *ha tett is*,
A letett kincs
Idő közben elszelentett?
Mind ez a vén vajda gondja,
Ki nem adná egy vak lóért,
Hogy a magyar kész bolondja.

Nem kerülte ki figyelmét
Szűcs György uram nyavalyája,
Gondolván, hogy ő kigyelmét
Egy kissé *megberetválja*.
Nem kell ahhoz neki szappan,
A nekül is mester abban :
Szőrmentibe, vagy viszára

Beretválni nincsen párja.
Kivált most, hogy az idő
S alkalom oly kedvező :
Ripeg-ropog
A sarló-fog,
Munkától ég a mező ;
Nincsen otthon,
Csak az asszony,
Hogy megfőzzön,
Vagy dagaszszon ;
Vagy ha néhol egy beteg
Szalmaágyon fentereg ;
Vagy a *seprű*, házörzőnek
Felállítva küszöbre ;
De ha Isten meg nem őrzi,
Ott lehet az örökre.

Egyedül van Szűcs György gazda,
Egy lélek sincs udvarában :
Hát im! a furfangos vajda
Beköszön a pitvarában.
«Ejnye gazduram, a kőbel
Mi dolog az, hogy kigyelmed
Bajuszát *levágja* többé?
Magyar ember-é kigyelmed?»
Milyen szemmel nézett rája
Szűcs György gazda, képzelhetni
A vasvillát sem lehetne
Mérgesebben odavetni ;
De a cigány győzte szóval,
Hízeltgövel, úsztatóval :
Míg György el nem panaszkolta,
Hogy áll a dolog mivolta,

«Szent Pilátus! minő szégyen!
Hát miér' nem mondta régen?

Soha sem volt? nem is *termett*?
Hát miért nem mondta kelmed?
Nagy bajusza volna régen :
Hisz ez az én mesterségem !

Megörüle György a szónak,
Hogy bajusza lesz maholnap,
S mintha nőne a szép sörte,
Már a helyét is pödörte.
Sonka, sódar,
Füstös oldal,
Liszt, szalonna,
Főzelék,
Van elég
Ráadásul jó ozsonna,
S valamit a vajda kére,
Megalkudva, megigérve.
Nosza, tüzet rak legottan,
Lobog a láng, bóg a katlan,
Száll a szikra, fojt a füst,
Fő a fürdő, forr az üst,
Benne mindenféle gyimgyom,
Holmi gizgaz, holmi ringyrongy
A mi úton, útfelen
Elhányódik, vagy terem.
E búbajos fürdőlében
Nő meg a György bajsza szépen ;
S ha hibáznék egy kicsi
A *babona ráviszi*.

Kész immár a bornyomó kád ;
Szűcs György, jó remény fejébe,
Nyakig ül a szennyes lébe,
Istennek ajánlva dolgát.
A cigány sereg *azonban*
Beszivárog alattomban ;

Jön elébb egy, aztán kettő,
Mintha csak úgy történetből :
Szerencsére a vajdának
Épen jó, hogy bebotlának!
Egy tüzet rak, más vizet mer,
Másik fát hoz . . . kell az ember ;
Úgy szaladnak! úgy segítnék!
Dolgot ad a vajda mindnek.

Hogy pedig a hasznos pára
Szűcs uram fejét megjárja :
Elővesznek egy nagy ponyvát
És a fürdőkádra vonják ;
S a kád mellett körbe-körbe
Táncz kezdődik, fürge, pörge ;
Kalapáctól dong a donga,
«Tiktak, tiktak» foly a munka,
S egy bővös dal
Ümmög halkal :
    «Bajusza *lesz* Szűcs Györgynek,
    Igen biz a, szegénynek».
S míg a ponyvát sietősen
Jó erősen
Apró szeggel *odaszegzi*,
A cigányhad újra kezdi
    «Bajusza *van* Szűcs Györgynek :
    Ne *irigyeld* szegénynek!»

Ez alatt a pénzes bögre
Búcsújárni ment örökre,
Követé a füstös oldal,
A szalonna, meg a sódar,
Az ágynémű, fehérnémű,
A vaské, meg a rézmű,
Szóval, a mi könnyen mozdult,
Lába kelvén, mind elpusztult,

Mert a gazda — «tiktak, tiktak» —
Nem hallá, hogy zárat nyitnak.

Meddig üle György a kádban
Lepedővel leszögezve,
Nincs megírva krónikámban.
Csak annyi van följegyezve,
Hogy mihelyt abból kilépe,
Tükröt vévén a kezébe,
Hogy bajuszát felsodorja :
Nem tehetette, mert nincsen mit!
Mert bajusza nem nőtt semmit,
De *igen* a füle s orra!

(1854.)

MÁTYÁS ANYJA.

Szilágyi	«Aranynyal,
Örsébet	Ezüsttel
Levelét megírta ;	Megfizetek érted ;
Szerelmes	Szívemen
Könnyével	Hordom én
Azt is telesírta.	A te hazatérted.
Fiának	«Ne mozdulj,
A levél,	Ne indulj
Prága városába,	Én egyetlen árvám!
Örömhírt	Ki lesz az
Viszen a	Én fiam,
Szomorú fogságba	Ha megejt az <i>ármány</i>
«Gyermekeim!	Adassék
Ne mozdulj	A levél
Prága városából ;	Hunyadi Mátyásnak,
Kiveszlek,	Tulajdon
Kiváltlak	Kezébe,
A nehéz rabságból.	Senkinek se másnak.»

Fekete
Viaszból
Nyom reá pecsétet ;
Könyöklőn
Várnak az
Udvari cselédek.

S ahol jön,
Ahol jön
Egy fekete holló ;
Hunyadi
Paizsán
Ül ahhoz hasonló.

«Ki viszi
Hamarabb
Levelem Prágába?
Száz arany,
Meg a ló,
Teste fáradsága.»

Lecsapott,
Lecsapott
Fekete szélvészből,
Kikapá
Levelét
Az anyai kézből.

«Viszem én,
Viszem én,
Hét nap elegendő.»
«Szerelmes
Szívemnek
Hét egész esztendő!»

«Hamar a
Madarat! .
El kell venni tőle!»
Szalad a
Sokaság
Nyomba, hogy lelője.

«Viszem én,
Hozom én
Válaszát három nap.»
«Szerelmes
Szívemnek
Három egész hónap!»

Madarat,
Nem egyet,
Százat is meglőnek
Híre sincs
Nyoma sincs
A levélvivőnek.

«Istenem,
Istenem,
Mért nem adál szárnyat,
Hogy utól-
Érhetném
Az anyai vágyat!» —

Nap estig
Az erdőn
Üzeti hiába ;
Éjfelen
Koczognak
Özvegy ablakába.

«Ki kopog?	«Piros a
Mi kopog?	Pecsétje ;
Egy fekete holló!	Finom a hatása
Nála meg	Oh áldott,
A levél,	Oh áldott
Vagy ahhoz hasonló.	<i>A keze-írása !»</i>

(1854.)

A VÉN GULYÁS TEMETÉSE.

Viszik Marczi bácsit, nem is hozzák vissza,
Hova ő most indul, nem csekély út lesz a!

Nincs is benne mód, hogy gyalog odaérjen :
Mint urat kell vinni fekete szekéren.

Harminczhat ökör van fogva a járomba .
Majd csak bévontatják a Paradicsomba.

Hát még a kíséret! az egyszer a fényes :
Előtte a gulya, utána a ménes.

S a lágyszívű barmok, mintha búsulnának,
Mind olyan ostoba képeket csinálnak.

De az neki mindegy : ő már deszkát árul,
Vagy tud, vagy nem is tud e komédiárul.

A gulyát sem kérdi : hever-e? szalad-e?
Csak egyszer se mondja : *tala te, tala te!*

Csendesen nyújtózik hátán a szekérnek,
Már nincs messze a hely, tüstént odaérnek.

Ott örök búcsút vesz tőle ménes, gulya ;
Mögötte bezárul más világ kapuja.

De kíséri két pap, két egyház imája . . .
No, hisz valamelyik majd csak eltalálja.

S a mit száz esztendő *nyílt kérdésül* hagyott,
E szegény bitang juh fölleli itt, vagy ott.

Lelje is föl *nyáját*, lelki üdvösségét ;
Béke földje hamvát . . fátýol az emlékét.

(1855.)

A VÉN GULYÁS.

Egy pohár bor a kezében,
Bora elfoly, keze reszket,
Vén gulyás ül a karszéken,
Mult időkre emlékeztet.

Hosszu évsor nyomja vállát,
Száz esztendőt emlegetnek ;
Elég volna hagyománynak,
Elég volna történetnek.

Ifj' urakkal iddogál sort,
Kik, mint gyermek a toronyra,
Oly bámulva, oly szédülve
Néznek e nagy életkorra.

Elgondolják, hogy ha évök
Összeraknék hárman, négyen,
Az ha lenne olyan lépcső
A mi e tetőig érjen.

S elgondolják, hogy kedélyre
Három, négy sem ér ez aggal,
Ki nevet, iszik, danolgat
Tréfaűző ifj' urakkal.

«Azt a régít, Marczi bátya!»
S felkurjant a kedvencz nóta,
Ki tudná hanyadszor fúja!
És ki tudná, hogy mióta!

«Hej Nagy-Kőrös híres város,
Ez s ez ottan a nótáros . . .»
De az mégsem oly keserves,
Mint a : «gonosz komiszáros.»

Erre még most is neheztel,
Nem felejtí a vén pásztor
Sok borsot törhettek *egymás*
Orra alá, egyszer másszor.

S a ki a rövidebbet húzá,
Az *ellenfél*, hol azóta?
Csak a Marczi bácsi ajkán
Élteti egy öreg nóta.

Így danolgat, így beszélget
Ama régi jobb időről,
Közbelopván egy-egy *rejtélyt*
Hol tinórul, hol üszörül.

Körben ülnek hallgatói
S egyik így szól ingerkedve :
«Hát a halál, Marczi bátya?
Volna-e már hozzá kedve?»

Nem felel rá ; most az egyszer
Úgy tesz, mint a ki nagyot hall,
Néz sokáig a padlóra
S döföli az ónas bottal.

Végre homlokát felütve
Néz merően, szól nyugodtan
«Beszámoltam minden őszzsel,
Kárban soha nem maradtam.

«Egy borjúfark sem hibázott,
Ennyit sem tud rám a gazda ;
Még apjának, nagy apjának
Sem volt soha rám panaszsza.»

S leül biztos öntudattal
Hogy rendén a számadása.
Nem hiányzik-é majd végül?
Nem én dolgom, — azt ő lássa.

S újra felpirul kedélye,
Hadd busúljon a ki káros ;
Jót iszik rá és felkurjant ;
«Hej Nagy-Kőrös híres város!

(1855.)

SZIBINYÁNI JÁNK.

Ritka vendég Ráczországban
Zsigmond a király, a császár ;
Jól fogadja István vajda,
István, kinek apja Lázár
Hét egész nap látja dúsán,
Becsülettel, emberséggel ;
Nem felejtí, ki a gazda
S nem felejtí, kit vendégel.

Majd vigasság zene, táncz, bor
Tartja ébren a fölházat,
Majd *újudvar*, öklelés áll, —
Hangos erdön nagy vadászat :
Száz tülök szól, hajt az eb s pór,
Nyomja össze a vad berket,
Szorul a rés, a lovag lés,
Ija pendül, ménje kerget.

Áll a hajsza, vége hossza
Nincs vetélgő hegyké dicsnek :
«*Magyar* a magyar» Zsigmondnak,
«*Szerb* a szerb» Lazárevicsnek ;
«Ámbár — mond ez — udvaromnál
Van egy apród, csak parányi :
Az *magyar* lesz! Erdély szülte,
Neve Janko Szibinyáni.»

«Hallod-e Jánk» . . ! Im azonban
Zörmöl a gaz, reng a sűrű :
Nagy csikasz vad ugrik föl, de
Visszaperdül, mint a gyűrű —
«Hallod-e Jánk! im *kirdlyod*
Szeme látja, — s ez jutalma
Hogy te nékem azt a farkast
Megkerítéd élve, halva.»

Rövid a szó, — gyorsan hängzó
Kísérője büszke jelnek :
De sokallja, meg se hallja,
Már nyomúl a hősi gyermek.
Hol királya, még a tájra
Szeme egyszer visszalobban,
S a vad állat meg sem állhat
Mind szorítja, üzi jobban.

S majd a róna sorompója
Nyílik, a mint hajtja ménjén,
Majd eltűnnek a sűrűnek
Lombos, ágas szövevényén.
Itt gyalog száll, — paripája
Fel s alá nyerít gazdátlan ;
Szóla Zsigmond : kár volt, mégis !.
Szól a vajda : semmi! bátran!

Jank azonban mind nyomon van :
Le, a völgynek, fel, a hegyre,
Vadcsapáson, vízomláson
Veri, vágja, üzi egyre.
A vad olykor hátra horkol,
Foga csattog, szája résnyi,
Majd, mint vert eb, kit hevertebb
Ostor üldöz, szűköl és nyí.

Már az állat piheg, fárad,
Nem az ifjú, noha gyermek ;
Martalékát addig üzi,
Míg ledobban s vár kegyelmet.
A királyhoz és urához
Rabul vonja, szégyenszemre :
Szól a vajda : ez nem első ;
Szóla Zsigmond : «Istenemre!

Tartom a just e fiúhoz!
Enyim a fa, az gyümölcse :
Visszakérem. Te kegyelmed
Ebben most már kedvem töltsse.»
Nem oly hangon volt ez mondva,
Hogy sokáig, vagy hiába :
Így került Jank Szibinyáni
Zsigmond király udvarába.

Ott idővel karral s fővel
Isten után vitte sokra ;
Másszor is még, többször is még
Járt vadászni *farkasokra* !
Mint védője a keresztnek,
Megrontója büszke tarnak,
Idegen nép hőse is lett
Derék hőse a magyarnak.

Most is vallják, egyre dallják
Szerbhon ifjai, leányi,
Guzlicájok hangja mellett :
Ki volt Janko Szibinyáni.
De a magyar ajakon is
Neve, híre átalános :
Mert hisz' él még . él örökké
A dicső *Hunyadi János*.

(1855.)

ZÁCH KLÁRA.

(Énekli egy hegedős a XIV-ik században.)

Királyasszony kertje
Kivirult hajnalra :
Fehér rózsza, piros rózsza . . .
Szőke leány, barna.

«Királyasszony, néném,
Az egekre kérném :
Azt a rózsát, piros rózsát
Hej, beh szeretném én!

«Beteg vagyok érte,
Szívdobogást érzek :
Ha meghalok, egy virágnak
A halottja leszek !»

«Jaj! öcsém, Kázmér,
Azt nem adom százér' —
Menj! haragszom . . . nem szégyelled?
Félek, bizony gyász ér!

«Sietős az utam,
Reggeli templomra ;
Ha beteg vagy, hát fekügy' le
Bársony pamlagomra.»

Megyen a királyné,
Megyen a templomba ;
Szép virágok, deli szüzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, nem tud,
Nem tud imádkozni ;
Olvasóját honn feledé
Ki megyen elhozni?

«Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lyányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a diványon.»

Keresi a Klára,
Mégsem akad rája :
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
Teljes egy órája :
Királyasszony a templomban
De hiába várja.

Vissza se' megy többé
Deli szűzek közzé :
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
A fekete földbe :
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

«Hej, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúl az ölemre,
Mondd meg, édes lányom.»

«Jaj, atyám! nem — nem —
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát, —
Tápos agyon engem! ..»

Harangoznak délre,
Udvari ebédre ;
Akkor mene Felíczián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre :
Rettenetes bosszúálló
Kardja volt kezébe'.

«Életed a lányért
Erzsébet királyné!»
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

«Gyermekemért gyermek :
Lajos, Endre halj meg!»
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

«Hamar a gazembert .
Fiaim, — Cselényi! .»
Ott levágák Felícziánt
A király cselédi. —

«Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába :
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?»

«Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát ;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát ;

«A más kettőért
Veje, lánya végét ;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét !»

Rossz idöket érünk,
Rossz csillagok járnak :
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! —

SZONDI KÉT APRÓDJA.

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá viaszasüt a nap, ádáz tusa napja ;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orom,
Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifju térdel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mint ha volna feszület.
Zsibongva hadával a völgyben alant
Ali győzelem-ünnepet ület.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül szavu rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért,
Odaillót egy huri nyakra!”

«Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur basa sírján :
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti, sírván :»

S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
Kevély üzenettel a bösz Ali küldte :
Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

«Szép úrfiak! immár e pusztá halom,
E kopja tövén nincs mér' zengeni többet ;
Jertek velem, otthon áll nagy vigalom,
Odalenn vár mézizű sörbet —»

Mondjad neki Márton, ím ezt felelem :
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem :
Egyenest oda fog folyamodni.

«Serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma,
Jó illatu fűszer, és drága kenőcs . . .
Ali győzelem-ünnepe van ma!»

Hadd zúgjon az álgyu! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát ;
Minden tüzes ördög népet, falat ont :
Töri Drégel sziklai várát.

«Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
Immár földi vállát bíbor színű kaftán
Szel zendül az erdön, — ott leskel a hold :
Idekinn hideg éj sziszeg aztán!»

A vár piaczára ezüstöt, aranyt,
Sok nagy becsü marhát máglyába kihordat ;
Harczos paripái nyihognak alatt :
Szügyeikben tört keze forgat.

«Aztán — no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette ;
Itt nyugszik a halmon, — rövid az eset —;
Zengjétek Alit ma helyette!»

Két dalnoka is volt, két árva fiú :
Öltözteti cifrán bársonyba puhába ;
Nem hagyta cselédit — ezért öli bú —
Vele halni meg, ócska ruhába'!

«S küldött Alihoz   Ali dús, Ali jó ;
Lány-arczotok' a nap meg nem süti nála
Sátrában alusztok, a szélkül is ó
Fiaim, hozzá'köt a hála!»

Hogy vitt ezerekkel! hogy vitt egyedül!
Mint bástya, feszült meg romlott torony alján
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze ragyog vala balján.

«*Rusztam* maga volt ő! s hogy harczola még,
Bár álgugolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harczot! . . . Azonban, elég ;
Ali majd haragunni fog érte.»

Mint hulla a hulla! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét
Ő áll a halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

«Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
Dícséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesszeje vár
És börtöne kész Ali úrnak.»

Apadjon el a szem, mely czélba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte ;
Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé
Ki miatt lőn ily kora veszte.

(1856.)

NÉPDALOK.

I.

Sírva jön a magyar nóta világra,
Bánatos a magyar ember világa.
Mit keseregsz, atyámfia, rokonság?
Ez az egész merő élet bolondság.

Duna vize lefelé foly, nem vissza,
Régi baját magyar ember eliszsza!
Azt míveli széles-magas kedvében,
Majd megszakad belé a szív keblében!

II.

Elesett a Rigó lovam patkója,
Jeges az út, majd kicsúszik alóla,
Fölveretem orosházi kovácsnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt nekem egy rigószőrű paripám,
Eladatta a szegedi kapitány,
Ott se voltam az áldomás-ivásnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt nekem egy fehér házam, leégett
A telekem, azt se tudom, kié lett;
Be van írva vásárhelyi tanácsnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

Volt szeretőm, esztendeig sirattam,
Az nekem a mindennapi halottam,
Most is megvan az a gonosz, de másnál, —
Ej no! hiszen több is veszett Mohácsnál!

(1856.)

BOTH BAJNOK ÖZVEGYE.

Hunyad alatt, egy kis házban,
Ült az özvegy, talpig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtva
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.

«Gyertek elő — monda — gyertek
Négy apátlan árva gyermek
Hadd szelek most a kenyérből,
Nem puhából, nem fehérből :
Csak az árvai szegényből!

Hatalommal a rokon had
Elfoglalta birtokunkat
Ide látszik a ház örma,
Ide barnúl régi tornya,
Ide villog a vitorla.

Jaj! mert a ki védelmezne,
Messze van az tőlünk, messze ;
Levél oda el nem juthat,
Izenő szó oda nem hat,
Követ onnan hirt nem hozhat.

Mert szószóló nyelve néma,
Ótalmazó karja béna ;
Sírba szállott szemünk fénye,
Az özvegynek a reménye,
Az árvának a törvénye!

Cserna vizén zúg a malom :
Más veszi a vámot azon ;
Másnak zöldell a domb hátja,
Másnak a völgy selyem ágya, —
Még az Isten is megáldja!

Kérdezi majd a jövevény ;
Both bajnok hol van szegény?
Both elesett, a hű bajnok,
És az árvák, és az anyjok, —
Tudja isten, merre vannak!»

Hunyad alatt egy kis házban
Úl az özvegy, földig gyászban ;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja :
Neveletlen négy magzatja.*

(1856.)

PÁZMÁN LOVAG.

Víg ballada.

I.

Vára öblös teremében
Jár alá s fel bajnok Pázmán
Lépteit majd csillapítja,
Majd megindul szaporázván ;
Lába, szíve, egyre tombol,
Visszadöng a tölgyfa padló ;
Udvaron áll, kész nyeregben,
Nyihog, prüsszköl, fú a vad ló.

«Hova férjem? édes férjem?
Ily korán? ily éhgyomorral?
Panni! Gunda! hol maradtok?
Egy, kettő, a mézes borral!
Menten itt lesz, (boldog Isten!
Még hajamba' nem volt fésű) —
Ha egy perczig vár kegyelmed,
Lesz kalácsom, új sütésű.»

Hallja Pázmán, elfordúlva,
Háza zengő fülmiléjét ;

* Első darabja lett volna egy Hunyadi ballada-körnek, melyből azonban csak *Szibinyáni Jank, V. László és Mátyás anyja* készült el. Az *özvegy*, Hunyadi János édes anyja, gr. Teleki szerint. A. J.

Csak pirosuló füle látszik,
Az mutatja szenvedélyét ;
Feje búbján holdvilág van,
Melyet ércz-sisakkal főd be ;
Nem felel, csak egyszer-kétszer
Kiköhent az őszi ködbe.

«Rossz idő van, édes apjok!
Nem tanácslom hűs a reggel»
Mond az úrhölgy, és befordul,
S visszatér nagy köpönyeggel ;
Várva, félve, tűrve, kérve
Áll mögötte, hogy feladja :
De bosszúsan tiltja hátrább
Könyökének mozdulatja.

«Mire véljem, drága férjem?
Honnan e rossz kedve már ma?
Nem alutt jól? rosszul ébredt?
Kénye ellen volt a párna?
Én vetem fel, két kezemmel,
Én puhítom minden este —»
Szól, s mint harmat gyenge fűvön,
Remeg a szép asszony teste.

Indul Pázmán, meg se' állván
Könnyes szemnek, rezgő szónak ;
De nem mindjárt leli nyitját
(Sarka felől) az ajtónak.
Néz utána egy-két perczig
Szegény ifjú asszony, Éva
Úgy nevetne! s úgy meg-sír, hogy!
Soha, soha ilyen tréfa.

Mikor aztán a küszöbnél
Azt se' mondja : Isten áldjon,

Vas kezére omlik a nő,
Csókkal hinti, hogy megálljon.
De az, fogja, visszadobja,
Egyet mordul: «vissza, kígyó!»
Ráfördítja a nagy kulcsot
S öve mellé szúrja: «így jó!»

II.

Visegrádon a király van heverő sorral,
Nem komoly tanácsot ül, nem hadi cselet forral,
Nincsenek is ma körötte nagy szakállú vének :
De van öröm, hejjehuja, táncz, muzsika, ének.

Odamene jó lovag, bús-haragos Pázmány,
Lépte alatt nyög a föld, csikorog a márvány.
«Ki dörömböl? ki csörömpöl?» — Ismeri fölsége :
«Kinek az a jó bora volt, s nyalka felesége.»

«Nosza hamar, a bolond! ülj le ide, Rikkancs!
— Gondolom én, mi a baj, hol töri a bakkancs —
Légy te király, én pedig egyszerű kíséret :
Mit te kiadsz, itt a szavam, álljon az ítélet!»

Összeszedi a bolond sete-suta képét,
Úgy üli meg a király aranyos karszékét. —
Odakünn az öreg, ha ki útját állja,
Kilencz szobán keresztül döfi, taszigálja.

Megkövetem a király fölséges személyét :
Nagy harag és nagy panasz nyomja szívem mélyét ;
Nem vagyok én boros ember — bor nekem a bánat!
Megkövetem, ha szabadabb szóra nyitom számat.

Jöttek, uram, udvarodtól ifjú legények — —
«Mi dolog ez? s idehaza maradtak a vének?»

Nem az a baj, uram király, más nekem a gondom :
Odajöttetek, vadászni, fiatalok, mondom —

«Vadasodat megrohanák? tilalomba törtek?»
Dehogyan! annyi van ott, vigye el az ördög,
Annyi a vad erdeimen, se szeri, se száma —
De ha szóhoz nem jutok, nem lesz vége márma.

Este magyar lakomán szívet melegítünk,
A királyért, hazáért, poharat ürítünk —
«Teleítették magukat? összeverekedtek?»
Dehogyan! itták, dehogyan! itták! szépen lefeküdtek.

Reggel, uram, indulnak, köszönik a szállást —
«S nem fizetik, úgy-e bizony, a vacsorát, hálást?»
Beste kura fi . . . zetésért látni a vendéget!
Magyar ember nem teszi azt, tudja-e fölséged!

Reggel, uram, valamennyi útnak ered szépen,
De az egyik visszaoson — ez a bajom épen —
Azt az egyet, uram király, a radnai Szűzre!
Megölöm, — ha ma jutok is a gyehenna tűzre.

«Nagyon illő a panasz, jó lovagom, Pázmán ;
Ilyen eset még nem esett magyar ember házában :
Útnak ered a vendég, visszaosont egyik ;
Azt az egyet megölöd : nagyon helyes eddig.»

Átkozom is! Nem vagyok én se bolond se részeg,
Hogy valaki jó-megy, azért gyilkosa nem lések ;
De mikor a küszöbön állt feleségem, Éva . . .
Ezer átok! megölöm, megölöm azt még ma!

«Nagyon okos a beszéd, jó lovagom, Pázmán ;
Hiba lenne, ha valahogy félre magyaráznám :
Feleséged a folyosón — vagy küszöbön állta :
Pedig, úgye, ritka eset volt ez eset nála.»

Gyilkolom is! Uram király, értse meg a szómat!
Elrabolá földi kincsem' és mennybeli jómat;
Megcsókolta — úgy segéljen — szemeim láttára
Hej, hogy előbb nem tudék kapni paripára!

«Fejedelmi hitemre! — és a hit nem szellő —
Meglakol a vakmerő, a semmire kellő!
Tegyen a kar igazságot, víjon veled szembe!
Hogy is hívják? a neve nem jut már eszembe.»

A nevét azaz hogy azt nem tudom épen!
De talán meglelem felséged körében. —
Ez az, uram! itt van, uram: kutya egye máját!
— S kimutató a lovag magyarok királyát.

III.

Gyül Visegrád kandi népe,
Férfi és nő, agg és gyermek:
Valami lesz a vár alján,
Hogy sorompót, sátort vernek;
A poroszlók ütlegetéért
Nem adják e mai látást;
Otthon macska ül a padkán,
Ütheti a kő a rántást!

Kapu kordul, szárnya fordul,
Lobog a toll, a kürt harsan:
Jó vitézek, harczra készek,
Mind lejőnek, gyűlve gyorsan.
Zárt sisakkal két levente
Olyan, mint a kéményseprő
Ujjal mutat rá a gyermek,
Ölbe sír az aprócseprő.

«Félre, félre pálya mérve!
Fék szorosan láncsa szögbe!

Jól vigyázz... fuss! — Futnak aztán,
Dobog a föld, mintha nyögne ;
Fogy a térség, nő az ember,
Paizs, dárda összeroppan :
Hátracsuklik a jó Pázmán,
S úgy leszáll, hogy szinte puffan.

«Talpra bajnok! semmi, semmi :
Túl ugortál a veszélyen —
Szól amaz, felütve siskát ;
A király az éljen! éljen!
«Éljen!» mondaná a harczfi,
A mint szeme könnybe lábog,
De szavak helyt vére buggyan,
S vérrel együtt három zápfog.

«Isten engem!» a király mond,
«Nem akartam, jó levente ;
Három ily fog! aranyt érő!
És még birta volna, nemde?
Három ily fog! úgy sajnálom,
Nem mondhatom ki eléggé
Jó szerencse, ha ezúttal
Közte nincs a bölcseségé.

De hogy, íme, jó tanácscsal
Fűszerezsem e kis tréfát
Másszor ülj honn, ha bajod nincs,
És becsüld meg jobban Évát.»
Így a fölség ; de tanácshoz
Kalácsban se' lett adósa
Három fogért három falu
Lőn a díj Som, Somogy, Pósa.

Vígan koczog haza Pázmán,
Tarsolyában kutyabőre ;
Ám szekérrel asszonyához .

Vásárfia ment előre.
Kérdi Éva, ezt is, azt is,
— Úgy jó neki, mint egy álom
De a férje mind ezt hajtja
«Tartsa Isten jó királyom!»
(1856.)

A LEJTŐN.

Száll az este. Hollószárnya
Megrezzenti ablakom.
Ereszkedik lelkem árnya,
Elborong a multakon,
Nézek vissza, mint a felhő
Áthaladt vidékre néz :
Oly komor volt, — oly zöldellő,
Oly derült most az egész.

Boldog évek! — ha ugyan ti
Boldogabban folytatok, —
Multam zöld virányos hanti!
Hadd merengek rajtatok.
Bár panaszszal, bár sohajjal
Akkor is szám telve lőn :
Kevesebbem volt egy jajjal.
Hittel csüggttem a jövőn!

Most ez a hit. néma kétség,
S minél messzebb haladok
Annál mélyebb a sötétség :
Vissza nem fordulhatok.
Nem magasba tör, mint másszor —
Éltem lejtős útja ez ;
Mint ki éjjel vízbe gázol
S minden lépést óva tesz.
(1857.)

A WALESI BÁRDOK.

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován :
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A welszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés :
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Welsz
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mind
Megannyi pusztá sir. —

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován
Körötte csend a merre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt ;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh ;

S mind, a miket e szép sziget
Ételt-italt terem ;
S mind, a mi bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren..

Ti urak, ti urak! hát senkisé
Koczeit értem pohárt?
Ti urak, ti urak! . ti welsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim —
Elő egy welszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég welsz urak ;
Orczáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. —
Ajtó megől fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tettidet
Elszengi, mond az agg ;

S fegyver csörög, haló hörög
A mint húrjába csap.

«Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad ;
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba mint kereszt,
Hogy sírva tallóz, a ki él
Király, te tetted ezt!»

Máglyára! él! igen kemény —
Ha! lágyabb ének kell nekünk ;
Parancsol Eduárd! —
S belép egy ifju bárd,

«Ah! lágyan kél az esti szél
Milford öböl felé ;
Szűzek siralma, özvegyek
Panassza nyög belé.

Ne szűlj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt! ..»
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hívatlanúl
Előáll harmadik
Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik :

«Elhullt csatában a derék —
No halld meg, Eduárd
Neved ki dicscsel ejtené
Nem él oly welszi bárd.

«Emléke sír a lanton még —
No halld meg, Eduárd :
Átok fejedre minden dal
Melyet zeng welszi bárd.»

Meglátom én! — S parancsot ád
Király rettenettest :
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden welsz énekest!

Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. —

S Edwárd király, angol király
Vágtat fakó lován ;
Körötte ég földszint az ég :
A welszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba welszi bárd :
De egy se' bírta mondani
Hogy : éljen Eduárd. —

Ha, ha! mi zúg? mi éji dal
London utczáin ez?
Felköttetem a lord majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend ; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik :
«Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.»

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona :

Fülembe zúgja átkait
A welszi lakoma .

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át :
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.*

(1857.)

RENDÜLETLENÜL.

Hallottad a szót «rendületlenül →
Midőn fölzengi myriád ajak
S a millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak?
Oh, értsd is a szót és könnyelmű szájon
Merő szokássá szent imád ne váljon!

Sokban hívságos elme kérkedik,
Írányt még jóra, szépre is az ad ;
Nem mondom a hont ők nem szeretik ;
De jobban a tapsot, mint a hazát . . .
Oh, értsd meg a szót és hiú dagályon
Olcsó malaszttá szent imád ne váljon!

Fényt űz csinált érzelmivel nem egy,
Kinek világát csak divat teszi ;
Ó nála köntös, eb, ló egyre megy,
S a hon szerelmén a hölgyét veszi . . .
Oh, értsd meg a szót s függve női bájon
Kül csillogássá szent imád ne váljon!

* A történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső multját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszt-hessék az angol járom lerázására.
A. J.

Van — fájdalom! kinek czégér hona.
Hah! tözsér, alkuşz és galambkufár
Ki innen! e hely az Úr temploma
Rátok az ostor pattogása vár!
Oh, értsd meg a szót : kincs, arany kínáljon
Nyerészkedéssé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont gyakran oly nehéz —
Ha bűnbélyeg sötétül homlokán,
Gyarló erényünk öntagadni kész,
Mint Péter a rettentő éjszakán.
Oh, értsd meg e szót fényben, vagy homályon —
De kishitűvé szent imád ne váljon!

Szeretni a hont — ah, még nehezebb
Midőn az ár nő, ostromol, ragad
És — kebleden be-vérző honfi seb
Bújsz a tömegben, átkos egymagad,
Oh, értsd meg a szót s győzve a ragályon
Káromkodássá szent imád ne váljon!

Hallottad a szót «rendületlenül?»
Ábránd, hiúság, múltó kegy, javak, —
Lenn a sikamló tér, nyomás felül,
Vész és gyalázat el ne rántsanak.
Oh, értsd meg a szót árban és apályon
— Szirt a habok közt — hűséged megálljon!

(1860.)

MAGÁNYBAN.

Az óra lüktet lassú perczegéssel,
Kimérve a megmérhetlen időt ;
Ébred a honfigond virasztva mécsel,
Homlokra összébb gyűjti a redőt,

Vajúdni meddig tart még e világnak?
Sors! óraműved oly irtóztató :
Hallom kerekid, a mint egybevágna :
De nincs azokhoz számlap, mutató.

Jön, jön egy istenkéz sem tartja vissza
Mint mélybe indúlt sziklagörgeteg :
Élte? halál? átok, vagy áldás lessz? — Ah,
Ki mondja meg! ki élő mondja meg!
Vár tétován a nép, remegve bölcse,
Vakon előtte kétség és homály.
Idő! szakadna bár méhed gyümölcse
Ne még, ne még — az istenért! — megállj.

Oh, mert tovább e kétség tűrhetetlen,
A koczkarázás kínját érzenünk ;
De nyújtánók a perczet, míg vetetlen
A szörnyű csont, ha rajta mindenünk.
Egy lépés a gomolygó végtelenbe,
Holott örvényzik a lét, a halál
És mi fogódzunk a hitvány jelenbe
Tarts meg egy kissé, gyöngé szalmaszál!

Még egy kevésse De mely kishitűség!
El, el! ne lássam e dúlt arczokat!
Ész, egybeforrt vágy, tiszta honfi hűség,
Bátorságot nekünk mindez nem ad?
Megvert reménynyel induljunk csatába?
Hitben feladjuk már a diadalt?
Nem, nem! Szívünk egy vértanú imába
Megedzve, kezdjük a győzelmi dalt!

Az nem lehet, hogy milliók fohásza
Örökké visszamálljon rólad, ég!
És annyi vér — a szabadság kovásza —
Posvány maradjon, hol elönteték,

Támadni kell, mindig nagyobb körökben,
Életnek ott, hol a mártir-tetem
Magát kiforrja csendes földi rögben :
Légy hű, s bízzál jövődbe, nemzetem.

Nem mindig ember, a ki sorsot intéz ;
Gyakran a bölcs is eszköz, pusztá báb ;
S midőn lefáradt az erőtelen kéz,
A végzet tengelye harsog tovább ;
Csüggedve olykor hagyja lomha gépül
Magát sodorni az ember fia :
De majd, ha eszmél s öntudatra épül —
Feltűnik egy magasb hármónia.

És vissza nem foly az időnek árja,
Előre duzzad, feltarthatlanúl ;
Csak szélein marad veszteg hinárja,
S partján a holt-víz hátra kanyarúl.
Bízást! . . . mi benn vagyunk a fő sodorban :
Veszhet közölünk még talán nem egy !
De szállva, ím, elsők között a sorban,
Vásznunk dagad, hajónk előre megy !

(Ápril, 1861.)

REGE A CSODASZARVASRÓL.

Száll a madár, ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra
Fű kizöldül ó sírhanton,
Bajnok ébred hősi lanton.

Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép Enéhnek :
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék ;
Mint valami véres hadra,
Fegyverkeztek könnyű vadra.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vagy szarvas nem menekszik ;
Elejtették már a hímet —
Üldözik a szarvas-gímet.

Gím után ők egyre törnek.
Pusztá partján sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve
Sohasem járt, eltévedne.

De a párducz, vad oroslán,
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi, ha éheznek.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek ;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Már a nap is, lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben ;
Ők a szarvast egyre üzik, —
Alkonyatkor im eltűnik.

Értek vala éjszakára
Kur vizének a partjára ;
Folyóvíznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Monda Hunor : itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk ;
Monda Magyar : viradattal
Visszatérjünk a csapattál.

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll keletre?
Nem, mint máshol, naplementre?

Szólt egy bajnok én úgy nézem,
Hogy lement az déli részen.
Szólt egy másik : nem gondolnám :
Ott vöröslík éjszak ormán.

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, viradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hús hajnalra,
Bíborodik az ég alja ;
Hát a szarvas nagy-merészen
Ott szökdécsel, túl a vízen.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek ;
Zengő madár ágrul ára,
Zengő ének szájrul szájra.

Nosza, rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.
És — akarva, akaratlan —
Űzik ismét szakadatlan.

Kur folyót ők átaluszták,
Még vadabbak ott a puszták,
Ember ottan egy fűszálat,
Egy csöpp vizet nem találhat.

A föld háta fölomolván,
Sziksót izzad csupas� ormán,
Forrás vize nem iható,
Kénköves büzt lehel a tó.

Forrás keble olajt buzog ;
Itt is, ott is égnek azok,
Mint sok őrtüz setét éjjel
Lobban a láng szerteszélyel.

Minden este bánva bánják,
Hogy e vadat mér' kívánják,
Mért is űzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.

Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast űzni kellett,
Mint töviset szél játéka,
Mint madarat az árnyéka.

Száll a madár száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek ;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Vadont s a Dont ők felverik
A Meóti kis tengerig ;
Süppedékes mély tavaknak
Szigetére ők behatnak.

Ott a szarvas, mint a pára
— Köd előtte, köd utána —
Míg az ember szélyelnézne ;
Szemök elől elenyésze.

Hóha! hóha! Hol van a vad?
Egy kiáltja : ihon szalad!
Más kiáltja itt van, itten!
A harmadik sehol sincsen!

Minden zugot megüldöznek,
Minden bokrot átaldöfnek ;
Gyík ha rezzen, fajd ha rebben
De a gímvad nincs ezekben.

Szóla Magyar hej! ki tudja
Merre van a hazánk utja?
Kerek az ég mindenfelé —
Anyám, anyám, meghalsz belé!

Szóla Hunor : itt maradjunk!
Tanyát verjünk : itthon vagyunk
Selyem a fű, édes a víz,
Fa-oduból csöpög a méz,

Kék folyam ad fényes halat,
Vörhenyő vad ízes falat,
Feszés az íj, sebes a nyíl,
Harcz kalandon zsákmány a díj.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek ;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hogy eluntak otthon ülni,
Halat csálni, őzet üzni :

Új kalandra, szebb csatára
Ereszkednek a pusztára.

Pusztta földön, sík fényéren
Zene hallik sötét éjen,
Zene, síp, dob, mély vadonban,
Mintha égből, mint álomban.

Tündér lányok ottan laknak,
Tánczot roznak, úgy mulatnak
Szöve ködbül sátoruk van
Úgy mulatnak sátorukban.

Férfi egy sincs közelébe'
De a földi lányok szépe
Lányai Belárnak, Dulnak,
Tündérséget ott tanulnak.

Dul királyé, legszebb, kettő ;
Agg Belaré tizenkettő ;
Összesen mind : száz meg kettő
A tündérré válni kezdő.

Kemény próba : férfit ölni,
Kilencz ifjat megbüvölni,
Szerelemre csalogatni,
Szerelemtől szűz maradni.

Így tanulnak tündérséget,
Szívszakasztó mesterséget ;
Minden éjjel számot adnak,
S minden éjjel úgy vigadnak.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek ;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Hang után ők, szembe széllel,
Fény után ők, földve éjjel,
Mennek óvást, mennek árnyon :
Ki lépét fog, lopva járjon.

Monda Magyar : ez a síp-hang,
Bátya, bennem végig csikland ;
Monda Hunor : vérem hatja,
Szűzek árnya-fordulatja.

Haj vitézek! haj elébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat ;
Fujja felszél a nyomunkat.

Sarkantyúba lovat vesznek,
Kantárszárat megeresztnék ;
A leányság bent, a körbe' —
Mind a körbe', sok az ölbe'.

Nagy sikoltás erre támad,
Futna szélyel a leányhad ;
Elöl tűzbe, hátul vízbe,
Mindenkép jut férfi kézbe.

Tündér lyányok ott eltűntek,
Szárnyok lévén elrepültek ;
De a többi hova legyen?
Földbe bujjon? elsülyedjen?

Abbul imár nincsen semmi :
Szűzi daczczal tündér lenni ;
Vágtat a ló, és a pusztán
Nagy üres éj hallgat oztán.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek ;

Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Dul leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek ;
S a leventék épen százan,
Megosztottak mind a százon.

Büszke lányok ott idővel
Megbékéltek asszony fővel ;
Haza többé nem készültek
Engesztelni fiat szültek.

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lőn szép otthonná,
Ágyok áldott nyugalommá :
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Fiat szültek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre ;
Dali törzsek ifju ágot,
Maguk helyett szűz virágot.

Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lőn mind egy-egy nemnek
Száznyolc ágra ezek mennek.

Hunor ága hun fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet ;
Szaporuság lőn temérdek
A szigetben nem is fértek.

Szittyá földet előzönlék,
Dul királynak dús örökjét ;
És azóta hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.

(1862.)

LEÁNYOMHOZ.

Kórágyon ott, nagy betegen,
Halálhoz is már tán közel,
Virágom édes gyermekem,
Mily messze föld különöz el!

Röpülnék, mint az ércz-fonál
Villáma, mely hírt hoz, viszen :
De akaratom lánczon áll,
Erős békón lábam, kezem.

Mit ér szünetlen, mint a rab,
Futkosni pályvám szűk körét!
Ha egy lépés sem hamarabb,
Egy lépés sem közelb feléd!

Mit ér e zúgó rossz fejet
Széttörnöm a kalit vasán
Ha gyötrő, távol fekhelyed
Nem enyhül e meddő tusán!

Szenvedsz mióta? mennyi kint?
Régen! sokat! Oh Istenem!

— — — — —
Röpülök : látlak-é megint?
Vagy a pohár csordulva vár,
S fenékig kell ürítenem!.

(1865 decz.)

NÓMHÖZ.

Ezernyolczszáz harminczkilencz —
Irtuk már e levelet :
Harmincz éves, Julim édes!
Lelki frigyem teveled.

Ifju voltál, ifju voltam,
Árva voltál, én szegény :
Nem volt messze olyan össze-
Illő pár a föld-tekén.

(1869.)

EPILÓGUS.

Az életet már megjártam.
Többször csak gyalog jártam,
Gyalog bizon .
Legfőlebb ha omnibuszon.

Láttam sok kevély fogatot,
Fényes tengelyt, czifra bakot :
S egy a lelkem!
Soha meg se' irigyeltem.

Nem törődtem bennülővel,
Hetyke úrral, czifra nővel :
Hogy' áll orra
Az út szélén baktatóra.

Ha egy úri ló-csiszárral
Találkoztam s bevert sárral ;
Nem pöröltem, —
Félre álltam, letöröltem.

Hiszen az útfélen itt-ott
Egy kis virág nekem nyitott :
Azt leszedve,
Megvolt szívem minden kedve,

Az életet, ím, megjártam ;
Nem azt adott, a mit vártam :
Néha többet,
Kérve, kellve, kevesebbet.

Ada címet, bár nem kértem,
S több a hírnév mint az érdem ;
Nagyra vágyva,
Bételt volna keblem vágya.

Kik hiúnak és kevélynek —
Tudom, boldognak is vélnek :
S boldogságot
Írigy nélkül még ki látott?

Bárha engem titkos métely
Fölemészt az örök kétely ;
S pályám bére
Égető, mint Nessus vére.

Mily temérdek munka várt még!..
Mily kevés a mit beválték
Félbe'-szerbe',
S hány reményem hagyott cserbe'!

Az életet már megjártam :
Mit szívembe vágyva zártam,
Azt nem hozta,
Attól makacsul megfoszta.

Egy kis *független* nyugalmat,
Melyben a dal megfogánhat,
Kértem kérve :
S ő halasztá, évrül-évre.

Csendes fészket zöld lomb árnyán,
Hova múzsám' el-elvárnám,
Mely sajátom ;
Benne én, és kis családom.

Munkás, vidám öregséget,
Hol, mit kezdtem, abban véget
Ennyi volt csak ;
S hogy megint ültessenek, oltsak.

Most, ha adná is már, késő
Egy nyugalom vár, a végső :
Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is, szegett szárnyon?

(1877 július 6.)

TAMBURÁS ÖREG ÚR.

Az öreg úrnak van egy tamburája,
S mikor az ihlet s unalom megszállja,
Veszi a rozzant, kopogó eszközt
S mulatja magát vele négy fala közt.

Nem figyel arra deli hallgatóság,
Nem olyan szerszám, divata is óság :
Az öreg úr (fél-süket és fél-vak),
Maga számára és lopva zenél csak.

A mi dalt elnyűtt ez az emberöltő,
S mit összelopott mai zene-költő,
Öreg úrnak egyről sincs tudomása ;
Neki új nem kell ; a mit ő ver, más a'.

Mind régi dalok, csuda hang-menettel :
Váltva kemény, lágy, — s magyar a némettel ; —
Hegyes-éles jajja úti betyárnak,
Ki hallja szavát törvényfa madárnak.

Nyers, vad riadás . mire a leglágyabb
Hangnembe a húr lebukik, lebágyad,
Ott zokog, ott csúsz kígyó testtel
Hol végzi, ki tudná? nincs az a mester.

Majd egyszerü dal, édesdeden ömlő
— Tiszta remekké *magába'* szülemelő —
Pendül, melyen a táncz tétova ringat,
Mint lombot a szél ha ütemre ingat.

Olykor egy-egy ének nyujt neki vigaszt ;
A hitujítás sora szülte még azt
Benne a tört szív, bünt-vallva, leverve,
Vagy erős hittel Istenhez emelve.

Mindezt öreg úr, nem mintha kihozná
Kopogójából — csak képzei hozzá ;
S ha nem sikerül kivitelben a dal
A két öreg szerszám *egymásra* útal.

De azért nem tűri rajta meg a port ;
Emlékezetes neki minden *accord* ;
Egy hang ; s feledett régi dalra émed —
Szövege czikornyás, dallama német.

Az öreg úr így, dalai közt élve,
Emlékszik időre, helyre, személyre
Kitől, mikor és hol tanulta, dalolta
Ezt is, amazt is, gyermek kora oltá.

Néha egy *új* dalt terem önkint húrja,
S felejtí legott, már ő le nem írja ;
Később, ha megint eszébe ütődik :
Álmodta-e, vagy hallotta? — tünődik.

Sokra bizony már alig viszi dolgát ;
Ő is «minden nap feled egy-egy nótát» ;
Nem is a művész babérja hevíti,
Csak gémberedő ujját melegíti.

Gyakorold is, a mit valaha tudtál,
Hasznát veheted, ha nyomorba jutnál ;
Ha kiülsz, öregem! vele útfélre,
Hull tán kalapodba egy-egy fillérke.

(1877 július 12.)

TENGERI-HÁNTÁS.

Ballada.

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
Pirosan száll füstje fel a nagy égre ;
    Körülállja egynehány fa,
    Tova nyúlik rémes árnya ;
S körülüli a tanyáknak
Szép legénye, szép leánya.

«Szaporán, hé! nagy a rakás. mozogni!
Nem is illik összebúva susogni.
    Ki először *piros* csőt lel,
    Lakodalma lesz az ősszel.
— Tegyetek rá! hadd lobogjon
Te gyerek, gondolj a tűzzel.

— «Dalos Eszti szép leány volt, de árva.
Fiatal még a mezei munkára ;
    Sanyarú volt beleszokni :
    Napon égni, pirosodni,
— Hüvös éj lesz, fogas a szél! —
Derekának hajladozni.

Deli karcsú derekában a salló,
Puha lábán nem teve kárt a talló ;
    Mint a buza, piros, teljes
    Kerek arcza, maga mellyes,
— Teli a hold, most buvik fel —
Az egész lyány ugyan helyes.

Tuba Ferkó juhót őriz a tájon ;
Juha mételyt legel a rossz lapályon,

Maga oly bús... mi nem éri?
Furulyája mindég sí-ri,
— Ahá! rókát hajt a Bodré —
Dalos Esztert úgy kíséri.

Dalos Eszti — a mezőre kiment ő,
Aratókkal puha fűvön pihent ő ;
De ha álom ért reájok,
Oda hagyta kis tanyájok'
— Töri a vadkan az «irtást» —
Ne tegyétek, ti leányok!

Szeder-inda gyolcs ruháját szakasztja,
Tövis, talló piros vérit fakasztja ;
Hova jár, mint kósza lélek,
Ha alusznak más cselédek?..
— Soha, mennyi csillag hull ma! —
Ti leányok, ne tegyétek.

Tuba Ferkó a legelőt megúnta,
Tova hajtott, furulyáját se' fűtta ;
Dalos Eszti nem kíséri,
Maga halvány, dala sí-rí :
— Nagy a harmat, esik egyre —
Csak az Isten tudja, mér' rí.

Szomorún jár, tébolyog a mezőben,
Nem is áll jól semmi dolog kezében ;
Éje hosszú, napja bágyadt,
Szíve sóhajt — csak egy vágyat
— De *suhogjon* az a munka! —
Te, halál, vess puha ágyat.

Ködös őszre vált az idő azonban,
Törik is már a tengert Adonyban ;

Dalos Eszter csak nem jött ki :
Temetőbe költözött ki ;
— *Az a Lombár nagy harangja!* —
Ne gyalázza érte senki.

Tuba Ferkó haza került sokára,
Dalos Esztit hallja szegényt, hogy' jára ;
Ki-kimén a temetőbe
Rossz időbe', jó időbe'
— *Kuvikol* már, az ebanyja! —
«Itt nyugosznak, fagyos földbe.»

Maga Ferkó sem nyughatik az ágyon,
*Behuny*t szemmel jár-kei a *holdvilágon* ;
Muzsikát hall nagy-fenn, messze,*
Dalos Eszti hangja közte,
— Ne aludj, hé! vele álmodsz —
Azt danolja : «gyere! jöszte!»

Nosza, Ferkó felszalad a boglyára,
Azután a falu hegyes tornyára ;
Kapaszkodnék, de nem éri,
Feje szédül : mi nem éri?
— Tizenkettőt ver Adonyban
Elég is volt ma regélni. —»

Lohad a tűz ; a legények subába
Összebúznak a leányok csuhába ;
Magasan a levegőben
Röpül egy nagy lepedő fenn
Azon ülve muzsikálnak,
Furulyálnak, eltűnőben.

(1877 július 15.)

* *Mezőn* háló emberek sokszor vélnek magasan a légből felettök áthúzódó kísérteties zenét hallani ; a (daemoni) zenészek valami nagy, kiterült ponyván repülnek tova. *A. J.*

MINDVÉGIG.

A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez
Ha jó a halál ;
Ujjod valamíg azt
Pengetheti vigasz.
Bús elme talál.

Bár füstbe reményid, —
S egeden felényit
Sincs már fel a nap
A mi derűs, élvezd,
Boruját meg széleszd ;
Légy te vidorabb.

Bár a szerelem s bor
Ereidben nem forr :
Ne tedd le azért ;
Hát nincs örömed, hát
Nincs bánat, a mit rád
Balsors keze mért?

S ne hidd, hogy a lantnak
Ereje meglankadt.
Csak hangköre más ;
Ezzel ha elégszel,
Még várhat elégszer
Dalban vidulás.

Hisz' szép ez az élet
Fogytig, ha kiméled
Azt a mi maradt ;
Csak az ősz fordultán,
Leveleid hulltán
Ne kívánj nyarat.

Tárgy künn, s temagadban
És érzelem, az van,
Míg dobban a szív ;
S új eszme ha pezsdül,
Ne vonakodj' restül
Mikor a lant hív.

Van hallgatód? nincsen?
Te mondd, a hogy isten
Adta mondanod,
Bár pusztá kopáron
— Mint tücsöké nyáron —
Vész is ki dalod.

(1877 július 24.)

A TÖLGYEK ALATT.

(Margitsziget.)

A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közein
Áttörve az égbolt,
S a rét mezein
Vegyül árny- és fényfolt.

A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!
Évem leapadt :
Ime, gyermek lettem,
Mint mikor a tölgy
Sudarát megmásztam,
Hol seregély költ —
S vígan madarásztam.

A tölgyek alatt
Több egykoru társsal
Madár-fiakat
Kifeszíténk nyárssal ;
Jó tűz lobog ott,
Zizeg a kis bogrács —
S ha bealkonyodott,
Haza már egy ugrás.

A tölgyek alatt
Örömet valék én,
Bár a madarat
Hagytam utóbb békén.

Gyermeki önző
Korom ifju ábránd
Veszi ösztönző
Szárnyára, s tovább ránt

De tölgyek alatt,
Valamerre jártam,
Szülő honomat
— Csak is ott — találtam
S hol tengve, tunyán
Hajt s nem virul a tölgy
Volt bár Kanaán,
Nem lett honom a föld. —

A tölgyek alatt
Még most is el-ülök ;
Bűv-kép csalogat,
Ábrándba merülök ;
Hajó kerek
Zubogását hallom
«Hajrá, gyerekek :
A vízi malom!»

A tölgyek alatt
Im meglep az alkony,
Hűsebb fuvalat
Zörög át a parkon ;
Felhők szeme rebben
Haza sietek,
Jobb ott, melegebben,
Ki vén, ki beteg.

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni ;

De, akárhol vár
A pihenő hely rám
Egyszerűen, bár
Tölgy lenne a fejfám!
(1877 augusztus 5.)

VÁNDOR CIPÓ.

Kinek nyúlfarknyi a reménye
S többé se' kér se' vár sokat
A multban él, s ez ócska lom közt
Tesz-vesz, keresgél, rakogat.
Emlékeimmel olykor én is,
— Mint rongya közt egy vén szipó* —
Elbíbelődöm ilyen emlék
Ama fentírt vándor czipó.

A tékozló fiú regéjét
Sokan csináltuk újra már
Én nem vagyont, kincset pazarlék,
(Apámnak is lett volna bár!)
Hanem jövődőt, biztos állást,
Meg a mi erre útnyitó,
Légvárak, ábránd-, s délibábért
Tanulság egy vándor czipó.

Hogy aztán a goromba élet
Jeges zuhanynyal önte le
«Megyek — kiáltám — vészes út ez,
Vissza megint bölcsőm fele!»
Ma fizetés-nap; húsz forintra
Jut húsz krajczár «proporczió»
Harmincz gyalog mérföldre abból
Kifutja egy vándor czipó.

* Anyó, szipa, szipirtyó, szipó. *A. J.*

Mondám s tevém ; — a dél-ebéd már
A nagy országuton lele ;
Se baj! kinek hátán a háza
És kebelén a kenyere.
De majd az estve! hátha rablók
Eh! nincs velem sok földi jó
Egy zsebkendőbe minden elfért
A gárdrob és vándor czipó.

Egy bot talán jó volna mégis —
Ahol egy tört «lógó»-darab!
Ettől ugyan valódi medve
Nem fél, de képzelt megszalad,
Most éjszakára fel, a «bércznek!»
Elöttem rónaszéki só
Megy sok szekéren biztosabb már
A vándor és vándor czipó.

Kérdik ki és mi? hova mászkál?
Hang csúfos, a nyelv idegen ;
Szepeg biz' ő, s azt mondja *dászkál*,
Most haza indult betegen.
Bükkös tetőn éjjel kifognak,
Pór-élcz megöklel, mint tinó ;
De tűznél, mit kazalba raknak,
Jól esik a vándor czipó.

Hűs hajnalon (még mind üressen
Lógtak ki a járom szegek)
Bucsút köhintve, megiramlya —
S a késő hajnalig, megyek.
Ott száraz ágból, korcsma végén,
Lombsátor a közös «ivó»
Ott deszka-pad lapít deszkává,
S párnám csak a vándor czipó.

Hanem a szép táj büvöl így is,
Oh, ifjú könnyedvérűség!
Im ott dülönkint a hegyoldal
Harmat-szivárvány színben ég;
Lent szikla-völgyben, fa kupával
Csurgó kínál, oly csábító!
Az útas keble megtelik. de
Bezzeg fogy a vándor czipó!

Bércz elmaradt; tölgyes lapályon
Visz útam, napja már negyed;
Tölgy sincs azontul, — visszanézve
Látom csak a kéklő hegyet,
Posványiban, mint lomha sertés,
Fertőzik az ecsedi tó;
Rekkent a hév nap, útas izzad,
Bár könnyű a vándor czipó.

Egy híd mögül hajdú behajszol,
Gazdája kérdi «Útlevel?»
Az nincs bizony, — de iskolából
Van bizonyítvány, még kevély.
Az Isten áldja! elbocsátott,
Lévén maga, mint neve, Jó;
Így szabadult a «fogdmeg-eddmeg»
Körméből vándor és czipó.

Égő homokban, itt a «város», —
Amott a nagy kollégium
Háttal ki, mint számár a nyájból
Maradj te, zárt paradicsom!
Hogy szem ne lásson, félre csaptam
Egy utczán (neve is «Csapó»)
Pénz nincs, kerülöm a «kenyér-sort»
Pedig hol a vándor czipó?

Az elfogyott, erőm is elfogy
Már útban egy egész hetem —
Itt pap lakik, tán könyörül is
Bezörgetek — nem tűrhetem!
Elborzadék ha rám rivallna
«Pusztulj, csavargó, naplopó!»
S lekaptam újjom' a kilincsről
«Adj lelket még, vándor czipó!»

Elérem végre a szülő hont
Fedd és gúnyol rokon, barát,
Csak *egy* nem az anyai szívnek
Érzem üdítő sugarát.
Ezt nem felejtém soha, ámbár
Lettem suhanczból nagyapó;
Ezért méltattalak dalomra
Téged, szerény vándor czipó.

(1877 augusztus 11.)

TETEMREHÍVÁS.

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárczi Benőt.
Hosszu hegyes tör ifju szívében,
«Íme, bizonyság isten előtt
Gyilkos erőszak ölte meg őt!»

Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hús palotán;
Ki se' terítteti, meg se' mosatja
Vérben, a hogy volt, nap nap után
Hever egyszerű ravatalán.

Állata örzeni négy alabárdost
«Lélek ez ajtón se' be, se' ki . . .»

«Hátha az anyja, szép huga már most
Jönne siratni?» — «Vissza! neki
Jaj, ki parancsom, élve, szegi!»

Fojtva teremről rejti teremre
Halk zokogását asszonyi bú, —
Maga, pecséttel, «hívja tetemre».
Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú
Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,
Déli verőn nem süt oda nap;
Áll a tetemnél tiszti *pőrosztó*,
Gyertya, fészület, kánoni pap;
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

«Jöjjenek ellenségi, ha voltak!»
Jő, kit az apja rendre nevez
Hiába! nem indul sebe a holtnak
Állva fejénél az, vagy emez
«Gyilkosa hát nem ez   újra nem ez».

«Hát ki?   .» riad fel Bárczi sötéten,
«Boszulatlan nem foly ez ősi vér
Ide a gyilkost!   bárha pecsétem
Váddal az önnön szívemig ér
Mindenki gyanús nekem, a ki él!»

«Jöjjenek úgy hát ifju baráti!»
Sorra belépdél sok dalia
Fáj nekik a hőst véribe' látni,
S nem harcz mezején elomlani;
Erre se' vérzik Bárczi fia.

«Jöjjön az udvar! apraja, nagyja
Jöjjön elő Bárcz, a falu, mind!»

Megkönyezetlen senki se' hagyja,
Kedves urára szánva tekint.
Nem fakad a seb könnyre megint.

«Jöjjön az anyja, hajadon húga!»
Künn a leány, már messze, sikolt
Anyja reárogy, öleli bűgva :
Mindre nem érez semmit a holt,
Marad a tört vér — fekete folt.

«Jöjjön utolszor szép szeretője,
Titkos arája, Kund Abigél!»
Jő ; — szeme villan s tapad a tőrre ;
Arcza szobor lett, lába gyökér.
— Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
Csak oda kap, hol fészkel az agy
Iszonyú az, mi oda nyilallik!
Döbbenet által a szív ere fagy
«Lányom, ez ifju gyilkosa vagy!»

Kétszeri mondást — mint lebüvölten
Hallgat el, aztán így rebegi :
«Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég, s minden seregi!
Hanem e tört én adtam neki.

«Bírta szivem' már hű szerelemre,
Tudhatta, közöttünk nem vala gát
Unszola még is szóval «igenre»,
Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.
Enyelgve adám a tört nosza hát!»

S vadul a sebből a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,

Kaczag és sír, s fenvillogtatja
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se' mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,
Tánczolni, dalolni se' szégyell ;
Dala víg «Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénynyel,
Mint macska szokott az egérrel!»

(1877 október 27.)

HAGYATÉK.

Hát csak írni, mindég írni
A manó se' tudja, mit?
Nosza, már a közönség is
Lásson egyszer valamit!

Nem akarok több izgalmat
Mert — betegnek — izgalom,
Ha olvassák itt is, ott is,
S bírálgatják uj dalom.

Hadd maradjon, mint tizenkét
Év során belém fagyott!
És ne haljak meg, mint koldus,
A ki semmit sem hagyott.

(1877.)

TARTALOM.

	Lap
A rab gólya (1847)	3
A tudós macskája (1847)	5
A méh románcza (1847)	7
Válasz Petőfinek (1847)	9
Nemzetőr-dal (1848)	10
Rákócziné (1848)	11
Fiamnak (1850)	13
Letésem a lantot (1850)	15
Nyalka huszár (1850)	17
Hej, iharfa (1850)	18
Írószobám (1850) . . .	18
Az ó torony (1850)	20
Koldus-ének (1850)	21
A költő hazája (1851)	23
Ráchel siralma (1851)	25
A dalnok bűje (1851)	28
A gyermek és szivárvány (1851)	32
Családi kör (1851)	36
Itthon (1852)	40
A világ (1852)	41
Óh! ne nézz rám (1852)	42
Enyhülés (1852)	42
Dante (1852)	44
Visszatekintés (1852)	45
Rozgonyiné (1852)	47
A hamis tanu (1852)	50
Szent László (1853)	52
V. László (1853)	57
A vigasztaló (1853)	58
A hegedű (1853)	59
Ágnes asszony (1853)	62
A fülemile (1854)	67
A bajusz (1854)	71
Mátyás anyja (1854)	70
A vén gulyás temetése (1855)	81

	Lap
A vén gulyás (1855)	82
Szibinyáni Jánk (1855)	84
Zách Klára (1855)	87
Szondi két apródja (1856)	91
Népdalok (1856)	93
Both bajnok özvegye (1856)	94
Pázmán lovag (1856)	96
A lejtőn (1857)	102
A walesi bárdok (1861)	103
Rendületlenül (1860)	107
Magányban (1861)	108
Rege a csodaszarvasról (1862)	110
Leányomhoz (1865)	118
Nőmhöz (1869)	118
Epilógus (1877)	119
Tamburás öreg ur (1877)	121
Tengeri-hántás (1877)	123
Mindvégig (1877)	126
A tölgyek alatt (1877)	127
Vándor cipó (1877)	129
Tetemre hívás (1877)	132
Hagyaték (1877)	135

Nyomatott Gaál és Társa
nyomdai műintézetében
Szalontán
1930.